

**Univerzita Karlova**

**Filozofická fakulta**

Katedra estetiky

# **Disertační práce**

Mgr. Jan Hlávka

**Role estetické hodnoty v obecné teorii hodnot Ralpa B. Perryho**

Role of Aesthetic Value in Ralph B. Perry's General Theory of Value

Praha 2020

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vlastimil Zuska, CSc.

**Prohlášení:**

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30. 4. 2020

Jan Hlávka

**Klíčová slova (česky)**

*axiologie, estetická hodnota, estetický objekt, hodnocení, morálka, Ralph B. Perry, realismus, teorie hodnoty, zájem*

**Klíčová slova (anglicky):**

*aesthetic object, aesthetic value, axiology, interest, morality, Ralph B. Perry, realism, valuation, value theory*

## **Abstrakt (česky)**

Obecná teorie hodnoty Ralpa B. Perryho byla nejrozsáhlejším a nejvlivnějším axiologickým projektem, který v USA před druhou světovou válkou vznikl. Ačkoliv hlavním cílem Perryho projektu bylo předložit všeobecně platnou definici hodnoty a popsat principy její kritiky, obsahuje též úvahy o povaze hodnot speciálních; mezi nimi také hodnoty estetické. Předložená práce sleduje tyto estetické momenty Perryho teorie, koncentrované v pojmech estetického zájmu a jeho pasivního korelátu, estetického objektu, které jsou ústředními prvky definice estetické hodnoty. Jak zájem, tak jeho předmět jsou nejprve vymezeny v obecném smyslu, a poté ve smyslu speciálním. Estetický zájem je Perrym definován jako zájem o aprehenzi a estetický objekt jako problematický intencionální předmět s index-predikátovou strukturou, jehož indexem je lokalizovatelný zdroj stimulu a predikátem reflektovaný akt aprehenze. Závěrečná kapitola práce se věnuje možnostem interakce estetického zájmu se zájmy ostatními a jeho kritikou z hlediska estetického a morálního. Estetická hodnota patří v Perryho teorii mezi trojici hodnot univerzálních, a jako taková je autonomní do té míry, dokud je estetický zájem izolován od ostatních, anebo jim dominuje. Avšak protože se život vyznačuje pluralitou zájmů, je v okamžiku jejich konfliktu estetický zájem, stejně jako každý jiný, podřízen morálnímu nároku na jejich harmonické uspořádání.

**Abstract (in English):**

Ralph B. Perry's general theory of value was the most extensive and influential axiological project undertaken in the USA prior to WWII. While Perry's main goal is to provide a general definition of value and to describe the means of its criticism, the project also deals with the nature of special values, including aesthetic value. This dissertation thesis traces the aesthetic vein in Perry's theory, which is concentrated on the terms of aesthetic interest and its passive correlate, the aesthetic object. These are also the centerpieces of the definition of aesthetic value. First, interest and its object are defined in their general sense; next, they are defined in their specific aesthetic sense. Perry defines aesthetic interest as the interest in apprehension, and the object of this interest as a problematic intentional object with an index-predicate structure: its index is the localizable source of stimulus, and its predicate, the reflected act of apprehension. The final chapter is devoted to the forms of interplay between aesthetic interest and other interests, and the criticism of aesthetic interest from the aesthetic and moral standpoint. In Perry's theory, the aesthetic value belongs among the trinity of universal values. It is considered autonomous as long as the aesthetic interest is isolated from others or dominates them. However, since life is characterized by a plurality of interests, in the moment of their conflict, aesthetic interest, as much as any other, must give way to the moral claim on their harmonic organization.

## **Předmluva a poděkování**

Momentem zrodu této práce byla poznámka prof. PhDr. Vlastimila Zusky, CSc., pronesená před více než šesti lety na konzultaci zcela odlišného disertačního projektu: „*Chcete-li se věnovat otázce estetické hodnoty v Americe, budete se muset vypořádat s Perryho obecnou teorií hodnot.*“ Dostát této výzvě se ukázalo jako úkol, jenž záhy překryl mé původní záměry a svou složitostí a rozsahem nakonec překvapil nejen mne, nýbrž, troufám si říci, i autora poznámky. Bylo tomu tak nejen kvůli značnému rozsahu a spletnosti Perryho teorie, nýbrž také kvůli prakticky úplné absenci sekundární literatury. Přesto, či snad právě proto, jsem si s každou přibývajícím stranou uvědomoval nutnost se s tímto nárokem vyrovnat a připomenout tento pozoruhodný, zpola zapomenutý projekt z dějin americké filosofie. Mohu tak jen dosvědčit trefnost iniciační poznámky, která mě k němu přivedla.

Nejen za ni, ale především za trpělivé a podporující vedení disertační práce profesoru Zuskovi srdečně děkuji. Poděkování patří také prof. PhDr. Tomáši Hlobilovi, CSc. a pravidelným účastníkům doktorského semináře katedry estetiky za možnost pravidelně diskutovat jednotlivé kapitoly v širším kruhu posluchačů a mnoho cenných postřehů k obsahu i metodologii práce, které mi tyto diskuze přinesly. Velký dík jsem dlužen Jakubu Votroubkovi, jenž byl prvním čtenářem a vlídným kritikem celku této práce.

## Obsah

Úvod.....	9
1. Hodnota a zájem.....	20
1.1 Hodnota jako korelát zájmu .....	20
1.2 Definice zájmu .....	22
1.3 Módy zájmu .....	43
1.4 Perryho zájem v dobovém a současném kontextu .....	47
2. Estetický zájem.....	51
2.1 Perryho definice a charakteristika estetického zájmu .....	52
2.2 Definice estetického zájmu v historickém kontextu .....	66
3. Předmět zájmu jako <i>locus valoris</i> .....	79
3.1 Základní vymezení předmětu zájmu .....	81
3.2 Hodnota jako uspokojení zájmu. Kritika D. H. Parkera .....	87
3.3 Předměty a standardy. Kritika Otise Lee .....	94
3.4 Předmět zájmu a vzorec uspokojení. Pepperova kritika .....	100
4. Estetický objekt .....	111
4.1 Konstituce a struktura estetického objektu .....	112
4.2 Role poznání v rámci estetického objektu .....	122
5. Místo estetického zájmu v morálním životě.....	136
5.1 Morální ekonomie .....	138
5.2 Estetická, morální a kognitivní kritika estetického zájmu .....	147
5.3 Estetická hodnota a „velikost“ umění .....	160
Závěr .....	168
Seznam použité literatury .....	172

## **Seznam používaných zkratk**

- „DoV” – „Definition of Value”
- GToV – *General Theory of Value*
- ME – *The Moral Economy*
- OWiM – *One World in the Making*
- PPT – *Present Philosophical Tendencies*
- RoV – *Realms of Value*



## Úvod

Období ohraničené poslední dekádou 19. století na jedné straně a koncem 30. let 20. století na druhé bývá označováno za zlatý věk americké filosofie. V této době se na novém kontinentu nejen filosofie, ale i další vědy v čele s psychologií a biologií vymaňují z určujícího vlivu evropské tradice a formují vlastní směry. Dosavadní novohegelovská tradice byla postupně zastíněna filosofií amerického pragmatismu i dvěma vlnami realistického hnutí: novým realismem a kritickým realismem. V této atmosféře intelektuálního rozmachu vystoupila na akademické scéně řada významných myslitelů, z nichž někteří se natrvalo zařadili mezi hlavní postavy amerického myšlení 20. století. Patří mezi ně bezesporu Charles S. Peirce, William James, George Santayana, John Dewey či George Herbert Mead. Jiné ve své době významné autory však čekal ústup ze slávy, urychlený dramatickým vývojem druhé světové války a filosofickým obratem k jazyku v 50. letech. Mezi ně patří Ralph Barton Perry, autor dobově nejvlivnější teorie hodnoty, jenž je ústřední postavou této práce.

Ralph Barton Perry (3. července 1876 – 22. ledna 1957) byl americký filosof, profesor filosofie na Harvardově universitě (1905–1946) a prezident východní divize Americké filosofické asociace (APA) (1920–1921). Přehledové publikace a encyklopedie jej připomínají jako představitele filosofického *nového realismu* (též *neorealismu*) – směru, který spoluzaložil a jehož základní teze pomáhal formulovat. Platforma nových realistů vystoupila v roce 1910 s programem na rekonstrukci filosofie, jenž požadoval odvrát od metafyziky směrem k epistemologii a filosofii mysli a ohlašoval nový, interdisciplinární a kooperativní způsob filosofického bádání. Brzy se bohužel ukázalo, že hnutí nových realistů nebylo dostatečně vnitřně soudržné a po rozpadu platformy v roce 1914 se její členové ubírali rozdílnými směry.<sup>1</sup> Neméně významným Perryho počinem je celoživotní projekt všeobecné teorie hodnoty,

---

<sup>1</sup> Perryho vlastní pohled na dějiny realistického hnutí v USA viz *Philosophy of the Recent Past* (Perry 1926b).

předložený ve třech publikacích v souhrnné délce přesahující dva tisíce stran, jemuž je tato práce věnována.

V užším smyslu je správné označovat Perryho jako filosofa realismu a neutrálního monismu, tj. pozice odmítající jak dualismus hmoty a ducha, tak příklon k primátu jedné, či druhé straně dichotomie. Entity podle Perryho existují nezávisle na svém okolí, avšak v izolaci mají povahu neuter, o nichž je možno mluvit jako o „idejích“ nebo o „věcech“, teprve když vstoupí do vztahu s poznávající myslí. Toto přesvědčení vychází stejně jako mnoho dalších Perryho stanovisek z myšlenkového odkazu jeho učitele Williama Jamese. V širším smyslu je proto možné jej zařadit vedle autorů spřízněných se směrem, pro něž Morris S. Eames razí pojem pragmatický naturalismus (Eames 1972), a to i přesto, že Perry sám proti pragmatismu kriticky vystupoval, a rovněž soudobí autoři srovnávají jeho názory spíše s mysliteli evropskými (např. Bertrendem Russellem a G. E. Moorem, Ernstem Machem, Alexiem Meinongem a Nikolajem O. Losským), (Vorovka 1929, s. 272–273).

Perryho bibliografie je rozsáhlá a různorodá: čítá sedmnáct samostatných knih (z nichž však více než polovina má esejistický a popularizační povahu) a na čtyři desítky časopiseckých publikací. V jejím celku lze rozeznat čtyři hlavní tematické okruhy (jsou uvedeny v chronologickém pořadí a řazeny podle data publikace prvního významného díla k danému tématu): (1) **všeobecná teorie hodnoty**: *The Moral Economy* (1909), *The Definition of Value* (1914), *General Theory of Value* (1926), *Realms of Value* (1954) ad., (2) **program a studie z nového realismu**: *The Egocentric Predicament* (1910), *The Program and First Platform of the Six Realists* (1910), *The New Realism* (1912), *Present Philosophical Tendencies* (1912) ad., (3) **výklad filosofie Williama Jamese**: redakce a předmluva k posmrtně vydané knize W. Jamese *Essays in Radical Empiricism* (1912); přiložená studie *Synopsis of the Philosophy of William James* v knize *Present Philosophical Tendencies* (1912), *Annotated Bibliography of the Writings of William James* (1920), *The Thought and Character of William James* (první vydání ve dvou svazcích, oba 1935) ad., (4) **politická filosofie a americká**

**národní filosofie:** *Present Conflict of Ideals* (1917), *The Free Man and the Soldier* (1917), *Puritanism and Democracy* (1944), *One World in the Making* (1945), *Characteristically American* (1949) ad. Tento výčet hlavních oblastí Perryho zájmu ovšem není vyčerpávající, jednotlivé okruhy spolu souvisejí, vzájemně se doplňují a neostrá dělicí čára mezi nimi nezřídka vede napříč tímž spisem.

Předkládaná práce se zaměřuje výhradně na první uvedený tematický okruh – všeobecnou teorii hodnoty. Jejím vypracování se Perry věnoval bezmála padesát let a předložil v ní „[...] *do druhé světové války nejrozsáhlejší systematický výklad o teorii etických soudů, jaký byl v USA vytvořen,*“ (Frankel 1960, s. 452). Teorie hodnoty byla v této době mladou filosofickou disciplínou, která se zformovala na přelomu 19. a 20. století v textech autorů vídeňské školy, především díky sporu Alexia Meinonga a Christiana von Ehrenfelse o povahu hodnot. Do Spojených států ji přinesly v roce 1909 tři publikace: *The Eternal Values* pruského rodáka Hugo Münsterberga, *Valuation, Its Nature and Laws* Wilbura M. Urbana, jenž v Německu studoval, a *The Moral Economy* Ralpa B. Perryho. Významné jsou především dvě posledně jmenované, neboť nabídly originální řešení sporu Meinong–Ehrenfels a učinily ze svých autorů hlavní postavy americké debaty o teorii hodnoty. Závažným nedostatkem Perryho *The Moral Economy* byla snaha objasnit problém morálního kalkulu bez důsledně argumentované definice hodnoty. Přestože již zde charakterizuje Perry hodnotu jako libovolný předmět libovolného zájmu, zůstává kniha přesnou definicí tohoto zájmu a jeho předmětu čtenáři dlužna. Tento dluh Perry splatil v roce 1914 časopiseckou studií „*The Definition of Value*“, která je náčrtem jeho hlavního spisu – sedmisetstranné *General Theory of Value* z roku 1926. V ní Perry popsal a následně důkladně rozvinul dvě úrovně realistické teorie: (a) definici hodnoty samotné jako funkce zájmu, (b) obecnou axiologii (tj. kritiku hodnot) na úrovni individua i společnosti. V závěru ale poznamenává, že ani zde není práce dokončena, neboť zbývá aplikovat získané poznatky ke správnému vymezení a uspořádání historicky uznávaných speciálních normativních disciplín, které se překrývají s etablovanými sociálními institucemi:

teorie vědy, etiky, estetiky, jurisprudence, politické teorie, ekonomie, pedagogiky a náboženství. To bylo úkolem třetího spisu *Realms of Value*, k jehož publikaci však kvůli druhé světové válce, v níž se Perry angažoval jako redaktor propagandistických brožur, došlo až v roce 1954. Po celá desátá, dvacátá a třicátá léta se Perry rovněž účastnil časopiseckých debat, vedených především v *The Journal of Philosophy* a *The Philosophical Review*, které čítají přes třicet publikovaných článků a často jsou několikačetnými výměnami s autory, kteří se také významně zapsali do dějin americké teorie hodnoty: Wilburem M. Urbanem, Johnem Deweyem, či DeWittem H. Parkerem. Uznání, jehož Perryho teorie došla, podtrhuje symposium *Value as Any Object of Any Interest*, uspořádané Harvardovou univerzitou v roce 1930, jehož nejvýznamnější příspěvky byly publikovány téhož roku v letním čísle *International Journal of Ethics*. V třicátých letech byl již dosah Perryho teorie tak velký, že se sousloví „zájmová teorie hodnoty“ vyskytuje ve filosofické literatuře jako běžné typové označení a ve čtyřicátých letech jej Otis Lee dokonce kritizuje jako „převládající pozici v teorii hodnot“ (Lee 1945, s. 141). Touto pozicí ani tolik neotřásla narůstající kritika z let čtyřicátých, jako spíše změna kurzu americké filosofie po druhé světové válce, oznamovaná nástupem analytické filosofie, hlásající obrat k jazyku a odmítnutí předchozí filosofické tradice.

Tato práce si však neklade za cíl popsat Perryho teorii hodnoty jako dynamický celek se všemi podrobnostmi a proměnami, kterými prošla od publikace první monografické práce *The Moral Economy* na konci první dekády 20. století do vydání završujícího spisu *Realms of Value* v polovině padesátých let, tři roky před Perryho smrtí. Vytyčený úkol je skromnější: sledovat, *jakým způsobem Perry v rámci obecné teorie hodnoty zpracovává problematiku hodnoty estetické, jak tuto hodnotu definuje, jak pojímá její specifika a jakou roli jí vyhrazuje mezi hodnotami ostatními*. Dosavadní sekundární literatura k celku Perryho díla je totiž nepřiliš rozsáhlá a o jeho teorii hodnoty pojednává pouze dílčím a často nepřesným způsobem. Otázka hodnoty estetické, která v Perryho spisech hraje sice vedlejší, přesto však nezastupitelnou úlohu, je pak sekundární literaturou zcela nezpracována. Perryho řešení této otázky je přitom

jedinečné ze dvou důvodů. Za prvé, vychází z netradičního východiska, které sice pojímá estetiku jako autonomní disciplínu, ale nezabývá se jejími specifickými otázkami a problémy, nýbrž jejím vztahem k ostatním normativním vědám a k celku hodnotové teorie. Za druhé, díky své ústřední definici hodnoty pomocí psychologického faktu zájmu Perry přináší sice ne zcela rozvinutou, avšak mnohavrstevnou psychologickou teorii estetického zájmu a jeho předmětu, která nejen integruje mnohé zásadní koncepty estetiky 20. století, ale některé dokonce předznamenává.

Úkol představit Perryho řešení otázky estetické hodnoty jako korelátu speciálního estetického zájmu bude třeba řešit ve třech krocích: Za prvé, bude nutné popsat, jak Perry tento estetický zájem definuje, a jaké charakteristické vlastnosti mu připisuje. Za druhé, bude třeba určit, co je předmětem tohoto zájmu. Dobově často kritizovaná identifikace hodnoty v primárním smyslu s předmětem zájmu předpokládá, že Perryho teorie nabízí originální pojetí tohoto předmětu. Teze, kterou budeme ověřovat, předpokládá, že předmět estetického zájmu je totožný s estetickým objektem. Pokud se potvrdí, bude to znamenat, že estetická hodnota v primárním smyslu je základní, konstitutivní charakteristikou estetického objektu. Za třetí pak bude nutné popsat, jak estetický zájem interaguje s ostatními zájmy – estetickými i mimoestetickými. Tento krok lze jinými slovy formulovat jako otázku, do jaké míry je estetický zájem autonomní, a do jaké míry se musí podřídit externí kritice.

Zvolenou metodou je podrobné čtení, výklad a interpretace Perryho textů. Hlavní zřetel práce je tedy *monografický* (naše pozornost se omezí výhradně na Perryho texty věnované problematice hodnoty a bezprostřední reakci na ně, a nebude-li se možné vyhnout kontextuálním poznámkám, budou tyto uváděny pouze „pod čarou“ a „na okraj“ hlavního textu) a *systematický* (periodizace a dynamika vývoje Perryho teorie hodnoty budou upozaděny ve prospěch důrazu na její formulaci, vnitřní souvislosti, originální vhléd a explanační potenciál). Ve prospěch tohoto přístupu svědčí, že se Perryho teorie hodnoty navzdory bezmála půlstoletí

vývoje málo změnila a nové příspěvky k ní jsou spíše odpovědí na dobový vývoj a kritiku než hlubokými revizemi.

Ústředními, podrobně analyzovanými texty k problematice estetické hodnoty jsou především (v chronologickém pořadí) raný esej *Poetry and Philosophy* publikovaný v *The Philosophical Review* (Perry 1902a), stejnojmenná kapitola z knihy *Approach to Philosophy* (AtP: 24–48), pátá kapitola z *The Moral Economy* s názvem *The Moral Criticism of Fine Arts* (ME: 171–212), množství pasáží v knize *General Theory of Value*, kapitola *World Culture and National Culture* z knihy *One World in the Making* (OWiM, s. 170–203), třetí kapitola *The Object of Interest* (RoV: 34–49), pátá kapitola *Modes of Interest* (RoV: 72–85) a osmnáctá kapitola *Arts and Aesthetics* (RoV: 323–353) z knihy *Realms of Value*. Vysoce relevantní jsou ale celé texty všech tří monografických prací ke všeobecné teorii hodnoty. Kromě uvedených kapitol a publikací čerpá tato práce z celého souboru vydaných Perryho knih, studií a recenzí v odborných časopisech. Během svého výzkumu jsem neměl přístup k Perryho rukopisné pozůstalosti, proto je tuto práci nutno považovat za průzkum publikované literatury. Rozsah publikovaných prací je ale natolik obsáhlý a ucelený, že z něj lze Perryho estetický názor vyvodit v dostatečně podrobných rysech. Studium nepublikovaných a rukopisných textů jej snad v budoucnosti upřesní a doplní.

Sekundární literatura k Perryho filosofii není nikterak rozsáhlá a omezuje se na texty všeobecně informačního charakteru. Dosud jí nebyla věnována žádná monografická práce. Tato situace se v uplynulých čtyřiceti letech nikterak nezlepšila a všechny podrobnější výkladové studie k Perryho filosofii zůstávají datovány do 50. a 60. let minulého století, což Perrymu dává punc zcela zapomenutého autora. Nejpodrobnější výklad Perryho filosofického stanoviska a výčet jeho přínosů moderní filosofii může čtenář nalézt v knihách Josepha L. Blau *Men and Movements in American Philosophy* (1952), Charlese Frankela *The Golden Age of American Philosophy* (1960) a Andrew Recka *Recent American Philosophy* (1964). Dvě posledně uvedené práce dokonce Perryho řadí mezi nejvýznamnější osobnosti americké filosofie první

poloviny 20. století. Perryho úlohu v širším kontextu realistického hnutí ve Spojených státech pak zpracovává monografie Larse Bomana *Criticism and Construction in the Philosophy of the American New Realism*. Všechny výše uvedené práce kladou hlavní důraz na Perryho úlohu při formování novorealistického hnutí a jeho příspěvky k realistické epistemologii a ontologii; všeobecné teorii hodnoty se věnují až v druhé řadě. Cenným příspěvkem k tomuto tématu je proto esej Stephena C. Peppera *A Brief History of General Theory of Value*, publikovaná ve sborníku *A History of Philosophical Systems* (1950). V českém prostředí přináší první zhodnocení Perryho pozic jak v oblasti novorealismu, tak teorie hodnoty přehledová publikace Karla Vorovky *Americká filosofie* (1929). Poučeně, byť okrajově se Perrymu věnuje také Jana Novozámská v práci *G. Santayana a americká filosofie* (1968). Naopak úplným „zapomněním“ na Perryho v novější filosofické a psychologické literatuře trpí například přehledová publikace *Psychologie hodnot* Panajotise Cakirpaloglu (2004), byť obsahuje samostatné kapitoly jak o teorii hodnot pragmatické, tak behavioristické.

Jestliže je reflexe Perryho přínosu k teorii hodnot omezená, pak reflexe jeho příspěvků k otázkám estetické hodnoty a teorie umění prakticky neexistuje. Žádná z uvedených publikací sekundární literatury nevěnuje estetické fasetě Perryho systému zmínku přesahující rozsah jedné věty. Toto opomenutí je možno vyložit jako negativní hodnocení či odsudek, jak dosvědčuje například lapidární konstatování S. C. Peppera: „*Perryho teorie je zvláště slabá po estetické stránce, a zvláště silná po etické stránce,*“ (Pepper 1950, s. 497). Perryho jméno také chybí ve všech prostudovaných přehledových publikacích k estetice a umělecké kritice 20. století.<sup>2</sup> Předkládaná práce se tedy zabývá tématem dosud zcela nezpracovaným a vzhledem k omezenému rozsahu a odlišnému zaměření sekundární literatury musí vycházet téměř výhradně z primárních zdrojů.

---

<sup>2</sup> Guido Morpurgo-Tagliabue sice ve své *Současné estetice* odkazuje na Perryho jméno v jedné poznámce pod čarou (Morpurgo-Tagliabue 1985, s. 474), uvedená citace však neodkazuje na žádný esteticky relevantní Perryho názor, nýbrž na jeho proslavenou epistemologickou studii *The Egocentric Predicament*.

Zároveň se nabízí výhrada, zda se nejedná o opominutí oprávněné – zda má vůbec cenu věnovat Perryho teorii estetické hodnoty pozornost. Fakt, že ve výčtu hlavních filosofických témat, jimiž se Perry zabýval, zjevně otázka estetiky chybí, vzbudí pochybnost, která dále zesílí, projdeme-li Perryho bibliografii: nalezneme v ní pouze jedinou časopisecky publikovanou studii mající k otázce estetické hodnoty alespoň okrajový vztah (Perry 1902). Navíc se jedná o práci velmi ranou, publikovanou během studií a sedm let před vydáním prvního rozsáhlého textu k obecné teorii hodnoty. Vedle ní se zde nacházejí již jen dvě recenze knih z oblasti estetiky, tj. knih Emila Reicha *Kunst und Moral* (Perry 1902b) a Hartleye B. Alexandra *Poetry and the Individual* (Perry 1906), rovněž z raného období Perryho tvorby.

Avšak pochybnost o relevanci estetických témat v Perryho díle může rozptýlit již několik vnějších okolností. Za prvé, přinejmenším otázka morální kritiky umění (či širěji, kritiky estetického zájmu jako takového) představuje pro Perryho konzistentní téma, s nímž se vypořádával nejprve v rámci samostatné studie (Perry 1902a) a později v samostatných kapitolách tří knih (*The Moral Economy, One World in the Making a Realms of Value*). Kromě toho též sledoval a komentoval odbornou debatu k tomuto tématu, jak dokládají výše uvedené recenze.

Za druhé, literatura, kterou Perry ve svých pracích cituje (a teorie, na které odkazuje, často v souladu s dobovou zvyklostí bez přímé citace), dává najevo dobrou obeznámenost s klasickou německou i anglo-americkou estetickou literaturou. Perry prokazuje dobrou znalost estetiky Platónovy i Kantovy. Mezi současnými směry inklinuje k psychologické estetice; cituje svého učitele z Harvardu, George Santayanu (GToV, s. 116–117, RoV, s. 343), *Gestalt* psychology Ehrenfelse (PPT, s. 339, GToV, s. 316, 350, 614–615), Koffku (GToV, s. 190) a Köhlera (GToV, s. 190–192, RoV, s. 38, 198, 336) a zjevně odkazuje na koncept psychické distance Edwarda Bullougha (ME, s. 198–199, RoV, s. 328), i když samotné Bulloughovo jméno citováno není. Vliv na Perryho citlivost k estetickým tématům měl zřejmě i jeho tchán, znalec umění renesance a profesor dějin umění Bernard Berenson, jemuž je „s bratrskými



pozdravy“ dedikována kniha *Realms of Value* a z jehož soukromých dopisů Perry rovněž cituje (RoV s. 329). Jestliže heslem nového realismu bylo proměnit filosofii v kooperativní úsilí, je rovněž významná skutečnost, že dva nejvýznamnější stoupenci zájmové teorie hodnoty byli profesory estetiky: David W. Prall, Perryho kolega z Harvardovy univerzity a Stephen C. Pepper z University of California v Berkeley.

Na následnou námitku, že i poučená práce může být znehodnocena eklektickým či ryze kompilativním přístupem, můžeme odpovědět poukazem na fakt, že Perry musel v rámci svého projektu všeobecné teorie hodnoty přistupovat k estetice z hlediska, jež se od hlediska běžné estetické teorie liší. Jeho hlavním zájmem není analyzovat estetické koncepty či odpovídat na její specifické otázky, nýbrž ji situovat v rámci rozsáhlejšího systému. Nejedná se mu o řešení problémů speciální normativní disciplíny, nýbrž o zodpovězení otázky, zda a jaký má tato disciplína smysl v rámci vysoce komplexního systému lidských zájmů a hodnot. Aby mohla být estetika takto integrována do všeobecné naturalistické teorie hodnot, musel Perry ve svých textech (a) charakterizovat oblast jejího zkoumání, (b) popsat její genetické funkce, (c) ukázat, jak jsou tyto funkce naplňovány a jaká eventuální úskalí představují v kontextu celku lidského organismu a společenství, tzv. morální ekonomie či axiologie. Odtud pramení zdánlivý paradox autonomie estetiky (coby „lokální“ normativní vědy) a zároveň platné nutnosti morální kritiky estetických zájmů v rámci obecné teorie hodnot (coby univerzální normativní vědy).

Struktura předkládané práce se drží rozvrhu látky v Perryho hlavním spisu *General Theory of Value*. Výchozím bodem je definice, jež určuje hodnotu jako předmětový korelát zaujatého jednání živého tvora. Aby tato definice získala konkrétní obsah, je ale nejprve třeba definovat samotný zájem jako zvláštní druh vztahu živého organismu ke svému prostředí. Dále je potřeba určit, k jakému druhu předmětů se tento zájem obrací, a obhájit, že je hodnota skutečně lokalizována v samotném předmětu, nikoliv v jiném místě zaujatého jednání (např. v uspokojení zájmu). Jakmile jsou hlavní prvky definice určeny, je možno přistoupit k rozlišení různých typů a modů zájmu. Nakonec zbývá popsat, jak mohou jednotlivé zájmy

interagovat, když se vyskytnou v téže situaci, a jak popisovaná teorie řeší případ jejich konfliktu či konkurence. Od jednotlivých interakcí na úrovni situace lze konečně postoupit na úroveň komplexních struktur, tj. hodnotových systémů, a to v rámci individua i celého společenství. Analogicky se i my budeme v této práci nejprve zabývat otázkou specifík estetického zájmu, jenž je vedle zájmu praktického a kognitivního univerzálním typem zájmu. V druhém kroku prozkoumáme předmět tohoto zájmu, tj. estetický objekt. Konečně ve třetím kroku budeme sledovat, do jakých interakcí vstupuje estetický zájem se zájmy ostatními, jaké kritice je možné jej vystavit, a obecněji, jakou úlohu hraje estetická hodnota v systému lidských hodnot, a jak svým specifickým způsobem přispívá k procesu dosahování nejvyššího dobra. Vzhledem k tomu, že nelze předpokládat obeznámenost čtenáře s podrobnostmi Perryho teorie, bude nutné ji před popisem jejího estetického aspektu představit v obecnějších rysech. Předkládaná disertační práce proto sestává z pěti kapitol:

1. **Hodnota a zájem.** Cokoliv, k čemu člověk či jiný živý tvor obrátí svůj zájem, je *ipso facto* obdařeno hodnotou. Žádná věc proto není hodnotou nezbytně, a naopak neexistuje věc, která by se za příhodných okolností nemohla hodnotou stát. Tato kapitola se věnuje genezi tohoto základního článku Perryho hodnotové teorie. Popisuje také tři různé způsoby definice zájmu jako jednoho ze základních typů vztahu mezi myslí živého tvora a prostředím.

2. **Estetický zájem.** Estetický zájem patří mezi zájmy univerzální. To znamená, že může převládnout v libovolné situaci a obrátit se k libovolnému předmětu, přičemž si vždy zachovává svůj charakteristický modus. Druhá kapitola sleduje napříč třemi hlavními spisy Perryho snahy o definici estetického zájmu jako zájmu o aprehenzi libovolného předmětu. Tento zájem podle Perryho vykazuje množství charakteristických vlastností, jejichž výčet se napříč spisy mění. Druhá část kapitoly se snaží tyto vlastnosti uvést do dobového kontextu a ukázat, že Perryho řadí do tradice postojové estetiky, a to i navzdory tomu, že od doby Shaftesburyho a Kanta je estetický postoj spojován s atributem „bezzájmovosti“.

3. **Předmět zájmu jako *locus valoris*.** Nejkontroverznějším bodem Perryho teorie hodnoty je lokace hodnoty do předmětu zájmu. Za předmět zájmu však nelze považovat ani existující fyzickou věc, ani přítomnou představu. Je jím problematický intencionální předmět, jehož ontologii a epistemologii věnoval Perry dvě rozsáhlé kapitoly v *General Theory of Value*. Tato kapitola podává výklad Perryho pojetí předmětu zájmu a procesu jeho konstituce. Následně se vypořádává s některými kritickými námitkami, které byly proti tomuto pojetí vzneseny.

4. **Předmět zájmu jako estetický objekt.** Umístění hodnoty do předmětu zájmu a propracovaná teorie intencionálních problematických předmětů umožňuje Perrymu formulovat v oblasti estetiky vlastní koncepci estetického objektu (tj. předmětu estetického zájmu), jenž je zároveň přímým nositelem estetické hodnoty. Přestože Perry tento potenciál k vystavění silné teorie estetického objektu plně nevyužil, soustředí se tato kapitola na poznámky, které se v dílech nacházejí a které by bylo možno do takovéto teorie rozvinout. Hlavní pozornost je věnována otázce konstituce estetického objektu a roli, jíž v ní hraje očekávání subjektu.

5. **Místo estetické hodnoty mezi hodnotami ostatními.** Závěrečná kapitola se zaměřuje na způsoby interakce estetického zájmu se zájmy ostatními a na místo, které zaujímá v „morální ekonomii“ člověka. Zkoumá standardy kvantitativní kritiky zájmů, které Perry předložil, a konkrétní aplikaci na estetický zájem v rámci interní (estetické) a externí (morální a kognitivní) kritiky. Hledisko všeobecné teorie hodnoty, které přisuzuje všem zájmům stejnou váhu a usiluje o jejich optimální organizaci, spojuje Perryho teorii s Platónovou *Ústavou*. Klíčová je pro ně otázka, kde končí autonomie estetického zájmu a kde začíná autorita jeho morální kritiky. Ostrý kontrast mezi autonomií estetického zájmu a jeho podřízením se morální kritice tlumí na sociální úrovni rozeznání rozdílu mezi hodnotou ryze estetickou a „velikostí“ umění, tj. jeho souhrnným kulturním významem.

## 1. Hodnota a zájem

### 1.1 Hodnota jako korelát zájmu

§ 1 *Shrnutí Perryho teorie.* Teorie hodnoty se jako filosofický obor osamostatnila teprve v sedmdesátých letech 19. století (Pepper 1950, s. 493). Toto období charakterizuje úpadek velkých filosofických systémů, které dokázaly ve svém rámci hodnotu lokalizovat a plně vysvětlit, a pokusy o osamostatnění některých normativních disciplín (estetiky, ekonomie, psychologie, pedagogiky atd.), které druhy byly součástí spekulativní filosofie na empirických a experimentálních základech.

Tento štěpivý pohyb s sebou přinesl dva problémy. Za prvé, nové disciplíny potřebovaly mluvit o hodnotách a nabízet definice sobě vlastních hodnotových oborů, ale implicitně se odkazovaly k všeobecnému rámci, který vystoupením z jednotícího filosofického systému ztratily. Prohlubující se specializace a absence společného referenčního rámce způsobily, že tentýž pojem hodnota nabyl zcela jiného významu na poli ekonomie než na poli estetiky či teologie. Za druhé, obrat k empirickému zkoumání s sebou přinesl otázku po vztahu mezi hodnotami a empirickými fakty a po způsobu jejich poznání. Jestliže poznání zprostředkované přírodními vědami je prosto hodnot, kdy a jak vstupují v normativních vědách hodnoty do hry? Neboli jak se liší soud faktu od soudu hodnoty?

Obecná teorie hodnoty, jak ji Ralph Barton Perry zamýšlel, má vyřešit oba uvedené problémy a nabídnout všeobecné principy organizace hodnotového života. Na jedné straně má umožnit plynulý přechod mezi rozdělenými domy přírodních a normativních věd, aniž by ty druhé byly prostě redukovány na ty první. Na druhé straně má definovat pojem hodnoty v jeho obecném smyslu a popsat jeho principy, společné všem normativním vědám, a tak umožnit jejich smysluplný dialog. Nesmí ale upadnout do pokušení okleštit speciální hodnoty pouze na to, co je jim společné, a bagatelizovat jemné speciální otázky vágní všeobecnou odpovědí. Do třetice pak má všeobecná teorie hodnoty poskytnout odpověď na praktickou otázku, které hodnoty mají být uskutečněny, tj. formulovat principy kritiky hodnot, „morální ekonomie.“

Perryho teorie hodnoty je biocentrická: prvkem, jenž do vesmíru vnesl hodnotový charakter, je *živá mysl*. Neživotný kosmos fyzikálních jevů a chemických reakcí je přes veškerou svou složitost i dynamiku hodnotově indiferentní. Avšak jakmile se objeví život, máme před sebou systém charakteristický svou tendencí udržovat se a rozvíjet, tj. jasným *cílem*, jemuž jsou okolnosti nakloněny buď příznivě, nebo nepříznivě.

Živý organismus nikdy není soběstačný – musí vstupovat do interakcí se svým prostředím, ať již mají charakter pasivní (akomodace), či aktivní (adaptace), pozitivní (atrakce), či negativní (averze). Okolnosti, jevy a způsoby interakce, které životu prospívají, jsou *dobré*, ty, které mu škodí, jsou *špatné*.

Tuto afektivně-motorickou složku, jež odlišuje život od pouhého agregátu fyzikálních a chemických jevů, označuje Perry jako *zájem (interest)*. Jeho obecná definice hodnoty pak zní: „*x je hodnotné = x je předmětem zájmu. Hodnota je tedy specifický vztah, do něhož vstupují věci libovolného ontologického statusu, ať skutečné nebo imaginární, se zainteresovanými subjekty*“ (GToV, s. 116). Perry nabízí relační definici, v níž je hodnota předmětným korelátem zájmu (označuje-li ji v citované definici jako vztah, je to eliptické vyjádření této skutečnosti). Ústřední roli v ní hrají dva pojmy, jimž budeme věnovat pozornost: zájem a jeho předmět. Definici zájmu z hlediska různých disciplín je věnována tato kapitola. Problematice předmětu zájmu, jeho definici, konstituci a ontologickému statusu, se věnuje třetí kapitola této práce.

§ 2 *Hodnota jako korelát zájmu*. Definovat hodnotu skrze ústřední pojem zájmu byl z Perryho strany originální a důvtipný krok. Originální, protože byť se jedná o pojem starý, žádná z dobových ani pozdějších psychologií mu nepřisuzuje tak významnou pozici, ani jej nedefinuje tak extenzivně jako Perry.

Důvtipný je tento krok ze tří důvodů. Za prvé, sdružuje do jediného pojmu tradiční dualismus pozitivních a negativních hodnot (libost a bolest; pro a proti; touha a odpor atd.). Za druhé překonává spor první generace teoretiků hodnoty o její povaze, známý jako spor Meinong-Ehrenfels. Alexius Meinong definoval hodnotu afektivně, pomocí hodnotových

pocitů (*Wertgefühle*), zatímco jeho kolega Christian von Ehrenfels tvrdil, že ústřední je konativní složka hodnot – touha (*Begehren*). Perryho zájem je ale rozsáhlejší komplex, v němž jsou afektivní a motorická složka hodnoty tak usouvztažněny, že ani jedné nepřipadá primát.<sup>3</sup> Explicitně se Perry k tomuto řešení hlásí, když opakovaně tvrdí, že nejbližším synonymem ke slovu zájem je afektivně-motorický postoj („DoV“, s. 149; GToV, s. 115; RoV, s. 7). Za třetí dává pojem, jenž se v tradiční interpretaci zkoumání přírodních věd vymyká, do vztahu s pojmem, jenž je v nich používán a jež je možno definovat. Z hlediska introspektivní psychologie, behaviorální psychologie i behaviorismu je možné definovat zájem či zaujaté chování jako pozorovatelný fakt. A je-li hodnota relačně definována jako objektový korelát zájmu, stává se i ona objektivně pozorovatelným faktem. Dichotomie faktu a hodnoty, jež oddělovala přírodní vědy od normativních, je tak odstraněna a přechod mezi nimi je opět možný.

Poskytnout přijatelnou definici zájmu je proto ústředním pilířem Perryho teorie hodnoty. Hlavním cílem této kapitoly je kriticky prověřit, jak se s tímto úkolem v různých spisech vyrovnal, ukázat, z jakých prvků se Perryho zájem strukturně skládá, v jakých modifikacích se vyskytuje, a osvětlit jeho funkci v rámci realistické teorie živé mysli, jež je úhelným kamenem biocentrické definice hodnoty. Závěr této kapitoly je věnován historické poznámce, odkud se Perryho pojem zájmu vzal a jak se liší od způsobu, jak jej chápala tehdejší i současná psychologie.

## **1.2 Definice zájmu**

§ 3 *Zájem jako prvek novorealistické teorie mysli.* Přestože Perryho všeobecná teorie hodnoty představuje projekt do značné míry nezávislý na programu nového realismu, existuje

---

<sup>3</sup> Alespoň takový byl Perryho záměr. Podle Stephena C. Peppera (Pepper 1950, s. 497) se ale z Perryho strany jednalo pouze o nedostatečně hlubokou analýzu problému – spojení obou pojmů ve skutečnosti nic nevyřešilo. Stejnou linii zlomu jako mezi teoriemi hodnoty Meinonga a Ehrenfelse lze podle Peppera sledovat též mezi zájmovými teoriemi Perryho a Davida W. Pralla (Prall 1921), přičemž Perry se přiklání k primátu motorické složky zájmu, zatímco Prall k afektivní.

bod, v němž se novorealistická teorie poznání a obecná teorie hodnoty stýkají. Je jím realistická teorie mysli, již Perry předložil v knize *Present Philosophical Tendencies*. Právě v tomto styčném bodě, z něhož se rozbíhají dva nejvýznamnější proudy v Perryho filosofii, také nalezneme první popis a definici zájmu. Je to dobré východisko také proto, že zájem zde není pojmem centrálním, nýbrž instrumentálním k popisu komplexnější struktury živé mysli.

Vše, co o mysli víme, pochází ze dvou zdrojů: zkoumání mysli „zevnitř“ (*introspekce*) a „zvenčí“ (*pozorování*). Tyto metody poskytují odlišné a často zdánlivě neslučitelné poznatky, takže se zdá, jako by mysl a její vnější tělesné projevy byly dvě zcela oddělené skutečnosti. Jejich neslučitelnost ale mizí, jakmile si uvědomíme, jaký druh poznatků každá z obou metod přináší. Obě totiž zprostředkovávají obraz mysli pouze parciálně, z jedné strany. Introspekci můžeme nahlédnout, co tvoří *obsah mysli* – jednotlivé předměty a ideje, minulé či přítomné – ale naopak nám zůstávají skryty procesy a mechanismy, jimiž tyto obsahy získáváme, udržujeme a vyvoláváme. Introspektivní poznání vidění sestává z obsahů, které se nám prezentují: z viděného; myšlení z myšleného; paměť z jasných či mlhavých vzpomínek. Dokonce i když se pokusíme obrátit pozornost k samotnému procesu, stane se tento proces mentálním obsahem, čímž se jeho povaha změní. Naproti tomu „zvenčí“ můžeme pozorovat, jak fungují mentální *procesy* na úrovni chování (behaviorální) a tělesných pochodů (fyziologické). Ale i když podrobně popíšeme chování tvora v jeho prostředí a činnost jeho nervové soustavy, můžeme pouze spekulovat o tom, co „má na mysli“. Obě metody jsou tedy komplementární a teorie, která chce obsáhnout mysl v její celistvosti, musí poznatky jedné korigovat poznatky druhé, přičemž primární metodu volí podle toho, na jakou oblast se momentálně zaměřuje.

Perry analyzuje obě metody zkoumání mysli a závěry využívá k rozporování tradičních nepodložených předpokladů idealismu i materialismu. Pokud jde o mentální obsahy, tvrdí, že nejsou „*ani zcela mentální, ani zcela privátní, nýbrž **neutrální a záměnné** [zvýraznil JH]*“ (PPT, s. 277). Tato pozice vychází z Perryho ontologického východiska: *neutrálního monismu*.

Mentální nebo fyzický charakter entit (jež jsou samy o sobě neutrální) podle něj vyplývá teprve z druhu vztahu, do něhož vstupují se subjektem. Tentýž subjekt může s touž entitou vstoupit do fyzického vztahu, kdy ji klasifikuje jako časově a prostorově lokalizovaný předmět, i do mentálního vztahu, kdy ji klasifikuje jako obsah ve své mysli. Entity však v obou případech existují nezávisle na mysli a mimo dichotomii mentálního a fyzického. Neutrální entitě náleží všechny kvality, které subjekt v libovolném vztahu poznává – některé jsou však přístupné pouze ve specifickém druhu vztahu. Tyto dvě stránky vyplývající z neutrálního monismu novorealistická epistemologie pojmenovává jako *princip nezávislosti* a *princip imanence*.

Perryho teorie mysli je relační a přímá v tom smyslu, že mysl získává své obsahy přímým vztahem s nezávislými entitami a netvoří si jejich kopie (představy).<sup>4</sup> Protože tatáž věc může vstoupit do neomezeného množství vztahů, konstatuje Perry fundamentální rozdíl mezi myslí a tělem: ačkoliv je mysl lokalizovaná v těle (v centrálním nervovém systému), není tělem ohraničena a nepatří na rozdíl od něho mezi exkluzivní systémy. Jinými slovy: dvě těla nemohou sdílet stejný orgán, ale dvě mysli mohou myslet tutéž věc.

Zároveň ale platí, že základem mentální činnosti, tj. schopnosti mysli vztahovat se vůči věcem specifickým způsobem, je činnost tělesná, konkrétně činnost centrálního nervového systému. Ačkoliv mentální obsahy většinou nejsou lokalizovatelné tělesně, a tedy nejsou přístupné přímému pozorování, mentální činnost, která se k nim obrací, je zcela tělesně lokalizovatelná, a proto můžeme s její pomocí nepřímou vstoupovat i to, k čemu se obrací, tj. mentální obsah. Perryho slovy: „*Je pravda, že ani chování, ani [tělesné] pochody nejsou mysl. Ale je to pravda jen proto, že mysl je chování a tělesné pochody spolu s předměty, ke kterým se tyto obracejí a které izolují [zvýraznil RBP]*“ (PPT, s. 303). Metodami tohoto pozorování jsou na různých úrovních fyziologická psychologie a behaviorální psychologie. Předmětem tohoto pozorování jsou v běžném životě chování pozorovaného tvora, včetně jeho

---

<sup>4</sup> Perry se v tomto ohledu odvolává jednak na filosofii skotského realismu Thomase Reida, jednak na rozsáhlou teorii mysli jiného vlivného neorealisty, Edwina B. Holta *The Concept of Consciousness* (1914).



komunikace, ve vědeckém kontextu pak podrobné pozorování symptomů činnosti jeho nervové soustavy.

Některé mentální obsahy, např. introceptivní a propioceptivní počítky, jsou metodou pozorování nepřístupné.<sup>5</sup> Jiné, např. fantazie a halucinace, jsou přístupné pouze obtížně a nepřímo. Ale existují mentální obsahy, které jsou vnějšímu pozorovateli zpravidla snadno srozumitelné, neboť na jejich srozumitelnosti závisí fungování společenství – totiž ty, které ovládají aktivní chování pozorovaného tvora.

V každém smysluplném chování můžeme pozorovat na prvním místě *účel*, k němuž se obrací. Perry se odkazuje k *Hmotě a paměti* Henriho Bergsona (PPT, s. 303), když tvrdí, že teleologická povaha mentální činnosti se projevuje selektivní funkcí vnímání, jež ve svém prostředí „nasvěcuje“ ty prvky, které uskutečnění účelu buď napomáhají, nebo mu brání, a činí z nich mentální obsahy obdařené odpovídajícími hodnotami. Tento komplex, tj. mentální činnost ovládanou určitým účelem a vybírající ze svého prostředí nápomocné nebo ohrožující předměty, je tím, co Perry označuje jako *zájem*. Zájmy v Perryho pojetí nejsou pouhé účely, nýbrž komplexní formy chování, které určují individuální způsob života daného tvora. Představují jev, jež není možno zcela vysvětlit ani fyziologicky, ani introspektivní psychologií, protože se v něm fyzické a mentální setkává a prolíná. Proto jsou téměř stejně zjevné ve vnějším pozorování jako v introspekci:

*„Jsem si také vědom svých tendencí. Pokud o sobě přemýšlím, mé impulzy a ideály jsou opakovaně předmětem mých úvah a kontemplací. Definuji je, přijímám je či odmítám, ujišťuji se o nich v každé morální krizi. Ale pokud platí, že mé já je v tom nejhlubším smyslu totožné s mými zájmy, platí stejně dobře, že tyto zájmy jsou zjevné každému inteligentnímu pozorovateli. Jsou to určující formy mého života. Jestliže jednám v souladu s nimi, nemohu je v sobě utajit. Odlišují mě od mých bližních a vymezují mé místo, jakkoliv*

---

<sup>5</sup> Fyziolog C. S. Sherrington rozlišil tři oblasti vnímání: *extrocepci*, obracející se mimo organismus a zahrnující pět tradičních smyslů, *introcepci*, obracející se dovnitř organismu a zahrnující vjemy teploty, tlaku, pulsace či *nocicepci* (vjemy bolesti), a konečně *propriocepci*, označující vnímání polohy vlastního těla v prostoru, orientaci a rovnováhu. Srov.: C. S. Sherrington: *The Integrative Action of the Nervous System*, (Sherrington 1906, s. 129–130).

*skromné a nevýznamné, na otevřeném poli dějin. Je jistě možné zdůrazňovat introspektivní faktor tužeb. Ale tužba, která je pouze [mentálním] obsahem, není tužbou vůbec,” (PPT, s. 301).*

Z dosavadního výkladu je zřejmé, že každá z metod zkoumání mysli se zaměřuje na jiný ústřední pojem. Ústředním pojmem introspekce je *mentální obsah*, pro fyziologickou psychologii je to *nervový systém* a pro behaviorální psychologii *zájem*.<sup>6</sup>

Všechny tři pojmy teprve společně konstituují to, čemu můžeme říkat *živá mysl*:

*„(1) Na prvním místě je mysl komplex organizovaný tak, aby jednal desiderativně a zaujatě. Míním tím onu charakteristiku, která vyznačuje všechny živé organismy, totiž že mají pud sebezáchovy a v procesu svého vývoje získávají množství dalších zájmů. [...] (2) Ale procesy, které jsou ve své všeobecné formě zaujaté, mají určité charakteristické ústrojí, konkrétně tělesný nervový systém, v němž je zájem lokalizován a jenž podmiňuje rozsah a citlivost jeho interakcí s prostředím. (3) Konečně, mysl přijímá určité obsahy neboli části svého prostředí, s kterými nakládá pomocí svého [tělesného] ústrojí a podle svých zájmů,” (PPT, s. 304).*

§ 4 Raná „biologická“ definice zájmu. Zájem je pro Perryho sice pojmem instrumentálním k definici mysli, zároveň ale také pojmem centrálním, neboť jak tělesné ústrojí v podobě nervového systému, tak selektivní schopnost mysli vybírat ze svého prostředí předměty, které učiní svými obsahy, jsou podmíněny právě funkcí zájmu. Jak však samotný zájem definuje?

Definice zájmu v *Present Philosophical Tendencies* je stručná a technická a drží se podobných formulací jako vůbec první Perryho popis zájmu v knize *The Moral Economy*. Perry podotýká, že slovo zájem užívá „v jeho biologickém, nikoliv psychologickém smyslu“

---

<sup>6</sup> Prezentovat *účel* jako klíčový pojem behaviorální psychologie se zjevně rozchází se současnou představou behaviorismu, pro nějž je mysl příslovečnou „černou skříňkou“. Toto přirovnání se vžilo zásluhou harvardského psychologa Burrhuse F. Skinnera, jenž propagoval tzv. radikální behaviorismus. Hlavní tezí radikálního behaviorismu přitom je věnovat se důsledně popisu chování a neodvozovat z něj žádné domněnky o obsahu mysli. Když však o behaviorismu mluví Perry, neodvolává se ani na Skinnera, ani na zakladatele behavioristické školy Johna B. Watsona, jako spíše na psychology tzv. účelového behaviorismu – biologa Curta Richtera, etologa Edwarda Thorndika a především psychologa Edwarda Chace Tolmana. Právě Tolman přináší do behaviorismu pojem účelu jako klíčového determinantu chování a analyzuje proces rozhodování v okamžiku volby v knize *Purposive Behavior of Animals and Men* (Tolman 1932). Perryho teorie hodnoty jako korelátu zájmu a Tolmanova teorie účelného chování spolu sdílejí tolik styčných bodů, že S. C. Pepper považuje za zakladatele zájmové teorie hodnoty oba. Viz: Stephen C. Pepper, *The Sources of Value*, (Pepper 1958, s. 4).

a definuje jej jako: „*Určité přírodní procesy, [které] jednají soustavně takový způsobem, aby se osamostatňovaly, udržovaly a obnovovaly [zvýraznil JH],“* (PPT, s. 304). Analogickou, i když rozsáhlejší formulaci nabízí ranější text:

*„Zájem neboli jednotka života je v podstatě uspořádání, které soustavně jedná pro své zachování. Zachází se svým prostředím tak, aby se sám zachoval nepoškozen a rozvíjel se; přisvojuje si to, co potřebuje, vyhýbá se tomu, co jej zraňuje či ohrožuje, anebo to ničí. Zájem funguje tak, aby sám sobě dodával prostředky, kterými si zaručí pokračování existence a fungování [zvýraznil JH],“* (ME, s. 11).

Na základě obou definic můžeme shrnout, že v *The Moral Economy* a *Present Philosophical Tendencies* znamená pro Perryho zájem přirozený proces živého organismu, jehož původní určení je sloužit pudu sebezáchovy, ale jenž se v průběhu evoluce sám rozvíjí, udržuje a osamostatňuje (ať na fylogenetické, či ontogenetické úrovni). Každý zájem se vyznačuje cílem, o jehož uskutečnění usiluje, a k jehož dosažení si volí prostředky. Soubor všech takto definovaných zájmů jedince je totožný s celkem jeho vědomého chování.

§ 5 Kritika rané „biologické“ definice. Tento popis má však slabá místa. To nejzjevnější rozkrývá otázka, k čemu má pojem zájmu v Perryho filosofii sloužit? Na jedné straně je definován jako jeden ze tří konstitutivních aspektů živé mysli. Schopnost jednat v souladu se svým zájmem ztotožňuje Perry s inteligencí (PPT, s. 330). Na druhé straně zájem jako ústřední pojem v definici hodnoty je funkcí (ba dokonce definující funkcí) života v jakékoliv jeho podobě: „[...] s příchodem života, dokonce i s jeho nejmenší částicí, s nejprimitivnějším kouskem protoplazmy, jenž se o něco pokouší, se příroda stává novým systémem s novým centrem. [...] S tímto příchodem života začíná dlouhý boj zájmu proti setrvačnosti a netečnosti [...],“ (ME, s. 10). I v *Present Philosophical Tendencies* Perry znovu zdůrazňuje přítomnost zájmu již v zárodečných stádiích života příkladem se zájmy prvoka měňavky. Pozorovatel může v chování měňavky rozeznat pozitivní reakci, jež kulminuje v pohybu prvoka směrem ke stimulu, a negativní reakci, jež kulminuje v pohybu od stimulu pryč. V uskutečňování těchto

reakcí měňavka bere ohled na některé složky svého prostředí: je-li mezi ní a zdrojem stimulu těleso, přidrží se měňavka jeho povrchu a pokračuje v pohybu směrem, který odpovídá povaze reakce. K tomu, abychom reakci měňavky označili jako zaujatou, není nutné jí připisovat naše motivace či přirovnávat obsahy jejího vědomí k našim; stačí pozorovat její chování a vidět, že do své reakce zahrnuje některé části svého prostředí (PPT, s. 302).

Pokud platí zároveň, že zájem je definující funkcí živé mysli, a že zaujaté chování je vlastní každému živému organismu, od měňavky po člověka, vyplývá, že *každý* živý organismus je podle Perryho nadán myslí a inteligencí, což je možná přijatelné v případě živočichů a hypoteticky přijatelné v případě mikroorganismů, ale přinejmenším kontroverzní v případě rostlin a hub.

Otázka, zda lze za zájem pokládat každé na cíl orientované chování (jak nasvědčuje např. příklad s měňavkou), anebo pouze vědomé chování s uvedenými charakteristikami, je palčivá i v živočišné říši. Lze za zaujaté označit jak reflexivní chování hmyzu a nižších živočichů, tak pudové chování vyšších živočichů (pud sebezáchovy označuje Perry jako zdroj ostatních zájmů dokonce v definici mysli, PPT, s. 301), tak chování zvykové? Jasnou odpověď Perry v této fázi nenabízí. Ani v jednom z obou citovaných textů nelze rozhodnout, zda je zájem vůči pudům, reflexům, instinktům a zvykům pojmem nadřazeným, nebo souřadným.

Druhý problém vyplývá z biologického hlediska definice. Jestliže je zájem definován jako proces, který se osamostatňuje a rozvíjí a má-li vždy svůj cíl, o jehož uskutečnění usiluje, zdá se, že zájmy mají výhradně *dopřednou* strukturu, tj. směřují od aktuálního stavu k cílovému stavu, který se od něj liší. Dokonce se může zdát, že všechny zájmy jsou lineární a *pozitivní*, tj. směřují od aktuálního stavu, který je nežádoucí, k cílovému stavu, který je žádoucí. Perry sám podporuje tuto interpretaci, když tvrdí, že „*hodnota [předmětu] A spočívá v tužbě po něm [zvýraznil JH],“* (PPT, s. 332), respektive, že „*pojmem zájem lze nahradit pojmem tužba [zvýraznil JH],“* (ME, s. 11).

To je však unáhlené a přílišné zjednodušené. Perry by se jím jednoznačně přiklonil na Ehrenfelsovu stranu ve sporu o povahu hodnoty, což by pro jeho teorii neslo důsledky. Především by ztotožnění zájmů a tužeb vyřadilo celou třídu negativních zájmů, respektive negativních hodnot, jejichž psychologickou analogií by byla obava či averze, nikoli tužba – a právě zahrnutím negativních a pozitivních aspektů hodnoty do jediného pojmu zdůvodňoval Perry své rozhodnutí učinit zájem ústředním bodem definice hodnoty.

Předpoklad lineární struktury zájmu ale také diskvalifikuje činnosti, jejichž cíl neleží mimo ně, nýbrž v nich samotných, a které neusilují o dosažení jiného, více žádoucího stavu, nýbrž o prodlužování stavu současného. Estetická kontemplace a hodnota s ní spojená, jimž se tato práce věnuje především, jsou nejzjevnějším případem zájmů s nelineární strukturou, které tato definice přehlíží.

Konečně ustavení zájmu jako procesu s lineární strukturou (nebo dokonce jako analogonu tužby) vede Perryho ke ztotožnění hodnoty s naplněním zájmu: „*Nyní, když je pojem zájmu zkonstruován v tomto smyslu, můžeme popsat hodnotu jako **naplnění zájmu** [zdůraznil RBP],“ (ME, s. 11). Jde o logickou úvahu: jestliže je zájem tužbou, pak naplnění této tužby je hodnotou v základním smyslu. Zároveň je ale tato formulace nebezpečně blízká tvrzení, že hodnota existuje teprve v okamžiku, kdy je zájem naplněn, nebo přinejmenším, že hodnoty v procesu zájmu jsou provizorní a méně skutečné před jeho naplněním než v okamžiku jeho naplnění. Jinými slovy, že je třeba rozlišovat mezi hodnotami *domnělými* a *skutečnými* (tj. ověřenými naplněním zájmu). To je pozice, jíž Perry v hlavních spisech své hodnotové teorie, v *General Theory of Value* a *Realms of Value*, jednoznačně zavrhuje. Problémům, které tato pozice přináší, se podrobněji věnuje třetí kapitola této práce.*

Raná „biologická“ definice zájmu představuje základní pojmy Perryho teorie hodnoty a díky teorii živé mysli ukazuje spojitost mezi teorií hodnoty a zbytkem Perryho novorealistické filosofie. Zároveň je ale příliš vágní, což se projevuje tím, že se zdá příliš široká a příliš úzká zároveň. Příliš široká, protože (přinejmenším v jistém čtení) přisuzuje zaujatou povahu

každému chování živých organismů bez ohledu na jejich říši, a činí ze zájmu pojem zahrnující chování reflexivní, instinktivní i zvykové. Příliš úzká, protože akcentuje motorický aspekt a lineární strukturu zájmu, čímž opomíná zájmy negativní (averze) a nelineární (např. estetický zájem).

§ 6 *Psychologická definice zájmu*. Na uvedené problémy první definice zájmu se Perry kupodivu nepokusil reagovat přímo. Namísto toho publikoval v roce 1914 v *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods* studii *Definition of Value*, v níž „biologické“ či behavioristické východisko předchozích knih opouští a přináší definici zájmu z pozice introspektivní psychologie.<sup>7</sup> Text studie přesto uvádí na pravou míru značnou část výše uvedené kritiky.

Ústředními prvky nové definice zájmu nejsou přírodní procesy udržující a rozvíjející život organismu, nýbrž *líbení* (liking) a *nelíbení* (disliking), tedy *polární afektivně-motorické postoje* subjektu vůči jeho předmětu. Perry je charakterizuje takto:

*„Organismy a vědomé bytosti se chovají vůči určitým objektům a ,objektivům‘ způsobem, jenž je společný lásce, naději, aspiraci, touze, ocenění, úsilí je udržet nebo získat; a vůči jiným objektům či objektivům způsobem, jenž je společný pro nenávisť, strach, odpor, averzi, úsilí zbavit se jich či vyhnout se jim. Navrhují je zevšeobecnit do termínů líbení a nelíbení a užívat tyto [pojmy] k reprezentaci uvedených dvou postojů myslí,“ („DoV“, s. 149).<sup>8</sup>*

Líbení a nelíbení jsou pojmy vzájemně se vylučující (subjektu se nemůže tentýž předmět a ze stejného důvodu zároveň líbit a nelíbit) a protikladné (postoj líbení vůči předmětu A zpravidla znamená postoj nelíbení vůči  $\neg A$ ). Tyto vlastnosti se dále promítají do kauzálních

---

<sup>7</sup> *Definition of Value* je první text, v němž se Perry nezabývá ani problémem „morální ekonomie“, tj. komparace hodnot (jako v *The Moral Economy*), ani problémem myslí (jako v *Present Philosophical Tendencies*), nýbrž si klade za cíl přinést definici hodnoty v základním a všeobecném slova smyslu. Jak členěním textu, tak hlavními závěry se jedná o předznamenání hlavního díla Perryho teorie, *General Theory of Value*, vydané o dvanáct let později. Jedním z významných rozdílů mezi *Definition of Value* a *General Theory of Value* je právě východisko a postup v definici zájmu. Proto je tomuto krátkému textu věnován samostatný paragraf.

<sup>8</sup> Pojem *objektiv* (*objective*) přejímá Perry z filosofie Alexia Meinonga, který rozlišuje entity na aktuálně existující objekty (Objekte) a subsistující myslitelné stavy věcí, objektivy (Objektive), které se vyznačují index-predikátovou strukturou.

vztahů mezi předměty, např. pokud  $A \rightarrow B$ , kde B je předmětem nelíbení, pak A je předmětem nelíbení; pokud  $A \rightarrow \neg B$ , kde B je předmětem nelíbení, pak A je předmětem líbení. Líbení a nelíbení také ovlivňují dispoziční predikáty předmětů.

Zájem je pojem, jenž zahrnuje oba tyto afektivně-motorické postoje a všechny jejich vztahy a formy, které jsme právě načrtli: „*Pojmu zájem budu užívat k označení líbení a nelíbení subjektu, včetně jejich odvozených a dispozičních forem [zvýraznil RBP],*“ („DoV“, s. 150).<sup>9</sup>

Psychologická definice zájmu tak hned od počátku napravuje několik problémů definice předchozí. Za prvé, akcentuje, že pojem zájmu zahrnuje jak pozitivní, tak negativní hodnotící vztah mezi subjektem a předmětem. Za druhé, neztotožňuje zájem s tužbou, ale jako vhodné synonymum volí *zaujetí (bias)*, což odpovídá jeho definici jako afektivně-motorického postoje. *Zaujetí* ani postoj implicitně nevnučují představu lineární struktury zájmu. Konečně touto definicí Perry deklaruje odhodlání překlenout spor Meinong-Ehrenfels, aniž by se přiklonil k jedné ze stran, neboť podotýká, že se „[...] *nezdá rozumné spojovat hodnotu výhradně ani s konečným uspokojením, ani s progresivním úsilím*“. Cestou k usmíření obou pozic je „*rozeznat motorický faktor v citu*“ a „*faktor očekávaného dosažení v touze*“ („DoV“, s. 150).

Ačkoliv se zdá, že i v Definition of Value je hodnota definována jako uspokojení zájmu, je zdejší formulace opatrnější, když bere v potaz jak zájmy s nelineární strukturou, tak roli soudu a přesvědčení subjektu v konstituci předmětu zájmu. I v tomto ohledu předznamenává Definition of Value důkladnou analýzu role poznání v hodnotovém soudu, již Perry nabídne v *General Theory of Value*. Hodnota je v Definition of Value konečně definována jako:

*„[...] naplnění zaujetí či zájmu. Předmět je nositelem hodnoty, pokud naplňuje zájem, či zaujímá vztah naplnění vůči podmínkám zájmu, kde [pojem] naplnění je užíván ve všeobecném smyslu jako završení líbení nebo nelíbení,“* („DoV“, s. 150).

---

<sup>9</sup> Perry poznamenává, že Alexius Meinong definuje obdobným způsobem svůj pojem *hodnotového postoje (Werthaltung)* ve studii *Für die Psychologie und gegen den Psychologismus in der allgemeine Werttheorie*. Srov.: Alexius Meinong, *Für die Psychologie und gegen den Psychologismus in der allgemeine Werttheorie* (Meinong 1912, s. 7).

Překlenutí dualismu potenciálních zdrojů hodnoty v aktuálním cítění a prospektivním naplnění touhy nebo obavy do jediného pojmu nesmazává jejich rozdílnost a zachovává rozlišení *aktuální hodnoty* (cítění) a *prospektivní hodnoty* (touhy). Toto rozlišení pak charakterizuje některé zájmy jako *rekurentní*, jimž jde o prodloužení aktuálního předmětu, či *lineární*, jimž jde o dosažení očekávaného předmětu. V přísném smyslu jsou však všechny zájmy kombinací obou typů: oceňování aktuálního stavu je spojeno s prospektivním očekáváním jeho pokračování; touha po dosažení kýženého stavu je posilována averzí k prodlužování současného stavu. Zachování tohoto rozlišení je nutné, aby bylo možno vysvětlit zdánlivě paradoxní, ale důvěrně známé hodnotové situace: „[t]o, čeho jsme si cenili, když jsme to měli, nemusí být postrádáno či oplakáváno, když to zmizí; a to, po čem toužíme, může svou hodnotu ztratit, jakmile to získáme. Dokonce je možné, že to, čeho jsme se obávali, může být na svém příchodu doceněno a přijato, a to, po čem jsme toužili, nás může v okamžiku dosažení znechutit a pohnout k odmítnutí,“ („DoV“, s. 151). Žádná z hodnot v uvedených situacích přitom není „falešná“ či iluzorní – všechny jsou faktické v tom smyslu, že v nějaké fázi ovlivňují a řídí chování tvora.

Definice zájmu jako afektivně-motorického postoje a rozlišení aktuální a prospektivní hodnoty je prvním krokem k popisu jeho všeobecné struktury. Vždy obsahuje aktuálně pociťovanou *afektivní složku* a *složku konativní, motorickou*, upírající se k určitému předmětu, respektive očekávání budoucí interakce s tímto předmětem. Slovo „očekávání“ ukazuje, že třetí součástí zájmu jsou kognitivní procesy, jež toto očekávání zakládají. Ačkoliv jsou tyto myšlenky předloženy v Definition of Value pouze stručně a tezovitě, vytyčují cestu pro podrobný rozbor struktury zájmu v následujících spisech.

Protože pluralita hledisek je zároveň metodickým požadavkem nového realismu, zbývá úkol přeložit tuto introspektivně-psychologickou definici do pojmů biologické a behaviorálně-psychologické definice zájmu.



§ 7 *Obecná teorie hodnoty – biologická definice*. Kniha *General Theory of Value* sleduje (s mnohem větší měrou podrobnosti výkladu) stejný rozvrh jako studie *Definition of Value*: nejprve postupuje procesem systematické eliminace a zamítá všechny alternativy k definici hodnoty pomocí zájmu. Poté předloží svou kanonickou definici: „*To, co je předmětem zájmu, je eo ipso obdařeno hodnotou. Libovolný předmět, ať je jakýkoliv, získává hodnotu, jakmile se k němu obrátí libovolný zájem, ať je jakýkoliv,*“ (GToV, s. 116). Zájem Perry od počátku charakterizuje právě tak, jak jej popsal ve starší studii – jako afektivně-motorický postoj pro nebo proti: „*Charakteristické pro živou mysl je, že je ‚pro‘ některé věci a ‚proti‘ jiným. [...] Je to všeprostupující vlastnost afektivně-motorického života; tento stav, proces, postoj či dispozici k přízni či nepřízni navrhujeme nazvat ‚zájemem‘ [zvýraznil RBP],*“ (GToV, s. 115). Perry ale obratem hledisko introspektivní psychologie zavrhuje ve prospěch metody pozorování, neboť mu jde o nalezení objektivních faktů, jež zakládají subjektivní data příjemného a nepříjemného, líbení a nelíbení. Dvě následující kapitoly se proto pokoušejí přinést definici zájmu z hlediska evoluční biologie a behaviorální psychologie.

Zájem, účelné chování či teleologie jsou podle Perryho rysy vlastní pouze živým organismům. Máme-li je definovat, musíme nejprve od sebe oddělit živou a neživou přírodu. Život je tradičně vymežován sadou tří charakteristických znaků: (1) vnitřní *organizací* (2) dopřednou *tendencí* (3) *adaptací* na své prostředí. Perry tyto tři znaky zkoumá jeden po druhém a dochází k závěru, že první dva dva představují sice pro život podmínky nutné, ale nejsou samostatně charakteristické pouze pro procesy živé přírody, a tudíž nemohou být definičním znakem zájmu.

Případ adaptace je složitější. Perry cituje definici R. S. Lillieho: „*Adaptace v biologickém smyslu znamená, že organismus je nadán komplementární vhodností (fitness) k prostředí, která mu umožňuje přežít,*“ (Lillie 1920, s. 484–485). Pro své potřeby ji doplňuje dodatkem: „*[Adaptace je...] způsob chování neboli komplementární přizpůsobení vykonávané organismy ve vztahu k jejich prostředí. [...] Sebezáchova je výsledkem či konečným výstupem*

*aktivity a zároveň se zdá, že tuto aktivitu řídí a určuje,*“ (GToV, s. 165). Měla by tak být procesem vlastním pouze živým organismům a zároveň by měla obsahovat účelné chování, neboť sebezáchova je jak jejím cílem, tak jejím řídicím mechanismem.

Analýza různých typů adaptace ale odhalí, že tomu tak přinejmenším v nejprostších případech není. Kompenzační přizpůsobení, základní typ adaptace, kdy jeden systém (organismus) reaguje na změnu v druhém systému či souboru systémů (prostředí) tak, že výchozí stav rovnováhy zůstává nezměněn, dokonce není vlastní pouze organickému životu, ale vykazuje jej například i kotel spouštěný termostatem. Složitější formy adaptace – progresivní přizpůsobení a přípravné přizpůsobení – jsou sice typické jen pro živé organismy, ale mohou probíhat (a často probíhají) podle vrozených automatických schémat. Kdy tedy vstupuje do evoluce prvek vědomého účelu? A je nutné spojovat hodnotu teprve s ním?

Podstatou adaptace je, že se organismus chová v různorodých situacích tak, aby dosáhl konstantního výsledku. V případě, že jsou změny v prostředí pravidelné, s omezeným počtem situací, které mohou nastat, může být organismus vybaven od narození celou sadou potřebných reakcí – stačí mu jen dostatečně citlivé receptory, aby stimuly správně kvalifikoval a spustil odpovídající reakci. Schopnost reagovat na změny v systému prostředí takový druh organismů získává přírodním výběrem. O účelném chování, teleologii či zájmu u něj nelze hovořit.

Jestliže se však prostředí organismu vykazuje vysokým stupněm nepravidelnosti a nahodilosti, pokud je rozmanitost možných situací neomezená, nevystačí organismus s omezeným počtem vrozených potřebných reakcí – potřebuje schopnost přizpůsobovat staré reakce novým situacím, generovat nové způsoby chování, uchovávat ty, které se osvědčily, a rozpoznávat charakteristické znaky situací, pro které je toto chování vhodné. Jeho chování musí být *modifikovatelné, vynalézavé a předvídaté* – a právě tyto rysy adaptivního chování označují v evoluci bod, jenž lze označit za počátek teleologie či zájmu. Tento bod se zároveň kryje s nástupem mysli a inteligence.

Klíčovým rysem zájmu či teleologie na biologické úrovni tak není specifická organizace chování, nýbrž skutečnost, že *libovolné chování není podmíněno pouze kvalitami aktuální situace, nýbrž očekáváním něčeho, co horizont současné situace překračuje*. Perry označuje tento typ adaptace jako *předvídaté přizpůsobení* a zároveň tímto pojmem vymezuje limity biologického popisu zájmu: vztah mezi aktuální a očekávanou situací je vztahem odkazování, kdy něco přítomného slouží jako znak něčeho budoucího. Vztah odkazování a schopnost interpretace aktuální skutečnosti jako znaku něčeho mimo ni však přesahuje rámec možností biologického popisu a vyžaduje vstup na pole psychologie. Biologickou definici zájmu shrnuje Perry do tří podmínek:

(1) „[J]e zde organismus s určitým množstvím nastřádané energie a určitými organizovanými tendencemi, adaptovanými na jeho prostředí.“

(2) „[J]e zde specifická vnější situace, která působí na organismus tak, že dojde k uvolnění těchto energií a [uskutečnění] tendencí.“

(3) „[J]e zde ještě jeden rozhodující faktor, o němž budeme od nynějška říkat, že zakládá účelný aspekt [reakce]. **Jednající [organismus] konstruuje situaci ve smyslu něčeho, co ji přesahuje.** [...] [J]ednající nahlíží na situaci, ať pomocí asociace, inference či spontánního pochopení, ve světle nějakého aspektu či vztahu, který přesahuje daná fakta, a **jedná podle toho**. Tj. jeho jednání je určováno jeho náhledem na situaci [zvýraznil RBP],“ (GToV, s. 179).

Porovnáme-li tuto definici z *General Theory of Value* s ranou biologickou definicí zájmu z *The Moral Economy* a *Present Philosophical Tendencies*, shledáme, že Perry přehodnotil původní příliš odvážné tvrzení, že zájem je charakteristickým rysem života. Tím je v první řadě adaptace, doprovázená vnitřní organizací a dopřednou tendencí organismu. Zájem či účelné chování je i v nové verzi teorie definující charakteristikou mysli a inteligence. Jeho určující vlastností ale není schopnost udržovat se, osamostatňovat se a rozvíjet se, nýbrž „jednat ve světle očekávání“ (GToV, s. 180).

Tato schopnost zjevně není vlastní všem organismům ani všem živočichům, ba dokonce ani všem případům lidského chování. Zároveň je ale zřejmé, že jí je člověk schopen a spolu s ním i celá řada vyšších živočichů. Hranice mezi přípravným přizpůsobením, jež je brzkou reakcí na počínající změnu prostředí, a předvídavým přizpůsobením, jež je reakcí na aktuální stimulus *jako znak* budoucí situace, je nejasná a mlhavá a diskutovat o konkrétních případech je úkolem biologie a behaviorální psychologie, nikoliv filosofie hodnot.

§ 8 *Obecná teorie hodnoty – behaviorální definice.* Definice zájmu z hlediska behaviorální psychologie, předložená v *General Theory of Value*, završuje všechny dosud analyzované pokusy a slouží jako klenák spojující psychologickou definici z Definition of Value s reformulovanou biologickou definicí z předchozí podkapitoly. Její formulace zní:

*„Čin je zaujatý, pokud je proveden kvůli shodě mezi očekáváním, které jej doprovází, a dosud nenaplněnými fázemi ovládající tendence,“ (GToV, s. 183).*

Tato definice implicitně obsahuje tři prvky, které si žádají bližší pozornost: (1) *ovládající tendenci (governing propensity)*, tj. sadu impulzů, jež v určitou dobu ovládá chování organismu jako celku a (2) *podřízené reakce (subordinate responses)*, jimiž se ovládající tendence uskutečňuje a které mají (3) *pokusnou povahu (tentative character)*.

Ovládající tendence je aspekt chování, který je v dobové behavioristické literatuře znám pod různými jmény: postoj, pozice, nastavení, odhodlání, řídicí síla. Je to motiv, který chování spouští, řídí vynakládané úsilí a zároveň určuje podmínky úspěchu: *„Tato vyšší neboli selektivní tendence řídí celý proces. Ve zvířeti probouzí úsilí, které pokračuje, dokud se neobjeví specifický podřízený akt, a určuje, jaký má být charakter tohoto podřízeného aktu, aby se začal opakovat. Ve rčení ‚pokud neuspěješ, snaž se dál‘ řídicí tendence **odpovídá za to, že se pokusy opakují, a zároveň určuje, co se počítá za úspěch** [zvýraznil JH],“ (GToV, s. 185–186).*

Jak ovládající tendence určuje podmínky úspěchu a neúspěchu podřízených akcí? Perry zamítá tradiční vysvětlení pomocí pocitů libosti a bolesti, neboť libost a bolest jsou ještě nejasnější pojmy než úspěch a neúspěch, navíc převzaté z introspektivní psychologie (neboť je

zřejmé, že libost a bolest ve fyziologickém smyslu jsou pojmy příliš specifické, aby obsáhly celou šíři afektivně-motorického života). Místo toho představuje ovládající tendenci jako proces složený z fází, v nichž jedna nejenže na druhou navazuje, ale předznamenává ji. Na fyziologické úrovni to znamená, že organismus spouští *přípravné nastavení (preparatory adjustment)* k další fázi chování řízeného tendencí ještě dřív, než se dostaví stimulus k započetí této fáze. Pokud se očekávaný stimulus dostaví, znamená předem připravená reakce ekonomizaci celého aktu, a tedy úspěch. Jestliže se očekávaný stimulus nedostaví, vyjde přípravné nastavení naprázdno a zbytečný výdaj energie klasifikuje akt jako neúspěšný.

Například když hladový pes spatří běžícího králíka, rozběhne se za ním a snaží se ho ulovit. Již v tutéž dobu začne jeho žaludek se sekrecí žaludečních šťáv a slinné žlázy začnou produkovat sliny jako přípravné nastavení k následujícím fázím procesu – žraní a trávení. Jestliže první podřízená akce (hon za králíkem) poskytne stimulus (mrtvého králíka) k následující fázi procesu (žraní), jsou naplněny podmínky úspěchu řídicí tendence (utišit hlad). Pokud podřízená akce (hon za králíkem) stimulus neposkytne (králík uteče) a přípravné nastavení vyjde naprázdno, je podřízená akce vyhodnocena jako neúspěšná a pes se musí poohlédnout po jiném způsobu, jak hlad utišit. Jinými slovy, pokud psa ovládá hlad, spatření kořisti kulminuje honem za ní, hon kulminuje žraním, žraní trávením a trávení utišením hladu. Každá z podřízených akcí je úspěšná, je-li na ni navázána následující, a neúspěšná, pokud se v ní řetězec přeruší.

Přípravné nastavení je zvláště významnou složkou ovládající tendence, neboť odpovídá na fyziologické úrovni tomu, co na kognitivní úrovni označujeme jako očekávání:

*„V tomto smyslu můžeme říci, že co se zvíře připravuje udělat, je anticipováno neboli jinými slovy, že to zvíře co nevidět očekává. Jestliže toto platí, lze říci, že objeví-li se kořist, je to **znakem** žraní, či že to budí očekávání [žrádla][zvýraznil RBP],“ (GToV, s. 194).*

Reagovat na část jako na znak celku je podle Perryho charakteristickým rysem inteligence, a protože odkazování části k celku vyžaduje soud, je tento způsob chování nutně omylný.

Ovládající tendence není výhradně složkou zájmu, nýbrž obsahují ji i další typy chování, které vyžadují koordinaci celého organismu: instinkty, komplexy, emoce, zvyky. To, co zájem od ostatních způsobů chování odlišuje, je právě jeho futuralita projevující se jednak v přípravném nastavení, jednak v pokusné, experimentální povaze podřízených reakcí. Zahrneme-li vedle fyziologického rozměru přípravného nastavení i odpovídající mentální obsahy, můžeme výsledný pojem označit jako *sadu anticipací (anticipatory set)*.

Anticipační sada je vhodnějším pojmem pro popis procesu zájmu u člověka jednak proto, že si u něj lze snáze představit mentální obsahy doprovázející přípravné nastavení organismu, jednak proto, že zájmy mezi jeho způsoby chování dominují a rozvinuly se u něj do jinde nevídané šíře. Jestliže člověka něco odlišuje od ostatních tvorů, je to vysoká míra, v níž je jeho život ovlivněn očekáváním budoucího. Více než kterýkoliv jiný tvor má zpravidla dopředu připravenou řadu reakcí, které je připraven spustit, jakmile se objeví adekvátní příležitost:

*„Většina lidské činnosti, namísto toho, aby se rodila de novo v okamžiku výkonu, pouze přestoupí z implicitního či částečného do explicitního či úplného stavu. Lidský organismus je zpravidla ve stavu odhodlání před tím, než podá výkon. Má nabitou a zaměřenou dříve, než vystřelí. Nejenže má připravenou potřebnou municí, ale je připraven, že nepřítel přijde z určité strany, a jako časovým spínačem či zápalným doutnákem je jeho akce nastavena na určitý okamžik,“ (GToV, s. 206).*

Protože předvídavost a očekávání jsou průvodní znaky myšlení a myšlení je ze své podstaty vždy omylné, nabízí se otázka, co se stane, když anticipační sada selže. V tomto případě platí, že ovládající tendence je stále řídicím prvkem situace. Nastane proto jedna ze dvou možností: (1) Má-li organismus připravenou jinou podřízenou aktivitu, jejíž komplementární stimulus se v dané situaci vyskytuje, uskuteční se tato aktivita namísto

původního záměru a organismus změni způsob chování; (2) pokud organismus nemá připravenou žádnou alternativní sadu anticipací, která by současné situaci vyhovovala, začne se jeho řídicí tendence uskutečňovat pomocí *pokusných reakcí*. Ty mohou mít buď povahu čistě náhodného chování (podle metody „pokus-omyl“), anebo mohou vycházet z vrozených reflexů či získaných zvyků. Tyto budou probíhat do té doby, dokud se stimulus původní anticipační sady nedostaví, anebo dokud nedojde k naplnění ovládající tendence novým, neočekávaným způsobem. Perry dodává, že *pokusné reakce* nejsou v případě zkušeného organismu zcela náhodné:

*„Některé přítomné stimuly mají ‚význam‘. Bezprostřední reakce, kterou vyvolávají, je jako v případě nadřazené aktivity [tj. ovládající tendence, jejíž anticipační sada selhala a toto selhání vedlo ke spuštění pokusných reakcí – pozn. JH], pouze první akcí v řetězci anticipací. V některých případech se koncové body této sady anticipací shodují se [sadou anticipací] přerušeno jednání, a v jiných případech se vylučují. V prvním případě bude pokusná akce provedena, v druhém bude opuštěna poté, co ji organismus rozváží,“ (GToV, s. 207).*

Tohoto obšírného výkladu bylo třeba, abychom osvětlili všechny prvky finální definice zájmu, již jsme citovali na začátku tohoto paragrafu. Můžeme k ní dodat, že struktura zájmu sestává z ovládající tendence, která zájem započíná, řídí jeho průběh a určuje podmínky jeho naplnění. Ovládající tendence je ve svých jednotlivých fázích uskutečňována sérií podřízených činností, spouštěnými objevením se odpovídajícího stimulu. Tato série má povahu anticipační sady, kdy každý stimulus je organismem interpretován jako znak toho, co bude následovat, a tedy jako signál k zahájení přípravného nastavení na nadcházející vývoj situace. Z této definice Perry vychází nejen v *General Theory of Value*, ale také v *Realms of Value*, kde ji v mírně pozměněné podobě cituje hned na začátku svého výkladu.<sup>10</sup>

---

<sup>10</sup> „Zájem je řetězec událostí určovaný očekáváním svého výsledku. Neboli věc je předmětem zájmu, jestliže to, že je očekávána, vede k činnostem, které se postarají o její uskutečnění nebo neuskutečnění,“ (RoV, s. 3).

§ 9 *Shrnutí a definice.* Ačkoliv se Perry ve svém závěrečném spisu k teorii hodnoty spokojí s vymezením zájmu z behaviorálního hlediska, my bychom měli zachovat v patrnosti celé jeho definiční úsilí, jež bylo v této kapitole shrnuto.

Zájem je fakt, jenž lze rozpoznat jak při pohledu na sebe sama, tedy z hlediska introspektivní psychologie, tak při pozorování živého organismu a jeho interakcí s prostředím z hlediska biologie a behaviorální psychologie. V každém z uvedených hledisek vystupují do popředí jiné jeho rysy.

Z introspektivně-psychologické perspektivy je zájem definován jako souborný název pro *afektivně-motorický postoj či proces zahrnující vztahy líbení (přízně) a nelíbení (nepřízně), včetně jejich odvozených a dispozičních forem.*

Z evolučně biologické perspektivy je zájem specifickým druhem adaptace – *předvídavým přizpůsobením.* Jde o situaci, v níž *organismus reaguje na stimulus z prostředí způsobem, jenž tento stimulus pojímá jako znak něčeho, co danou situaci přesahuje.* Protože na biologické úrovni je prakticky nemožno rozeznat, zda se toto přípravné přizpůsobení děje z ryze instinktivních důvodů, anebo u vědomí nadcházející situace, je třeba tuto perspektivu doplnit.

Z behaviorálně-psychologické perspektivy lze zájem popsat jako *způsob chování, v němž je každá akce vykonána proto, že je spojena s očekáváním, které se shoduje s dosud neuskutečněnou fází ovládající tendence.* Toto chování se zároveň vyznačuje řadou rysů, které slouží jako jeho nutné podmínky. Musí tedy být: *selektivní* (vybírat mezi různými alternativami jednání), *upravitelné, obrácené do budoucna, experimentální a omylné.*

§ 10 *Reflex, instinkt a zvyk.* Dříve v této kapitole jsme vznesli otázku, jak se zájem odlišuje od obdobných způsobů chování. Nyní, když Perry charakterizoval zájem jako chování selektivní, upravitelné, obrácené do budoucna, experimentální a omylné, může na tuto otázku odpovědět. Zájem se totiž od reflexu, instinktu a zvyku liší právě v těchto charakteristikách.

Pojmy reflex, instinkt a zvyk je nejprve třeba vymežit. Za reflex můžeme považovat *„určitou předem připravenou jednotku chování neboli adaptivní reakci, jež vyžaduje pouze*



*jeden specifický stimulus, aby byla provedena,*“ (GToV, s. 215). Například pokud oko zaregistruje jakýkoliv pohyb ve své bezprostřední blízkosti, okamžitě se zavře oční víčko. Pro reflexní reakce je charakteristické, že fungují nezávisle na vnějších okolnostech, ať již se jedná o okolnosti vnitřní (tj. stav organismu) či vnější (tj. stav prostředí). Vyskytne-li se potřebný stimulus, proběhne reakce spouštěná reflexem.

Naproti tomu instinkt vykazuje vyšší míru proměnlivosti reakce, jež je však přesto založená na vrozené predispozici. Perrym citovaný William McDougall definuje instinkt jako *„vrozenou psycho-fyzickou dispozici, předurčující svého nositele, aby vnímal předměty určité třídy a věnoval jim pozornost; zažíval zkušenostní či emocionální vzrušení určité kvality, pokud tyto předměty vnímá; a reagoval na ně určitým způsobem, nebo přinejmenším pocítil podnět daným způsobem jednat,*“ (McDougall 1908, s. 29). Instinkt je složitější druh chování než reflex, dokonce při podrobnější analýze se zdá, že je složen z jednotlivých reflexů. Ale instinkt není pouze řetězec reflexů, neboť ke spuštění dalšího v řadě může, či nemusí dojít, a to v závislosti na *podmínkách daných prostředím*. Instinkt proto vykazuje podstatně vyšší míru variability a jeho proměnlivost je způsobena jeho závislostí na vnitřním (mentální aktivita) i vnějším prostředí.

Zvyk se podobá reflexu v tom ohledu, že je automatickou, předem připravenou jednotkou chování, v níž na specifický stimulus odpovídá předem určená. Zvyk se však na rozdíl od reflexu *formuje* – je důsledkem předchozí aktivity organismu. Touto aktivitou je *opakování a redukce*, ekonomizace a automatizace inteligentnějších způsobů chování, tj. instinktu či zájmu. Perry ale zároveň poznamenává, že stejně jako reflex je i zvyk potřebným stavebním blokem, má-li inteligentní chování dosáhnout vyššího stupně složitosti. Například interpretace složitějšího hudebního díla by nebyla možná, kdyby jednotlivé hmaty a úchopy nebyly pro hráče dokonale zautomatizovanými zvyky.

Všechny uvedené typy chování jsou prvky afektivně-motorického života, a můžeme jim proto rozumět v pojmech „pro“ a „proti“, či pozitivní a negativní reakce. V tomto ohledu se podobají zájmu a představují zárodečné formy hodnotového života.

Každý z nich se ale od zájmu podstatným způsobem liší. Reflex i zvyk postrádají selektivní a experimentální charakter, a ačkoliv jsou omylné, nejsou v pravém smyslu modifikovatelné. Jejich hlavní charakteristikou je automaticnost, vytvořená buď přírodním výběrem z genetických možností, nebo redukcí často opakované reakce na základní činitele.

Instinkt je nejbližším „příbuzným“ zájmu. V případě obou se jedná o „*pružný a experimentální proces, v němž se dělají pokusy, neúspěchy se opouštějí a úspěchy jsou uchovány,*“ (GToV, s. 222). Rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že instinkt postrádá mimo jednotlivé podřízené činnosti odkazování do budoucnosti či anticipaci následujícího vývoje. Tvor řídicí se instinktem sleduje v každé jednotlivé fázi nějaké očekávání, ale souslednost fází je předem zakleta v dědičné výbavě organismu a není možné ji modifikovat. „*[J]ednotlivé akty série se tak zdají ‚teleologické‘ pouze z hlediska pozorovatele; nejsou aktivně zaujaté mimo hranice jednotlivých dílčích očekávání,*“ (GToV, s. 222). Jinými slovy to, co odlišuje zájem od instinktu, je, že zájem má na zřeteli jeden finální *předmět* a jednotlivé podřízené akty jsou pouhými kroky k jeho dosažení. Instinkt je v tomto smyslu oproti zájmu „slepý“. A protože *předmět* zájmu je podle Perryho definice hlavním nositelem hodnoty, nelze v případě instinktu mluvit o hodnotách v plném smyslu.

Rozdíl mezi instinktem a zájmem tvoří poslední článek v příběhu evoluce zájmu, a tedy též hodnoty. Jejich vývoj můžeme sledovat od nejjednodušších reflexů přes jejich spojování do složitých řetězců. Jakmile přistoupí kontrola spouštění jednotlivých článků v řetězci reflexů v závislosti na podmínkách prostředí, jakmile tyto podmínky začnou určovat směr, jímž se řetězec vydá, máme co do činění s instinktem. Když je rozvolněna i vrozená řetězová struktura a nahradí ji rozvětvené anticipační sady, mezi nimiž si organismus aktivně volí a které může upravovat podle své zkušenosti, přerodil se instinkt v zájem. A konečně, opakují-li se reakce

zvolené zájmem natolik často v nezměněné podobě, že se spojení mezi stimulem, podřízenými akty a dosažením předmětu automatizuje, stane se z celé reakce zvyk. Perry shrnuje tuto střední pozici zájmu takto:

*„Inteligentní chování [...] leží na půli cesty mezi dědičností a zvykem. Můžeme jej popsat jako využití dědičné schopnosti tvořit zvyky za náhodných podmínek, které klade prostředí,“ (GToV, s. 193).*

Reflex a zvyk nejsou selektivní ani experimentální – stimulus v nich vede k jasně určené reakci. Ale dokonce ani instinkt, nejbližší příbuzný zájmu, není plně obrácený do budoucnosti: není futurální v tom smyslu, že jeho jednotlivé podřízené činnosti nejsou určovány finálním předmětem. Pouze zájem může a musí mít takový předmět. A tento předmět, zprostředkovaný kognitivní složkou zájmu a jasně rozlišitelný od „subjektivní“ ovládající tendence, je tím, co je v Perryho teorii *locus valoris* – místem hodnoty v základním smyslu.

### **1.3 Módy zájmu**

§ 10 *Různorodost zájmů. Zájmy pozitivní a negativní.* Dokud bylo třeba odlišit zájem od ostatních psychologických a biologických faktů, mohli jsme o něm mluvit v jednotném čísle a považovat jej za homogenní pojem. Jakmile jsme jej však vymezili, musíme připustit, že se jeho formy mohou zásadním způsobem různit. Perry je označuje jako *módy zájmu* a vypočítává je v řadě dichotomií: pozitivní a negativní, progresivní a rekurentní, vážný a hravý, agresivní a submisivní, primární a sekundární, aktivní a latentní, osobní a neosobní. Pro následné vymezení charakteristik zájmu estetického je nutné rozlišit především mezi zájmy pozitivními a negativními, progresivními a rekurentními a vážnými a hravými.

Již při prvním pokusu o psychologické vymezení zájmů jsme shledali, že některé mají charakter „pro“ a jiné „proti“ a pojmenovali jsme je jako afektivně-motorické postoje líbení a nelíbení. Těmto postojům rovněž odpovídá tradiční polarita hodnot „dobrého“ a „špatného“. Vzhledem k tomu, jak běžně se objevují v každodenním jazyce je ale třeba zdůraznit, co jimi Perry *nemíni*.

Za prvé, o zájmech nelze mluvit jako o pozitivních a negativních z hlediska reakce na stimulus (jako např. o výsledcích chemické zkoušky). V tom případě by totiž jak „líbení“, tak i „nelíbení“ byly coby reakce pozitivní, zatímco negativní by byla pouze indiference, ne-zájem. Za druhé se Perry vymezuje proti behavioristickému rozlišení pudů (*drives*) na *apetence* (*appetence*) a *averze* (*aversions*), jak je předložil Edward C. Tolman (Tolman 1967, s. 271–273). Tolman charakterizuje *apetence* jako reakce završené *dosažením* žádoucího stavu a *averze* jako reakce završené *uniknutím* z nežádoucího stavu. Co však podle Perryho nebere v potaz, je, že „[faktor] *dosažení a uniknutí je přítomný ve všech pudech; například hlad, který může být vyvolán buď křečemi v žaludku, nebo ucitěním či spatřením jídla, se projevuje stejně tak úlevou od křečí v žaludku jako radostí z jídla,*“ (RoV, s. 77).

Zájem je v pravém smyslu pozitivní, či negativní vzhledem k očekávání předmětu, které vyvolal aktuální stimulus. Můžeme proto mluvit o pozitivních stimulech, vyvolávajících očekávání přítomnosti předmětu, a negativních stimulech, vyvolávajících očekávání nepřítomnosti předmětu. „*Pozitivní zájem je pak reakce určovaná pozitivním očekáváním a negativní zájem je reakce určovaná negativním očekáváním,*“ (GToV, s. 235). Název „*hlad*“ si podle této definice zaslouží pouze negativní zájem vedený očekáváním, že ustanou křečové stahy v žaludku; naopak pozitivní zájem vedený očekáváním pocitu nasycení si zaslouží název „*chuť*“. Přestože chuť a hlad jsou zájmy vzájemně konzistentní, které se dokonce podporují, má každý z nich *jiný předmět* a jenom jeden z nich může chování v dané chvíli dominovat. Chování vedené chutí se v určitých aspektech bude lišit od chování vedeného hladem.<sup>11</sup>

§ 11 *Zájmy progresivní (lineární) a rekurentní (kruhové)*. Ne ve všech zájmech se předmět očekávání liší od současného stimulu. Někdy si pouze přejeme mít nadále to, co již máme (nebo se obáváme, že to, co nám nyní schází, nám bude scházet i nadále). Tento typ zájmů označuje Perry jako rekurentní či kruhové:

---

<sup>11</sup> Tato Perryho interpretace pudu hladu představuje jeden z nejvýraznějších bodů sporu mezi Perrym a jeho pokračovatelem S. C. Pepperem, jenž zastává stejné stanovisko jako Tolman. Kritiku Perryho interpretace hladu viz (Pepper 1958, s. 177–181).

*„Pojem rekurentní či kruhové budeme používat pro ty zájmy, ať pozitivní nebo negativní, v nichž terminus ad quem [koncový bod] a terminus a quo [výchozí bod] jsou totožné; a pojem lineární či progresivní pro ty zájmy, v nichž jsou [tyto body] rozdílné,“ (GToV, s. 243–244).*

Na námitku, zda kruhové zájmy nepostrádají prvek, který jsme v definici vymezili jako nutnou podmínku zájmu – totiž dopředné, futurální odkazování – můžeme odpovědět, že nikoliv. V obou případech je zájem aktivní, složený z podřízených reakcí sledujících určitý cíl. Ale zatímco v případě progresivního zájmu jde o dosažení tohoto cíle, v rekurentním zájmu směřují tyto reakce k pokračování, udržování a obnovování současného stavu, jenž je zároveň stavem cílovým. To může mít podobu opakování podřízených reakcí, eliminace potenciálních překážek a vyrušení, anebo podrobnějšího průzkumu a rozlišování částí přítomného předmětu. *„V obou případech je zde pohyb vpřed, vedený projekcí významu. Ale zatímco v jednom případě je tento pohyb kruhový a opakující se, v druhém případě je to pohyb lineární a inovativní,“ (GToV, s. 245).*

Podobně jako pozitivní a negativní zájmy se mohou vzájemně podporovat a posilovat, funguje mezi lineárními a rekurentními zájmy často vztah komplementarity a časové spojitosti. Často se dokonce střídají jako dominantní a podřízené fáze téhož výkonu, kdy je tatáž činnost vykonávána „zároveň“ pro svůj cíl i pro potěšení z ní samotné. Tato kombinace progresivních a rekurentních fází je charakteristická především pro plně rozvinutý estetický zájem, jemuž je věnována následující kapitola.

§ 12 *Zájmy vážné (exekutivní) a hravé (fantazijní)*. To, co odlišuje zájmy vážné od zájmů hravých neboli fantazijních, je, že ty druhé (a může se jednat o zájmy libovolného druhu – pozitivní i negativní, progresivní i rekurentní) jsou úmyslně a cíleně omezeny v některých svých podřízených činnostech:

*„Systém jednání, jenž má svůj určitý normální výsledek, je proveden pouze částečně; ne proto, že by byl překažen zvenčí, ale proto, že je jen částečně konzistentní s nadřazeným systémem jednání.*

*Nejpatrnější vlastností hravé aktivity je sebe-omezení,“ (GToV, s. 252).*

Jak z citace vyplývá, je hravý zájem ve skutečnosti kombinací dvou zájmů: (a) *zájmu o hru*, jenž je nadřazen, a (b) *vážného zájmu*, jenž je zájmem o hru ovládán. Toto ovládání spočívá v tom, že nadřazený zájem dovoluje provést všechny činnosti vážného zájmu, které neznemožní pokračování hry, ale nepřipustí ty činnosti, které by hru přerušily. Chlapci hrající si na válku vědí, že svého protivníka nesmějí zabít nebo zranit, ale v ostatních ohledech je hra tím lepší, čím věrněji se podobá skutečnému válčení. Pes hrající si na boj se svým pánem ví, že musí kousat a utíkat, ale také ví, že nesmí kousnout příliš silně, ani utéct příliš daleko. Valná většina zájmů ve své hravé modifikaci také mění svůj mód z progresivního na rekurentní: *„Jinými slovy, existuje tu tendence prodlužovat existující situaci a průběh činnosti je zastaven ve chvíli, která umožňuje její opakování,“ (GToV, s. 254).*

Nazýváme-li hravý zájem fantazijním, odhalujeme jinou stránku jeho základního principu – sebe-omezení. Tvor může ve své fantazii uspokojovat libovolný zájem, i když jeho naplnění je za daných podmínek nemožné, a to právě *pokud* si uvědomuje, že jeho naplnění je nemožné, a uskutečňuje jen ty jeho fáze, které jsou s danými podmínkami v souladu. *„Případ fikce [...] je případem, kdy nejenže požadované vnější podmínky chybějí, ale kdy víme, že chybějí, a činnost je kontrolována zevnitř tak, aby nenastal okamžik, kdy by jejich absence byla fatální,“ (GToV, s. 253).* Fantazijní zájem nemůže být zcela uspokojen. To, co jej odlišuje od nepříjemně pociťované chyby, je, že si *uvědomujeme*, že nemůže být zcela uspokojen a o jeho uspokojení vážně neusilujeme.

Zůstává otázka, k čemu jsou hravé zájmy dobré, jestliže jediný rozdíl mezi nimi a selháním spočívá v tom, že selhání zájmu je způsobeno omezením vnějším, zatímco hravý zájem je omezen vnitřně? Jejich přednost spočívá v tom, že předmětem hravého zájmu může být v libovolné situaci libovolná aktivita bez ohledu na vnější podmínky (ty pouze určují, do jaké míry se hra může rozvinout). Tato skutečnost umožňuje člověku (a jiným tvorům) na

jedné straně vystoupit ze zajetí následků a zažít neobvyklou míru svobody, na druhé straně procvičit způsoby chování a formovat zvyky, pro které v praktickém životě není čas či vhodná příležitost.

#### **1.4 Perryho zájem v dobovém a současném kontextu**

§ 13 Perryho pojetí zájmu v dobovém kontextu. Perryho interpretace zájmu tak, jak jsme ji představili, se značně liší od jeho pojetí jak v dobové, tak v současné psychologii. Ta pojímá zájem buď jako přechodný afektivní stav – zvláštní typ pozitivní emoce, anebo jako dlouhodobý, sebe-udržující motiv v rámci osobnostní psychologie. Historii obou pojetí zájmu v jejich různých podobách mapuje Paul J. Silvia ve studii *Interest and interests. The psychology of Constructive Capriciousness* (Silvia 2001).

Mezi proponenty pojetí zájmu jako pozitivního pocitu či emoce, doprovázených zvýšeným stavem pozornosti a vzrušivostí, patří zakladatelé americké experimentální psychologie William James a James Sully. Zatímco James spojuje zájem s pozorností a oba pojmy používá zaměnitelně (James 1898, s. 402–3), Sully zájem přímo ztotožňuje s emoci zvědavosti (Sully 1886, s. 73), což je cesta, po níž ho následovala většina pozdějších psychologů. Jako *instinkt* zvědavosti, jenž se přirozeně obrací ke středně diskrepantním podnětům, charakterizuje zájem William McDougall v Perryho hojně citované *Introduction to Social Psychology* (McDougall 1908, s. 57–58).

Definici zájmu, jež se alespoň částečně blíží Perryho pojetí, nalezneme v *Dictionary of Philosophy and Psychology* Jamese Marka Baldwina: „*Vědomí, které doprovází mentální tendenci libovolného druhu, pokud se tato obrací k mentálním předmětům nebo podněcuje jejich konstrukci,*“ (Baldwin 1901, s. 355). I podle Baldwina se však zájem projevuje dobrovolnou pozorností, již může být zdrojem nebo výsledkem.

§ 14 Silvia a současná teorie zájmu. Současná psychologie pokládá zájem v pravém smyslu za přechodný afektivní stav s pozitivním tónem, tedy za *pozitivní emoci* (Silvia 2001). Podle této definice odpovídá zájmu jako každé emoci specifická psychologická funkce,

subjektivní prožitková kvalita i výraz tváře. Podle Silvana Tomkinse je funkcí emoce zájmu „*podporovat nutné a možné*“ (Tomkins 1962, s. 21). Je tím míněno, že zájem směřuje pozornost ke středně diskrepantním podnětům (a odvádí ji od opakujících se totožných či podobných podnětů stejně jako od podnětů radikálně diskrepantních). Psychologové tedy dodnes následují více než sto let starou McDougallovu formulaci: „*Přirozeným excitantem tohoto instinktu se zdá být objekt, jenž se v obecnosti podobá známým, běžně vnímaným předmětům, a přece je od nich znatelně odlišný,*“ (McDougall 1908, s. 56). Protože různorodé, ale navzájem související zkušenosti jsou hybatelem všech forem psychického vývoje, pomáhá zájem rozšiřovat škálu osvojovaných dovedností a znalostí za současného budování vztahů mezi nimi. Zájem dále rozšiřuje možnosti organismu tím, že slouží jako „konstruktivní antagonismus“ proti únikovým pudům, např. obavám, strachu a úzkosti (Silvia 2005).

V oddílu o vztahu mezi zájmem a hodnotou nebo významností se Silvia krátce kriticky věnuje Perryho teorii. Vnímá ji jako výraz přesvědčení plynoucího ze zdravého rozumu, v němž pojem „zájem“ běžně označuje jakékoliv chtění, a tedy implicitně též akt hodnocení. Varuje však před laickým směřováním pojmů, k němuž je slovní zásoba týkající se emocí náchylná. Uvádí sérii experimentů, jež dokazují existenci rozdílu mezi zajímavostí informace a její významností, přičemž ukazují, že jsou-li obě kategorie rozděleny, mají probandé tendenci pamatovat si spíše informace zajímavé než významné. Silvia tento oddíl uzavírá shrnutím vlastní pozice, jež zřetelně odhaluje hlavní rozdíly mezi jeho vlastním pojetím zájmu a pojetím, které zastával Perry: „*Zájem' nemíním pouhý aspekt hodnoty nebo ceny, přestože zájem jako všechny emoce činí některé věci významnějšími než jiné. Laické užívání slova zvědavost – motivační stav zaměřený na porozumění – je v podstatě tím, co míním slovem ‚zájem‘,*“ (Silvia 2001, s. 276).

§ 15 Perryho pojetí zájmu v kontextu psychologických alternativ. Perryho definice zájmu se značně rozchází se způsobem, jakým jej psychologové definovali v minulosti i současnosti. Pohled, který prosazuje Perry, je od počátku výrazně širší; a to i přesto, že se



v průběhu let jeho definice zájmu zužuje a zpřesňuje. Ačkoliv jsou texty Perryho teorie hodnoty fundované rozsáhlými odkazy k sekundární literatuře z oblasti strukturální psychologie, behaviorální psychologie, fyziologie a evoluční biologie, srovnání s alternativními definicemi zájmu ukazuje, že Perry konstruuje svůj pojem zájmu jako pojem *filosofický*, nikoliv psychologický, a že jeho motivy vycházejí z filosofických problémů předchozích teorií hodnoty. Konkrétně se jedná o potřebu spojit pozitivní a negativní hodnoty do jediného pojmu, vykročit mimo rámec hedonismu a překlenout spor Meinong-Ehrenfels o primátu afektivní či motorické složky hodnot.

Tento krok, jakkoliv opodstatněný, odhaluje slabinu celého Perryho projektu obecné teorie hodnoty. Jestliže výchozí problém spočíval v různém užívání pojmu „hodnota“ v rámci speciálních normativních disciplín a Perryho řešením bylo nabídnout všeobecně platnou definici hodnoty pomocí pojmu „zájem“, pak filosofická definice zájmu, odlišná od běžně užívaného významu v psychologii, pouze přesouvá problém o úroveň výše. Speciální normativní disciplíny získají společný význam pojmu „hodnota“, pouze pokud mezi všeobecnou teorií hodnoty a psychologií vznikne spor o význam pojmu „zájem“.

Tato slabina je zmírněna dvěma okolnostmi. Za prvé, Perryho definice zájmu, jak jsme ji představili, vychází z platných psychologických a biologických základů. Užití pojmu „zájem“ není v tomto případě dogmatické – jestliže se pro vymezený význam ujme jiný pojem, neztratí Perryho definice na platnosti.<sup>12</sup> Za druhé, Perry zvolil slovo „zájem“ také s ohledem na to, že se jednalo o pojem v soudobé psychologii okrajový a nejasně vymezený. Přestože kvantitativně počet textů věnovaných zájmu narostl, platí tato situace do značné míry i dnes, a ačkoliv se význam pojmu „zájem“ v psychologii víceméně ustálil, Silvia uvádí, že podstatná část autorit jej dosud ve svém zkoumání opomíjí (Silvia 2001, s. 270). Tyto polehčující okolnosti zároveň

---

<sup>12</sup> To je důvod, proč Stephen C. Pepper, přestože svou teorií hodnoty v *The Sources of Value* na Perryho v mnoha ohledech navazuje, od počátku odmítá „zájem“ jako nevhodný pojem a nahrazuje jej pojmem „účelné chování“, převzatým z Tolmanovy behaviorální teorie, či pojmem „selektivní systém“ (Viz Pepper 1958, s. 255–257).

nabízejí možné způsoby, jak popsany problém odstranit: buď pokud teorie hodnoty nalezne s psychologii konsenzuální pojem pro to, co Perry vymezil jako zájem, anebo pokud nový rozsah pojmu „zájem“ proti psychologii autoritativně prosadí.

## 2. Estetický zájem

§ 1 *Vymezení cíle kapitoly.* Cesta psycho-biologické definice hodnoty, již se Ralph Barton Perry vydal, jej postavila před zásadní úkol vymežit a definovat psychickou funkci, na níž je hodnota závislá. Touto funkcí je pro Perryho zájem v obecném smyslu. Složitý výkon konstrukce jeho obecné definice, jejž jsme popsali v předcházející kapitole, ale musí být doplněn popisem a analýzou význačných speciálních typů zájmu známých z lidské praxe.

Úkolem této práce je v Perryho obecné teorii hodnoty vymežit místo hodnoty *estetické*, přičemž tato hodnota je objektovým korelátem zvláštního typu zájmu – *zájmu estetického*. Cílem první části této kapitoly je tedy popsat, jak Perry tento typ zájmu definuje a jaké další charakteristiky s ním spojuje. V širším kontextu nás bude zajímat, do jaké míry je pokus vymežit oblast estetiky pomocí speciálního typu zájmu nový a zda je definice estetiky skrze pojem „zájmu“ v konfliktu s tradičním pojetím nezaujatého či bezzájemového estetického postoje. K Perryho interpretaci estetického zájmu v tomto historickém kontextu slouží druhá část této kapitoly.

§ 2 *Rešerše literatury.* Výchozími texty pro tento oddíl jsou kapitoly *The Moral Criticism of Fine Arts* z knihy *The Moral Economy* a *Art and Aesthetics* z *Realms of Value*. Obě obsahují ucelené shrnutí Perryho názorů na oblast estetiky, dále prezentované v některých pasážích *General Theory of Value* a v menší míře v dalších publikacích. Přestože mezi oběma kapitolami je časový rozdíl bezmála padesáti let, jsou si pozice v nich obhajované velmi podobné. Největší rozdíly spočívají v důkladnějším rozvinutí některých myšlenek v *Realms of Value* a v posunu v citované odborné literatuře.

Jak již bylo podotknuto v úvodu k této práci, sekundární literatura k Perryho teorii hodnoty, sama o sobě nepříliš rozsáhlá, se oblasti estetiky nevěnuje téměř vůbec. Frankelova *The Golden Age of American Philosophy* (Frankel 1960) a Blauovi *Men and Movements in American Philosophy* (Blau 1953) se nezmiňují o Perryho estetice ani jediným slovem. Andrew Reck uvádí estetický zájem pouze jako typický případ rekurentního zájmu (Reck 1964, s. 24).

Pozoruhodná je Pepperova hodnoticí poznámka, že Perryho teorie je „obzvlášť slabá v oblasti estetiky“ (Pepper 1950, s. 497), ovšem nedoprovzená žádným argumentem pro toto tvrzení. Vzhledem k této situaci na poli sekundární literatury se proto tato kapitola bude opírat především o primární zdroje.

## 2.1 Perryho definice a charakteristika estetického zájmu

§ 3 *Estetický zájem je zájem univerzální.* Má-li obecná teorie hodnoty nabídnout způsob klasifikace hodnot, nabízí se Perrymu jako východisko podrobnějšího rozboru platónská triáda Dobra, Pravdy a Krásy. Perry tvrdí, že dobré, pravdivé a krásné, převedeny na adjektiva a zbaveny velkého písmene, jsou hodnoty náležející předmětům tří možných typů zájmu: praktickému a dvěma mimo-praktickým – kognitivnímu a estetickému.<sup>13</sup> Tyto tři hodnoty nazývá Perry *univerzálními* pro jejich propojenost, všudypřítomnost a význam v lidském životě, a staví je v morálním smyslu nad hodnoty ostatní (RoV, s. 102).

Zájmy, které nás k těmto hodnotám přivádějí, popisuje Perry takto:

*„Za prvé, je tu tak řečený praktický zájem, tj. zájem o předmět kvůli tomu, co s ním lze udělat manipulací či jeho kombinací s jinými předměty. Za druhé, je tu teoretický zájem o strukturu skutečnosti, projevující se zkoumáním předmětu a jeho kontextu. Konečně [estetický] zájem o aprehenzi není zájmem o to, co může být s předmětem uděláno, ani o jeho skutečnou strukturu, nýbrž o přítomnou vědomou reakci na něj [zvýraznil JH],“ (ME, s. 179–180).*

Perry pro tyto tři zájmy vyhraduje rovněž označení *univerzální zájmy*. Jejich univerzalita přitom neplatí pouze v jednom, nýbrž v trojím smyslu:

---

<sup>13</sup> Specifický problém představuje vztah dobrého k pravdivému a krásnému. Dobro či dobré mohou mít totiž tři různé významy: (1) dobré v nejširším smyslu značí jakýkoliv druh hodnoty; v tomto smyslu můžeme pravdivé označovat také jako „kognitivně dobré“ a krásné jako „esteticky dobré“. (2) Dobré v užším smyslu je kvalitou předmětu praktického zájmu a značí vhodnost ke změně či manipulaci prostředí podle očekávání. V tomto smyslu je dobré odlišným typem hodnoty než pravdivé a krásné. (3) Dobré v morálním smyslu značí harmonickou organizaci zájmů. V tomto smyslu pravdivé a krásné mohou, a nemusejí být případy morální dobrého, podle toho, jakou roli v celkové organizaci zájmů hrají.

- A. Jsou v té či oné podobě společné *všem lidem všech dob, všech kultur a všech národů*. Nemusí se shodovat na předmětu či třídě předmětů, k nimž se univerzální zájem obrací, ale pro každý národ, kulturu, dobu i společnost existuje něco, co univerzální zájem vyvolává. Univerzalita praktického zájmu je dána biologicky, nositeli univerzality mimo-praktických zájmů jsou společenské instituce vědy a umění v jejich různých podobách.<sup>14</sup>
- B. Jsou také univerzální vůči *situacím a předmětům*: v každé situaci a ke každému předmětu se lze alespoň teoreticky postavit praktickým, kognitivním a estetickým způsobem; tj. pohlížet na ně jako na prostředek, zdroj poznání, anebo aprehenzi formy. Praktický zájem často, ať už svým uspokojením či svou frustrací, generuje zájmy mimo-praktické. A naopak, mimo-praktické zájmy často generují praktické zájmy, což znovu dokládá existence vědy a umění jako *společenských* institucí (RoV, s. 102–103).
- C. Univerzální jsou také ve smyslu obecných typů zájmu. Každý konkrétní zájem lze klasifikovat jako praktický, kognitivní nebo estetický – a příslušnost k danému typu určuje jeho strukturu, mód a typ prostředkujícího soudu. Protože se nejedná o konkrétní zájmy, nýbrž o univerzální typy zájmu, mluví o nich Perry na některých místech jako o *postojích*:

*„Každá daná situace, každý obsah či asambláž prvků smyslových či myšlenkových může být spojena s libovolným z těchto tří **postojů**: člověk s ní může něco udělat praktickým jednáním, může se o ní něco domnívat pomocí poznání, nebo ji může vnímat esteticky [zvýraznil JH],“ (RoV, s. 326).*

Praktický, kognitivní a estetický zájem jsou latentně přítomny ve všech možných situacích a jejich vzájemná dynamika je taková, že se podporují, ale také soupeří o dominanci: *„Není žádná situace, ani praktická ani kognitivní, která by nebyla také situací estetickou. Ani není žádná estetická situace, která by nevybízela k poznání a jednání,“ (RoV, s. 326).* Vzájemné přepínání mezi těmito třemi univerzálními typy zájmů ale nesmí zastřít fakt, že se jedná o typy

---

<sup>14</sup> Srov. *„Věda a umění naplňují kritéria velkých společenských institucí. Zájmy, kterým slouží, jsou univerzální, zaujímají přední místo v řádu příčinnosti a často slouží jako rozhodující a nejvyšší účel [...]. Univerzalita kognitivního a estetického zájmu je nezpochybnitelná. Ačkoliv se jedná o zájmy speciální, můžeme je nalézt ve všech lidech, všech společnostech, a alespoň potenciálně, ve všech zájmech,“ (RoV, s. 162).*

různé, s různými motivacemi, módy a předměty. Čím se tedy od ostatních odlišuje zájem estetický?

§ 4 *Estetický zájem je zájem o aprehenzi*. Jak jsme již výše uvedli, vymezuje Perry estetický zájem jako zájem o *aprehenzi*.<sup>15</sup> Význam tohoto pojmu je ale třeba vysvětlit oklikou. Perry se domnívá, že biologický původ estetického zájmu leží ve vrozených preferencích smyslového vnímání: „*Oko má svou vlastní předpojatost či preferenci: na určité předměty je příjemné se dívat, zatímco na jiné je dívat se nepříjemné [zvýraznil RBP],*“ (RoV, s. 323). Totéž platí o sluchu, chuti, čichu a hmatu. Estetický zájem je tedy v původním smyslu *zájem smyslového čítí (interest of sensibility)*.

Jenže pole lidského estetického zájmu je širší než pole smyslového vnímání. Je třeba vzít v potaz preference „*ostatních forem aprehenze – vnímání, znamenání a tvorby představ [zvýraznil JH],*“ (RoV, s. 323). V tomto kontextu je tedy pojmem aprehenze míněn způsob, jímž se zájem chápe svého předmětu. Jak v *The Moral Economy*, tak o téměř padesát let později v *Realms of Value* rozlišuje Perry čtyři formy zájmu o různé formy aprehenze: (a) zájem o *čítí* (smyslové kvality); (b) zájem o *vnímání* (smyslově vnímané vztahy a struktury); (c) zájem o aprehenzi *emocionální formy*; (d) zájem o aprehenzi *ideí*. Tyto rozdílné formy uchopování odkrývají různé vrstvy estetického objektu a budou podrobněji pojednány ve čtvrté kapitole. Zde postačí konstatování, že estetickým zájmem je zájem o libovolnou formu aprehenze a že pouze plně rozvinutý estetický zájem, typicky zájem o vnímání umění, obsahuje všechny uvedené formy aprehenze.

Avšak když Perry vymezuje estetický zájem jako zájem o aprehenzi, nemíní tím, že předmětem tohoto zájmu je to, co je aprehendováno. Je jím aprehenze sama coby mentální proces určený vnějšími podmínkami (např. uměleckým dílem jako fyzickou věcí). Estetický

---

<sup>15</sup> Pojem „aprehenze“ (apprehension) ponecháváme kvůli absenci přiléhavého českého překladu v původní, pouze počestěné podobě. Významově nejbližší by snad byl překlad „chápání“, „uchopování“ či „pojímání“, avšak ani ten nedokáže obsáhnout skutečnost, že jím Perry míní nejen aktivitu intelektuální, ale také (a především) aktivitu smyslového vnímání.

zájem je zájem o vlastní *zkušenost* kontempace. Předmětem estetického zájmu je sebe-prožitek, který je řízen a určován vnímáním a interpretací uměleckého díla či jiné vnější skutečnosti:

*„Tady leží jádro celé věci, které nesmíme ztratit ze zřetele mezi všemi rozmanitými a složitými zákrutami estetické složky života: existuje radost z aprehenze – potěšení z vědomí či uvědomění si sebe sama, které se mění v závislosti na svém předmětu [zvýraznil JH],“ (RoV, s. 323).*

Jakmile uznáme, že hnací silou estetického zájmu jsou různé formy aprehenze a že jeho předmětem nejsou předměty aprehenze, nýbrž ona sama, je snadné dovést Perryho interpretaci funkce umění a jeho vztah ke kráse (coby hodnotě spojené s estetickým zájmem). Díla krásných umění jsou vytvářena a zhotovována nikoliv jako nástroje, nýbrž jako příležitosti k zakoušení – aby povzbuzovala a prodlužovala zájem o svou vlastní aprehenzi:

*„Když předměty vzbuzují tento zájem, tj. když libovolný stav či proces vědomí, jehož jsou obsahem, je udržován a prodlužován pro svou vlastní kvalitu, říkáme, že jsou [tyto předměty] krásné. A ty předměty, které jsou záměrně a uměle nadány zvláštní schopností vzbuzovat tento typ zájmu, jsou umělecká díla,“ (ME, s. 180).*

§ 5 *Další charakteristika estetického zájmu.* Perryho teorie tedy pojímá estetický zájem nikoliv jako zájem speciální, omezený třídou potenciálních předmětů, nýbrž jako zájem o aprehenzi obecně. Naopak umění je určeno jako ta speciální oblast lidské produkce, jejíž produkty usilují na prvním místě o vyvolání a udržování estetického zájmu. Toto pojetí estetického zájmu doprovází celá řada dalších pozoruhodných charakteristik, jejichž výčet Perry podává poprvé v *The Moral Economy*, podruhé v *General Theory of Value* a nakonec v *Realms of Value*. Tabulka 1 nabízí úplný seznam charakteristických vlastností estetického zájmu v pořadí, v jakém je Perry v jednotlivých dílech uvádí.

č.	The Moral Economy	General Theory of Value	Realms of Value
1	Soběstačnost ( <i>self-sufficiency</i> )	Rekurence ( <i>recurrence</i> )	Univerzální ( <i>universal</i> )
2	Všudypřítomnost ( <i>pervasiveness</i> )	Hravost ( <i>playfulness</i> )	Aktivita ( <i>activity</i> )
3	Zástupnost ( <i>vicariousness</i> )	Kladný emocionální tón ( <i>positive emotional overtone</i> )	Kontemplativní ( <i>contemplative</i> )
4	Stimulace k činnosti ( <i>stimulation of action</i> )	Obsahuje soud existence ( <i>mediated by judgment of existence</i> )	Sebeprodlužující ( <i>self-prolonging</i> )
5	Fixace idejí ( <i>fixation of ideas</i> )	Nepodléhá principu nasycení ( <i>immune to principle of satiation</i> )	Hravý ( <i>playful</i> )
6	Svobodnost ( <i>liberality</i> )		Fúze ( <i>fusion</i> )

Tabulka 1: Přehled charakteristik estetického zájmu v Perryho spisech

Zdroj: autor

Protože žádná charakteristika se nevyskytuje ve všech třech spisech pod stejným názvem, a protože některé z nich se vyskytují pouze ve dvou či jen v jediném spisu, předkládám v Tabulce 2 uspořádaný kompilační seznam devíti charakteristik estetického zájmu, z něhož budeme v této podkapitole vycházet při jejich popisu. Estetický zájem je podle Perryho zájem *univerzální, soběstačný, rekurentní, kontemplativní* a zároveň *aktivní, hravý* a *afektivně kladný*; umožňuje ustálení či *fixaci idejí* a dochází při něm k *fúzi* pocíťovaného a vnímaného.



č.	Označení zde	ME	GToV	RoV
1	<i>Univerzální</i>	Všudypřítomnost	X	Univerzální
2	<i>Soběstačný</i>	Soběstačnost	Princip nasycení	X
3	<i>Rekurentní</i>	X	Rekurence	Sebe-prodlužující
4	<i>Kontemplativní</i>	X	Soud existence	Kontemplativní
5	<i>Aktivní</i>	Stimulace k činnosti	X	Aktivita
6	<i>Hravý</i>	Zástupnost a Svobodnost	Hravost	Hravý
7	<i>Kladný emocionální tón</i>	X	Kladný emocionální tón	X
8	<i>Fixace idejí</i>	Fixace idejí	X	Zobrazení předmětů
9	<i>Fúzijící</i>	X	X	Fúze

Tabulka 2: Shrnutí charakteristik estetického zájmu

Zdroj: autor

§ 6 *Univerzalita, soběstačnost, rekurence a pozitivní emocionální tón.* Jak jsme již uvedli výše, estetický zájem je jedním ze tří univerzálních typů zájmů a jeho univerzalita se projevuje na jedné straně tím, že jej nalezneme ve všech civilizacích a společenstvích napříč dějinami (ať již spojený s kulturní institucí umění. či nikoliv). Na druhé straně se jeho univerzalita projevuje jako latentní všudypřítomnost: v každé situaci, i když v ní dominuje jiný zájem, je zájem estetický skrytě přítomný a čeká, aby se ujal dominance ve chvílích odpočinku či váhání. Klíčovým prvkem k pochopení této všudypřítomnosti je skutečnost, že každý zájem je zprostředkován (např. čítím, vnímáním, odkazováním nebo soudem). Pozornost, jež se v praktickém zájmu obrací na zprostředkované (predikát), se může (např. vlivem únavy či víceznačnosti) obrátit ke zprostředkovávajícímu (index) a k samotnému procesu

zprostředkování. Žádný předmět není dost nízký či všední, aby se za určitých okolností nemohl stát příležitostí k nástupu estetického zájmu – už jen proto, že aby vůbec byl předmětem, musí být uchopován nějakou formou aprehenze.

Estetický zájem může být univerzální ve druhém uvedeném smyslu jen proto, že je soběstačný, tzn. nezávisí na žádné tělesné potřebě, žádném předcházejícím puzení. Jak jsme již uvedli, má estetický zájem svůj biologický základ v přirozené preferenci smyslového vnímání především teleestetických smyslů (zraku, sluchu a čichu), na niž se evolučním vývojem napojily vyšší rozumové schopnosti a daly vzniknout komplexnějším formám aprehenze: vnímání časoprostorových forem a jejich emocionálních a kognitivních obsahů.. Z tohoto důvodu nemá zdánlivě žádný přirozený limit nasycení a je-li mu poskytnuta dostatečná rozmanitost podnětů, je značně odolný proti nudě i vyčerpání svého potenciálu. Jako takový „[...] může být průběžně rozvíjen po celý život, [...] [a] dává jedinci způsob, jak být šťasten sám o sobě, bez pomoci bližních a náklonnosti osudu,“ (ME, s. 192). Hlavním ohrožením sebe-udržování a sebe-prodlužování estetického zájmu je to, co S. C. Pepper označil jako zákon přivyknutí (*law of habituation*), jenž se dostavuje v případě opakovaného uspokojení estetického zájmu podobným způsobem a jenž se podobá principu nasycení u jiných zájmů, ovšem s tím rozdílem, že postrádá negativní intra-organický afektivní prvek, jenž je charakteristický pro přesycení (Pepper 1921). Obranou proti přivyknutí relativní různorodosti podnětů, což je důvodem, proč je novost a originalita významným faktorem umělecké hodnoty, přestože vůči individuálnímu uspokojení estetického zájmu je de facto irelevantní (GToV, s. 562).

Soběstačnost estetického zájmu souvisí s tím, že estetický zájem je (alespoň v některých svých fázích) rekurentní, tj. nesměruje k určitému budoucímu naplnění, které by bylo odlišné od současného stavu (jako zájem progresivní), nýbrž udržuje, prodlužuje a rozvíjí aprehenzi přítomného předmětu. Rekurence zájmu ale neznamená „zamrznutí“ určitého stavu a jeho prodlužování v čase beze změny. Naopak, je to rozvíjení organického celku v čase průzkumem

a rozlišováním jeho částí.<sup>16</sup> Teprve v trvání odkrývá reflektující kontemplativní aktivita subjektu další možnosti aprehenze, které dosud zůstávaly skryty.

Je třeba podotknout, že příležitostí k uplatnění rekurentního estetického zájmu mohou být jak předměty prostorové (např. umělecká díla výtvarná), tak předměty časové (např. umělecká díla hudební). V obou případech probíhá aprehenze předmětu v čase, liší se pouze způsob a stupeň kontroly, již předmět nad situací má:

*„[...] musíme si uvědomit, že příležitost [k jednání] je rozsáhlá a složitá, a proto vyžaduje čas k prozkoumání. Aby mohl pozorovatel ocenit krajinu, musí se jeho oko pohybovat od jedné části k druhé a rozlišovat její detaily postupně. Pak se může vrátit k témuž obsahu, nebo přestoupit od tohoto obsahu k jinému, ale uvnitř celku, který přetrvává, nebo je [takto] doplňován. Nebo může vyžadovat čas, než se celek vyčerpá, jako když poslech melodie je doprovázen puzením slyšet části následující, dosud neslyšené. Toto puzení k ‚dalšímu z téhož‘, ‚opakování téhož‘ a ‚zbytku téhož‘ musí být odlišeno od puzení k tvorbě, ničení či upravování [tj. motivací progresivních zájmů, pozn. JH],“ (RoV, s. 76).*

V prostorovém předmětu tedy zajišťuje totožnost celku možnost navrátit se k již viděnému, v časovém předmětu ji zajišťuje puzení nalézt v tom, co přijde, odraz či opakování toho, co tu již bylo.

Ale estetický zájem není pouze rekurentní – je to *pozitivní* rekurentní zájem. Perry odvodil trojici univerzálních zájmů z Platónovy triády a zůstává věrný klasické terminologii i v oboru odpovídajících hodnot. Proto estetickou hodnotu chápe pouze jako hodnotu pozitivní a nazývá ji *krásou* (*beauty*) či *krásnem* (*the Beautiful*). Analogicky se též kognitivní hodnota vyskytuje pouze v pozitivním módu a je nazývána *pravdou* (*truth*). Krása je předmětem estetického zájmu, který je v *General Theory of Value* popsán jako *pozitivní* rekurentní zájem (GToV, s. 245) – je to „radost z aprehenze“ (*joy of apprehension*). Existenci negativního

---

<sup>16</sup> Především v *Realms of Value* se Perry při popisu předmětu zájmu, hlásí k pojmosloví tvarové psychologie (gestaltismu) Wolfganga Köhlera a Kurta Koffky a užívá pojmů „organický tvar“ či „organický celek“ v jejím smyslu. Za zvláště užitečnou považuje tvarovou psychologii především v oblasti estetiky (RoV, s. 336).

estetického zájmu (např. averzi vůči ošklivosti) sice v Perryho teorii nic nevylučuje, zároveň ji však Perry nikde netematizuje.

§ 7 *Hravá kontemplativní aktivita; fantazijní modifikace emocí a idejí.* Pokud jsme zájem definovali jako funkci organismu aktivně jednat v prostředí s očekáváním určitého výsledku a zároveň pokud jsme estetický zájem definovali jako zájem o aprehenzi, který neusiluje o nic jiného než nechat svůj předmět tak, jak je, nabízí se výtku, zda není estetický zájem příliš pasivní na to, abychom jej zájmem vůbec nazývali. Zájem předpokládá aktivní úsilí. Nechat něco tak, jak to je, nevyžaduje aktivní úsilí. Ergo, estetický zájem by tak nebyl zájmem v pravém smyslu.

Ale *kontemplace* není zahálka. I když ji můžeme nazvat „*pasivní aktivitou*“ (RoV, s. 327), nepopíratelně je to *aktivita*, neboť vyžaduje úsilí. Kontemplace „[...] znamená [mít určitý předmět] před vnitřním zrakem, ať už ve vnímání nebo v představě, bez probuzení kognitivního zájmu nebo jakéhokoliv jiného zájmu, vyjma zájmu **udržet** jej před vnitřním zrakem [zvýraznění RBP],“ (RoV, s. 327). Zaměření a udržování pozornosti je aktivní výkon, jak rozsáhle prokázal např. již Perryho učitel William James (James 1890, s. 265–267).<sup>17</sup> V případech silného estetického zájmu může být kontemplace dokonce fyzicky vyčerpávající, jak Perry dokládá citací ze soukromého dopisu historika umění Bernarda Berensona, jenž píše, jak „*dvě hodiny nedělal nic jiného, než se díval na Salvadova ,Gastona de Foix‘ v Lichtensteinském muzeu ve Vídni, a jak poté visel opřený o zábradlí a trásl se vyčerpáním,*“ (RoV, s. 329). Také výtku, že kontemplace nepůsobí žádnou změnu skutečnosti, je podle Perryho lichá:

„*Estetický zájem tvoří a mění stavy pozornosti a vědomí. A protože všechny změny v existujícím světě mají své kauzální ozvuky napříč*

---

<sup>17</sup> Psychologie a filosofie Williama James patří mezi hlavní východiska jak Perryho realismu, tak jeho obecné teorie hodnoty. Perry opatřil předmluvou a připravil k posmrtnému vydání Jamesovu sbírku *Essays in Radical Empiricism* (1912), vypracoval Jamesovu první kompletní anotovanou bibliografii (Perry 1920) a napsal dvousvazkový životopis *The Thought and Character of William James* (Perry 1935), za který získal Pulitzerovu cenu. Jamesův vliv na Perryho hodnotovou teorii je mimo jiné patrný také z faktu, že James je nejčastěji citovaným autorem v *General Theory of Value* (celkem 40 citací).

*světem, nelze říci, že kognitivní a estetický zájem nepůsobí žádné vnější změny. I když tyto změny jsou nepřímé a nezáměrné,“ (RoV, s. 157).*

Podřízenými akty kontemplativního zájmu jsou tedy volní činnosti spojené s aktivním vnímáním a udržováním předmětu nebo jeho částí v ohnisku pozornosti. Tato aktivita přímo proměňuje stav vědomí a rozvíjí mentální obsahy (např. spojuje roztržité vjemy v perceptuální celky a rozeznává řád tam, kde na první pohled panuje chaos), což samo o sobě stačí, abychom kontemplativní zájem prohlásili za zájem skutečný. Navíc nepřímo skrze tyto změny v mysli subjektu působí také změny ve vnějším světě (prostřednictvím chování subjektu).

Za klíčovou charakteristiku estetického zájmu považuje Perry *hravost*, což dosvědčuje skutečnost, že ji jako jedinou s větší či menší mírou podrobnosti popisuje ve všech třech spisech o hodnotě (ME, s. 197–200; GToV, s. 251–259; RoV, s. 328). Vedle *progresivity a rekurence* tvoří *vážnost a hravost* další z dichotomických modalit zájmu (GToV, s. 251). Společným principem všech hravých zájmů je prvek *sebe-omezení*. Systém podřízených činností je prováděn „jen jako“, tj. jen do té míry, dokud je slučitelný se skutečným převládajícím zájmem. Například pes hrající si se svým pánem skáče, vrčí a kouše, jako by bojoval se skutečným protivníkem. Avšak skákání, vrčení i kousání jsou ve vážně míněném zájmu podřízenými činnostmi, směřujícími k cíli: zranit, zahnat nebo podrobit protivníka. Tento cíl (a s ním spojená očekávání) je v hravém zájmu vědomě vyřazen ze hry a uvedené podřízené činnosti jsou prováděny samy pro sebe: pro vybití přebytečné energie, trénink užitečných dovedností a pro prožitek unikátních emocionálních stavů, jež jsou typické pro koexistenci vážného a hravého zájmu ve fantazii:

*„Hrající si pes zachází se svým pánem jako s nepřítelem jen do té míry, dokud je to slučitelné se zacházením s ním jako s přítelem. Vzrušení, které hru doprovází, není čirá zuřivost, ale náklonnost s příměsí zuřivosti,“ (GToV, s. 256).*

Popsaná změna emocionálního tónu v hravé modifikaci vážného zájmu je zásadní nejen v případě hry, ale také v případě kontemplace fantazijních objektů. Perry nazývá v *The Moral Economy* tuto vlastnost *zástupností* (*vicariousness*), neboť estetický zájem může v hravém (fantazijním) módu zprostředkovat uspokojení libovolného praktického zájmu bez faktického dosažení jeho cíle:

*„Ti, jimž okolnosti nedopřály příležitost k naplnění zájmů tak samozřejmých jako mateřská láska nebo hrdinský čin, mohou svým způsobem dosáhnout uspokojení díky kontemplaci těchto předmětů; neboť jejich kontemplace aktivuje tytéž instinkty a vzbuzuje tytéž emoce, aniž by vyžadovala skutečnou existenci jejich předmětů,“* (ME, s. 197–198).

Tento popis ale není zcela přesný. Hravý zájem nevzbuzuje *tytéž* emoce jako zájem vážný, neboť (a) spojuje předstíraný zájem (např. poražení psa či zahrání protivníka) se zájmem skutečným (např. psí hrou s lidským přítelem), a tím kombinuje emoce jimi vzbuzované; (b) nenechává tyto emoce dojít skrze podřízené činnosti k jejich přirozené progresivní kulminaci v naplnění zájmu, nýbrž tyto podřízené činnosti svévolně zastavuje před dosažením cíle tak, aby mohly být opakovány, a vytváří *emocionální formu aprehenze* (*emotional form of apprehension*, ME, s. 182), kterou tímto způsobem udržuje před vnitřním zrakem reflexe: „[...] emoce, která je pociťována částečně neboli hravě může poskytnout libost z [své formy] aprehenze, jež převáží nad její bolestivostí. Pozitivní estetická hodnota tragédie spočívá v rozdílu mezi skutečným strachem a zakoušením příchutě bázně,“ (RoV, s. 328).

Jinými slovy, pozitivní i negativní emoce v praktickém zájmu jsou často pouze doprovodným jevem podřízených činností a jako takové procházejí rychlým vývojem a většinou nepodléhají reflexi. Avšak v hravé modifikaci téhož zájmu, kde jsou praktické důsledky podřízených činností efektivně sebe-omezeny aktivitou subjektu, vystupují tradiční doprovázející emoce do popředí, a byť si zachovávají svou afektivní kvalitu, je tato pouhou pociťovanou vlastností aprehenze předmětu bez jeho praktických důsledků. V *The Moral Economy* je tato myšlenka rozvinuta do větší podrobnosti:

„[...] [Č]lověk se dokáže odpojit od vnějších motorických vztahů se svým prostředím; a v tom případě se tyto [emocionální] responze vracejí jako by do jeho těla, rezonují v něm a nabírají čistou emocionální formu, která má hodnotu sama o sobě. Takto odvaha, nebo bázeň mohou vést nikoliv k odvážnému, nebo bázlivému činu, ale zůstat pouhými zkušenostmi odvahy a bázně, podporovanými a oceňovanými představivostí,“ (ME, s. 184).

Perry se těmito úvahami o emocionální formě aprehenze přibližuje konceptu *psychické distance* Edwarda Bullougha.

Jestliže hravý mód estetického zájmu umožňuje, že emoce, které v praktickém zájmu pouze doprovázejí a posilují podřízené činnosti, získají nezávislost na svém běžném účelu a stávají se samy předmětem aprehenze, totéž platí o kontemplaci intencionálních předmětů jiných zájmů, které se běžně s předmětem kontempace pojí:

„Tygře, tygře, žhavě žhneš‘ není ryze smyslový předmět, ale předmět vnímání, jenž má své kognitivní a praktické významy. [...] Ale tygr jako předmět kontempace obsahuje do určité míry i vlastnosti, o nichž soudíme, že se s ním mají udělat; tj. **počáteční očekávání a řetězce reakcí** – něco-co-mě-sežere, něco-co-mám-zastřelit. Tyto řetězce očekávání jsou pouze částečné neboli **hravé**; nic z toho neudělám, ale obracím se od jednoho k druhému a tím si vychutnávám a uvědomuji podstatu tygrovitosti [zvýraznil JH],“ (RoV, s. 330–331).

Aprehenze předmětu (tygra) coby předmětu představivosti vyřazuje jakoukoliv praktickou a kognitivní účelnost a tím vnáší do hravého působení *konstruktivní obrazotvornosti* (*constructive imagination*, GToV, s. 203) všechny myslitelné praktické a kognitivní zájmy, jejichž intencionálním předmětem může být tygr (tj. vše, co s tygrem můžeme udělat, a vše, co o něm víme). Idea *tygrovitosti* se konstruuje v mysli v procesu této reflektivní hry, konstituované v aprehenzi verše „Tygře, tygře, žhavě žhneš.“ Předmětem aprehenze je zde intencionální předmět „tygr“, k němuž verš odkazuje, a jehož smysl je určován predikátem žhavého žnutí.

Tato funkce estetického zájmu je dvojnásob významná u fixace abstraktních idejí, které v přírodě nejsou jednoznačně ztělesněny. Odtud podle Perryho pramení jeden z hlavních smyslů umění:

*„Každý rozsáhlejší účel a rozvinutý ideál si žádají výkon konstruktivní obrazotvornosti. Ale bezprostřední představy této obrazotvornosti jsou prchavé a proměnlivé a potřebují být utvrzeny zhmotněním v nějakém trvalém médiu. Proto památníky slouží jako výraz národní identity; nebo jako ve třináctém století se všechna umění spojí ve vyjádření objektu náboženské víry,“ (ME, s. 203–204).*

§ 8 *Předmět estetického zájmu a koncept fúze.* Dosavadní popis estetického zájmu mohl vzbuzovat dojem, že se Perry použitím pojmu aprehenze pokouší zastříit fakt, že ve skutečnosti mluví ve vztahu k estetickému zájmu o dvou předmětech – kontemplovaném předmětu jako existující věci a reflektované psychické reakci subjektu na něj. Jak by však zněla Perryho odpověď na přímou otázku, co je skutečným předmětem estetického zájmu, a tedy nositelem estetické hodnoty? Na to se pokusíme přesně odpovědět ve čtvrté kapitole této práce, správným směrem nás však může navést princip *fúze*, jež si Perry vypůjčuje z knihy S. C. Peppera *Aesthetic Quality* (Pepper 1937, kapitola IV), ten zase z estetiky Johna Deweyho (Pepper 1953):

*„Estetický objekt je to, co je oceňováno, a estetické ocenění je to, co dává objektu estetickou hodnotu. Ale v okamžiku oceňování **pocit ocenění s předmětem ocenění splývají** natolik, že jsou rozlišitelné jen následnou analýzou. Předmět je natolik prostoupen cítěním, že se pocit jeví jako **terciérní kvalita předmětu**: záliba v předmětu se stává jeho líbivostí. Extroceptivní smyslové vjemy a introceptivní afektivní prvky **fúzují** [zvýraznil JH],“ (RoV, s. 332).*

Fúze privátních stavů vědomí (pocity, emoce, pozornost, introceptivní vjemy) a extroceptivních vjemů předmětu spojuje oba póly v jeden bezprostředně pociťovaný celek, jež, na rozdíl od Perryho, Pepper a Dewey označují jako *kvalitu zkušenosti*. Tato sjednocená kvalita prostupuje celkem zkušenosti a je pro Peppera a Deweyho východiskem estetiky překonávající subjekt-objektovou diferenci. Proto ji také např. Pepper popisuje hned na začátku



svého estetického pojednání (Pepper 1937, s. 24). Celý Perryho projekt teorie hodnoty ale do značné míry stojí na zachování subjekt-objektové diference, a proto používá koncept fúze v jiném, omezeném smyslu: jako nástroj k překonání výše popsaného problému propojení formy aprehenze a její reflexe v rámci estetického zájmu. Příznačně je tento problém nastolen a vyřešen teprve na konci kapitoly o estetickém zájmu v *Realms of Value* (RoV, s. 333) a jeho zpětný vliv na předchozí výklad není popsán.

Perry zdůrazňuje, že samo fúzování je dynamická aktivita různorodých prvků, které si strukturálně vzájemně odpovídají, a její výsledek popisuje jako „*tanec*“ *estetické zkušenosti*:

*„Poměrně k tomu, jak emocionální je ocenění [estetického objektu], bude obsahovat organické odezvy, jež často strukturálně korespondují se smyslovým objektem. S trochou nadsázky lze říci, že estetické ocenění vždy obsahuje, jakkoliv slabý a očištěný, prvek tance. Poklepávání do rytmu při hudbě je jen hmatatelným vnějším výrazem vnitřního vztahu mezi [tělesnou] odezvou a jejím předmětem [...]. Existuje zde paralelismus, harmonie, soulad mezi subjektem a objektem, jenž vychází z jejich společné struktury,“* (RoV, s. 333).

Tento „tanec“, plynulé přepínání mezi pozorností k obsahu aprehenze a jejímu výkonu a nalézání analogií či paralelismů mezi oběma se spíše než původnímu smyslu fúze v Pepperově či Deweyho pragmatické estetice podobá staršímu estetickému konceptu *vcítění* (*Einfühlung*).

§ 9 *Shrnutí*. Perryho teorie rozlišuje vedle zájmů praktických, jež jsou ve větší, či menší míře společné všem myslícím bytostem, také zájmy mimo-praktické. Dva z nich jsou natolik spjaté s lidskou kulturou, že se potenciálně vyskytují v každé situaci, mohou se obrátit vůči kterémukoliv předmětu, a zaslouží si proto označení zájmy univerzální. Jedná se o zájem kognitivní a estetický.

Estetický zájem jsme definovali jako zájem o aprehenzi, jíž je v tomto kontextu míněn vrstevnatý způsob, jímž se lidská mysl chápe svého předmětu smyslovým čítím, vnímáním nebo duševní činností. Tento proces vychází z biologického základu, jež člověk sdílí

s ostatními tvory, ale rozvinul se a rozvrstvil teprve spojením s vyššími mentálními schopnostmi. Díky tomu může být předmět estetického zájmu zcela primitivní (např. jednoduchá olfaktorická zkušenost vůně květiny), ale také vysoce komplexní (např. recepce Wagnerovy opery). Předmětem estetického zájmu ale není takto uchopovaný předmět, nýbrž samotná aprehenze, jejíž průběh je předmětem řízen a v níž se díky principu fúze, kvality uchopovaného předmětu a afektivní kvality procesu jeho uchopování prolínají.

Bližší prozkoumání konkrétních případů estetického zájmu odhalilo jeho další charakteristické rysy. Vedle jeho univerzality a uvedeného principu fúze se jedná především o jeho pozitivní, rekurentní a hravý mód, dále o jeho soběstačnost a relativní odolnost vůči únavě a nasycení, jeho kontemplativní a zároveň aktivní charakter, jeho schopnost fixovat emocionální formy a ideje ve smyslově vnímatelných předmětech.

## **2.2 Definice estetického zájmu v historickém kontextu**

### *§ 10 Původ Perryho definice estetického zájmu; role H. R. Marshalla.*

K charakteristikám Perryho literárního stylu patří, že se v otázkách speciálních věd hojně opírá o výzkum jiných autorů. Ostatně kooperativní charakter zkoumání a užší spolupráce filosofie s odbornými vědami byly hlavními programovými body nového realismu. Není proto překvapivé, že i v otázce definice estetického zájmu čerpá Perry z výzkumu odborníka - amerického architekta a psychologa Henryho R. Marshalla.

V úvodním odstavci té pasáže *The Moral Economy*, v níž Perry téma speciálního estetického zájmu otevírá, nalezneme následující poznámku pod čarou: „*K celému tématu estetického zájmu, srov. H. R. Marshall: *Pleasure, Pain and Aesthetics*,“ (ME, s. 261). Jedná se o jedinou poznámku v dané kapitole a jednu ze tří v celé knize, v níž není upřesněn ani rozsah relevantního pojednání, ani kapitola, ale je odkazováno rovnou k celé knize. Zdá se proto, že Marshallova kniha byla pro definici klíčového pojmu Perryho estetické teorie velmi významná. O to překvapivější je, že Marshall s pojmem estetického zájmu vůbec nepracuje a samotné*

slovo „zájem“ používá sporadicky a pouze v běžném významu. Navíc je Marshallova práce svérázným příspěvkem k hedonistické estetice (tvrdí například, že libovolný předmět je esteticky hodnotný tehdy a pouze tehdy, navozuje-li v subjektu takový psychický stav, který poskytuje libost i při retrospekci; Marshall, 1894, s. 152), zatímco Perry považuje odvržení hedonismu za jeden z prvních nutných kroků hodnotové teorie. Proč tedy věnuje Marshallově knize tak významnou pozici?

Nabízejí se přinejmenším dva rysy, které Perryho a Marshallovu práci spojují. Podobně jako Perry si i Marshall klade otázku, jak vymezit pole estetické zkušenosti a konstatuje neúspěch všech teorií, které se pokoušely nalézt odpověď v definici objektivní krásy. Jasným důkazem nemožnosti takového postupu je podle Marshalla zjevná proměnlivost estetického pole mezi jednotlivými kulturami, ale i společenskými vrstvami téže kultury a jedinci téže společenské vrstvy. Tuto relativitu estetického pole lze uchopit pouze definicí na základě subjektivního psychologického hlediska. Pro Marshalla (avšak nikoliv pro Perryho) je touto definiční vlastností hedonický (resp. algedonický) tón zkušenosti. Zkrátka řečeno, pole estetických jevů je podle Marshalla negativně ohraničeno: (a) mechanickými překážkami (např. skončením díla), (b) nástupem bolesti z přemíry kvantity či intenzity podnětů, (c) nástupem indifference. Podobně Perryho estetický zájem, jenž vymezuje estetické pole, je *univerzální*: může nastoupit v libovolné situaci (RoV, s. 396), obrátit se k libovolnému předmětu (ME, s. 194) a nepodléhá principu samovolného nasycení (GToV, s. 559). I on je proto omezen především negativně nástupem jiných zájmů, a to podobným způsobem, jako to popisuje Marshall.<sup>18</sup>

Druhým spojujícím rysem je snaha obou autorů nalézt pro psychologické (a tedy i estetické) jevy a procesy obecná fyziologická pravidla. Proto Marshall dochází např. k závěru, že „*všechny libosti jsou buďto (a) způsobeny aktivním fungováním [orgánů], nebo (b) spojeny*

---

<sup>18</sup> Perry přidává přinejmenším ještě jedno omezení, a sice nástup morálního zájmu (ME, s. 191).

se [samovolným] ustáním činnosti; a všechny bolesti jsou spojeny buďto s (a) přemírou činnosti, nebo (b) s chybným fungováním,“ (Marshall, 1894, s. 169). Činnost libovolného orgánu je tedy libá tehdy, je-li účinná (rovnoměrně využívá nahromaděné energie v orgánu k adekvátní reakci na podnět), a bolestivá tehdy, je-li neúčinná (nedostatek nebo přebytek nahromaděné energie v orgánu vede k neadekvátní reakci na podnět). Přestože libost a bolest jsou podle Perryho teorie pouhými akcidenty naplnění či frustrace zájmu, s právě popsányými mechanismy souhlasí v rámci dynamiky zájmu (GToV, s. 276–277). Navíc poznamenává, že tělesná libost spojená s bezproblémovým aktivním fungováním dává vzniknout rekurentnímu pozitivnímu zájmu o daný tělesný stav (GToV, s. 284). Zúžíme-li toto tvrzení na oblast smyslového vnímání, jedná o to, že „[o]ko má svou předpojatost a preferenci, [...] ale stejně tak má své předpojatosti a preference i ucho a další smysly,“ což Perry považuje za biologický základ estetického zájmu (RoV, s. 323).

Ačkoliv je tedy Marshallův „algedonismus“ v přímém kontrastu s Perryho anti-hedonistickou rétorikou a příklonem k funkčním a behaviorálním psychologickým pojmům, můžeme jej přesto považovat za přímého předchůdce Perryho estetické teorie v tom ohledu, že vyhláší univerzalitu estetického zájmu, jehož vymezení staví na popisu jeho psychologického a fyziologického fungování.

§ 11 *Estetický zájem jako variace estetického postoje.* H. R. Marshall samozřejmě není jediný Perryho předchůdce, který akcentoval latentní všudypřítomnost a univerzalitu estetiky a zakládal ji na psycho-fyziologickém základu. Přinejmenším od 18. století můžeme sledovat tradici vymezující estetiky jako autonomní disciplínu pomocí specifického vztahu mezi subjektem a jeho předmětem – *estetického postoje*. Přesto nemůžeme Perryho s touto tradicí neproblematicky spojit, neboť vlastností, jež podle většiny jejích proponentů estetický postoj charakterizuje, bývá, že se jedná o postoj *nezaujatý* či *bezzájmový* (*disinterested attitude*).<sup>19</sup>

---

<sup>19</sup> Ústřední roli estetického postoje v definici estetiky a bezzájmovost jako charakteristickou vlastnost tohoto postoje v historickém kontextu pojednávají např. Jerome Stolnitz v textu *On the Origins of „Aesthetic*

Ve zbytku této kapitoly se pokusíme ukázat, že způsob, jímž Perry popisuje estetický zájem, (1) odpovídá způsobu, jímž jiní autoři používají pojem estetický postoj; (2) není v konfliktu s kantovskou charakteristikou bezzájmovosti. Pravděpodobně prvním americkým textem, který se tímto tématem zabývá, je článek Roberta M. Ogdena *The Esthetic Attitude* (Ogden 1905). Na něj navazuje nejvýznamnější dobová publikace na toto téma, kniha *The Aesthetic Attitude* Herberta S. Langfelda (Langfeld 1920).<sup>20</sup> Obě publikace sdílejí východisko v psychologickém funkcionalismu a experimentální estetice, které není cizí ani Perryho teorii.

Jak tedy definují psychický postoj? Ogden ve svém textu podává stručné shrnutí vývoje vědomé mysli z plurality reflexů a instinktů, jež zjevně vycházející z Jamesovy eseje *Are We Automata?* (James 1879). Hlavním rysem vědomí je podle Ogdena vnitřní reflexe různých tendencí k reakci, doprovázených příjemnými, či nepříjemnými afektivními stavy.

Postoj pak popisuje takto:

*„Myšlení většinou odkazuje k nějakému více či méně odloženému činu, [a] k okolnostem, jejichž vyvstání vyžaduje akci. Tyto myšlenky jsou doprovázeny afektivními stavy, které, jsou-li interpretovány, dokládají soulad, či nesoulad, které tyto činy přinesou,“ (Ogden 1905, s. 410).*

Myšlení odkazující k činu odloženému do budoucnosti a k okolnostem, které podmiňují jeho provedení, můžeme v duchu Perryho teorie označit jako *očekávání*, jež je doprovázeno afektivními stavy souladu, nebo nesouladu. Ogdenův popis sice neuvádí, s čím má být toto očekávání v souladu, či nesouladu, přesto nemůžeme přehlédnout podobnost s Perryho definicí zájmu: *„Čin je zaujatý, pokud je proveden kvůli shodě mezi očekáváním, které jej doprovází, a dosud nenaplněnými fázemi ovládající tendence [s nimiž je v souladu, pozn. JH],“ (GToV, s. 183).*

---

Disinterestedness‘ (Stolnitz 1961) a Miles Rind v textu *The Concept of Disinterestedness in Eighteen-Century British Aesthetics* (Rind 2002).

<sup>20</sup> Langfeldovu knihu dokonce Perry v *General Theory of Value* doporučuje čtenářům jako přehledný úvod do problematiky estetické teorie vcítění a exprese (GToV, s. 505).

Estetický postoj pak Ogden vymezuje jako „[...] postoj, který vyjadřuje soulad nebo nesoulad se současným stavem, bez odkazování k [jeho] cíli nebo procesu,“ (Ogden 1905, s. 410). Ogdenův popis znovu postrádá přesnější určení obou stran tohoto vztahu souladu, či nesouladu. Srovnáme jej však s Perryho popisem estetického zájmu jako zájmu *kontemplativního* a *rekurentního*, jenž se nesnaží o dosahování toho, co není přítomno, nýbrž o prodlužování a rozvíjení svého současného předmětu.<sup>21</sup> Podobnost mezi Ogdenovým estetickým postojem a Perryho zájmem o aprehenzi dále dotvrzuje Ogdenův výčet charakteristických forem estetického postoje, mezi nimiž je nejprimitivnější „*prostá krása*“ a „*radost ze zdravého fungování*“ a nejvyšší kontempace „*ideální esence*“ (Ogden 1905, s. 411) odpovídající krajním formám aprehenze, jak je popisuje Perry.

Langfeldovo pojetí postoje vychází vedle Ogdena z estetické teorie Vernon Lee (Lee 1912) a v souladu s ní tvrdí, že lidé aplikují vůči témuž předmětu „*různé sady reakcí*“, respektive že se zajímají o jeho „*různé aspekty*“ (Langfeld 1920, s. 42). Estetický postoj se podle něj vyznačuje *co nejúplnější participací subjektu na svém předmětu*. To, čím se odlišuje od praktického postoje, jenž jinak v životě dominuje, je *absence opozice* proti silám a tendencím v předmětu již existujícím:

*„Když člověk pohlíží na předmět esteticky, žije v tomto předmětu ve smyslu, že dovolí, aby byl zcela ovládnut jeho zákony, bez jakékoliv opozice. Je to velice aktivní participace a pojem ‚pasivní‘ můžeme použít pouze v tom smyslu, že člověk dovolí, aby byl veden,“ (Langfeld 1920, s. 59).*

Podobně jako Perry popisuje estetický zájem Langfeld estetický postoj jako postoj *aktivní kontempace*, v němž dochází k *prolínání* (či *fúzi*) mezi telesteticky vnímaným a afektivně zakoušeným.

---

<sup>21</sup> Jediný, avšak podstatný rozdíl mezi Ogdenovým a Perryho popisem tkví v tom, že Ogden vyjímá z estetického postoje také odkazování k procesu, jímž je současný stav konstituován a udržován, zatímco pro Perryho je procesuální stránka estetického zájmu zásadní.

Již dříve jsme poukázali na skutečnost, že když Perry mluví v *Realms of Value* o univerzálních zájmech, používá (v tomto konkrétním případě) slovo „zájem“ jako zaměnitelné se slovem „postoj“. Pohled na dobové texty dobových proponentů postojové estetiky ukazuje, že se z Perryho strany nejednalo o terminologickou nepřesnost. Způsob, jímž Ogden definuje estetický postoj, je analogický s Perryho definicí estetického zájmu; a rovněž charakteristické vlastnosti z Langfeldovy teorie jsou v Perryho charakteristice estetického zájmu zahrnuty. Můžeme tedy shrnout, že tam, kde Perry mluví o estetickém zájmu jako univerzálním typu, připojuje se k tradici postojové estetiky, byť pojem estetického postoje konzistentně nepoužívá. Jak se však vyrovnat s tradičním nárokem, že estetické ocenění má být bezzájmové či nezaujaté?

§12 *Perryho estetický zájem a Kantova bezzájmová libost*. Charakteristickou vlastností, která odlišuje zalíbení estetické od jiných forem, je jeho bezzájmovost. Ačkoliv se požadavek bezzájmovosti (*disinterestedness*) objevuje již u autorů britské vkusové školy, nejautoritativněji jej vyslovil v *Kritice soudnosti* Immanuel Kant, kde hovoří o kráse jako o bezzájmovém zalíbení (*interesselose Wohlgefallen*) (Gilbertová, Kuhn 1965, s. 262; Langfeld 1920, s. 45). Palčivou otázkou této práce je, zda lze vystavět postojovou teorii kolem ústředního pojmu estetického zájmu a nedostat se při tom do sporu s tímto tradičním nárokem. Úzce s ní souvisí také ustavení a vymezení estetiky jako autonomní disciplíny (tj. disciplíny, v níž hodnotové soudy nejsou podmíněny vnějšími pravidly). Abychom tuto možnost prokázali, budeme sledovat v Kantově analytice krásna čtyři významné pojmy, kterými Perry charakterizoval estetický zájem: *aprehenzi, hravost, kontemplativnost a univerzálnost*.

Ukázali jsme, že Perry definuje estetický zájem jako zájem o aprehenzi, tedy, že skutečným předmětem estetického zájmu je nikoliv věc nebo externí objekt, nýbrž právě tento sebereflektující vrstevnatý proces čítí, vnímání, uchopování a rozumění předmětu. Pojem aprehenze (*apprehensio*, v českém překladu *Kritiky soudnosti* pojetí) nalezneme také u Kanta:

*„Je-li s pouhým **pojetím** (apprehensio) formy předmětu názoru – aniž se vztahuje k pojmu, aby vznikl určitý poznatek – spojena libost, není tím představa vztahována k objektu, nýbrž výhradně k subjektu. Libost nemůže vyjadřovat nic jiného než přiměřenost objektu k poznávacím schopnostem, které jsou v reflektující soudnosti ve hře, a nakolik v ní jsou, může tedy vyjadřovat pouze subjektivní formální účelnost objektu. [zvýraznění originál],“ (Kant 2015, s. 32-33).*

Libostí, o níž Kant mluví, je krása. Estetická hodnota (krása) je tedy určena jako libost, která se nevztahuje k pojmu získanému rozvažováním, nýbrž k „pouhé“ aprehenzi formy předmětu názoru, aniž by byl tento předmět názoru podřazen pod pojem. Předmětem názoru se v Kantově terminologii míní komplexní smyslový vjem: spojení počitků, uspořádaných v prostoru a čase (apriorních formách smyslovosti). Soud o představě takového předmětu může být objektivní, je-li poznávací, tj. je-li to soud o vztahu mezi ním a všeobecným pojmem, anebo může být subjektivní, je-li o vztahu mezi představou a zakoušeným pocitem libosti nebo nelibosti. Takový soud nazývá Kant soudem estetickým. Opakujeme: estetický soud je nutně subjektivní, neboť jeho předmětem není vztah představ, nýbrž „vztah [představy] k pocitu libosti a nelibosti, jímž není označováno nic v objektu, nýbrž v němž subjekt pociťuje sebe sama, jak je afikován představou,“ (Kant 2015, s. 45).

Tento popis indikuje shodu mezi Kantem a Perryem nejen na vymezení pojmu aprehenze, ale také ve struktuře toho, čemu Kant říká estetický soud a Perry estetický zájem. U obou lze rozeznat afektivní a kognitivní složku (motorická složka, kterou jsme identifikovali u Perryho, v dosud citovaném Kantově popisu schází, ale budeme se snažit ji nalézt), subjektivní povahu a faktor sebereflexe.

Proč se aprehenze formy předmětu pojí s libostí? Protože mezi touto formou objektu názoru a poznávacími schopnostmi subjektu panuje soulad natolik, že se jeví, jako by bylo pro naše poznávací schopnosti stvořen, jakkoliv je tato představa absurdní (představa účelnosti ze subjektivního důvodu):



*„V předmětu daném ve zkušenosti si můžeme představit účelnost buď z pouze subjektivního důvodu, jako soulad jeho formy, v **pojetí** (apprehensio) [zvýraznění originál] tohoto předmětu před veškerými pojmy, s poznávacími schopnostmi, aby byl názor s pojmy sjednocen k poznání vůbec [...]. Viděli jsme, že představa účelnosti prvního druhu spočívá na bezprostřední libosti z formy předmětu v pouhé reflexi této formy; [...],“ (Kant, 2015, s. 35).*

Z čeho ale vyplývá tento soulad mezi pojetím (aprehenzí) formy objektu a poznávacími schopnostmi subjektu? Právě ze svobodné hry poznávacích schopností – obrazotvornosti a rozvažování, k níž se Kant odvolává v prvním citátu. Obrazotvornost skládá rozmanitost počátků v jednotu názoru, rozvažování odpovídá za jednotu pojmu. Ale jejich součinnost nemá v tomto případě lineární povahu, není uzavřena sjednocením v pojmu: *„Kdyby byla daná představa, která podněcuje soud vkusu, pojmem, který by při posuzování předmětu sjednotil obrazotvornost a rozvažování k poznání objektu, bylo by vědomí tohoto vztahu intelektuální [...]. Avšak pak by také soud nebyl vyřčen ve vztahu k libosti a nelibosti, nebyl by tedy soudem vkusu,“* (Kant 2015, s. 59). V estetickém soudu se nevztahuje součinnost obou schopností představu k určitému pojmu, nýbrž k poznání vůbec. Proto je hra obou poznávacích schopností svobodná (v negativním smyslu): *„[...] protože je žádný určitý pojem neomezuje na zvláštní pravidlo poznání,“* (Kant 2015, s. 58). Svobodnost této hry vyplývá ze skutečnosti, že není omezena heteronomně, pojmem (jenž je vždy spojen s účelností), nýbrž je autonomní: sama sobě dává regulující určení.<sup>22</sup>

Výše jsme shledali, že pro Perryho představuje hravost ústřední charakteristiku estetického soudu (reprezentovanou ve všech spisech, v níž se estetikou zabýval). Co podle

---

<sup>22</sup> Svobodu jako podmínku a nástroj k vysvětlení autonomie v oblasti praktického rozumu použil Kant již v *Základech metafyziky mravů* v podkapitole Pojem svobody je klíčem k explikaci autonomie vůle. Zde mluví jak o negativním vymezení této svobody jako nezávislosti na heteronomních příčinách (přírodní nutnosti), tak o pozitivním vymezení svobody:

*„Protože pojem kauzality se pojí s pojmem zákona, podle něhož je-li kladeno něco, co nazýváme příčinou, pak musí být kladeno i něco jiného, totiž následek: pak svoboda, i když není vlastností vůle podle přírodních zákonů, přece proto není ještě zcela mimo jakýkoli zákon (gesetzlos), nýbrž musí být spíše kauzalitou podle neměnných zákonů, ovšem kauzalitou zvláštního druhu; neboť jinak by svobodná vůle byla nesmyslem. Přírodní nutnost je heteronomií působících příčin; neboť každý účinek je možný jen podle zákona, že něco jiného určuje působící příčinu ke kauzalitě; čím jiným: tedy může být svoboda vůle než autonomií, tzn. vlastností vůle být sama sobě zákonem,“* (Kant 1976, s. 47)

Perryho určuje zájem jako hravý? Sebeomezení – skutečnost, že subjekt sám si ve hře klade pravidla, která nesmí porušit. Nejenže je pro Perryho estetický zájem autonomní ve stejném smyslu jako pro Kanta; jeho autonomie je vyvozována stejným způsobem z pojmu hry. Perry implicitně přiznává poplatnost kantovskému rozvrhu, když v *The Moral Economy* uvádí jako specifickou charakteristiku estetického zájmu svobodnost (*liberality*; ME, s. 209-212), ale v dalších spisech osvobozující povahu estetického zájmu spojuje s charakteristikou hravosti.

V popisu estetického zájmu jsme se pozastavili nad tím, že Perry vymezuje estetickou hodnotu pouze v pozitivním smyslu – jako *krásu*, tedy „radost z aprehenze“ (*joy of apprehension*, RoV, s. 323), která má „pozitivní emocionální tón“ (GToV, s. 245). I z tohoto kroku lze vyčíst spřízněnost s Kantovou teorií: také on vymezuje krásu jako pozitivní libost, oproti libosti negativní, kterou spojuje se vznešenem (Kant 2015, s. 83). Ta ovšem zůstává v Perryho výkladu o otázkách estetiky zcela stranou, čímž dosud sledované souznění Perryho a Kantovy estetiky naráží na svou mez. Tu totiž představuje rozdíl mezi Kantovým transcendentalistickým východiskem a Perryho zakořeněním v biologizujícím realismu.

Další charakteristikou estetického zájmu je pro Perryho jeho soběstačnost, tedy jeho nezávislost na tělesných žádostech, a z ní vyplývající odolnost vůči principu nasycení. S ní souvisí také kontemplativnost a rekurence estetického zájmu – skutečnost, že nesměřuje nikam „za“ svůj předmět, nýbrž sám sebe udržuje, prodlužuje a rozvíjí. Analogické vlastnosti vyvozuje Kant z rozlišení mezi příjemným, krásným a dobrým:

*„Příjemné znamená pro někoho to, co mu působí potěšení, krásné to, co se mu pouze líbí, dobré to, co oceňuje, schvaluje, tj. čemu připisuje objektivní hodnotu,“ (Kant 2015, s. 51).*

Z tohoto rozlišení vyplývá Kantův požadavek, formulovaný v § 2, kvůli němuž se Kritikou soudnosti ve vztahu k Perryho teorii zabýváme: Zalíbení, které určuje soud vkusu, je bez veškerého zájmu. Zájemem Kant rozumí „to zalíbení, jež spojujeme s představou existence nějakého předmětu. Takové zalíbení má proto vždy zároveň vztah k žádací schopnosti, buď jako

její určující důvod, anebo alespoň jako to, co s jejím určujícím důvodem nutně souvisí,“ (Kant, 2015, s. 46).

Zájem podle Kanta se tedy nemůže spokojit s pouhou aprehzí formy předmětu názoru, nýbrž, protože se pojí s vůlí (žádací schopností), směřuje ke kladení existence tohoto předmětu. V případě příjemného se jedná o požitek: tím, že nějaký předmět prohlašuji za příjemný, míním, že mi způsobuje potěšení. Můj soud je o vztahu existence tohoto předmětu k mému tělesnému stavu; má vůle žádá existenci tělesného stavu, jež afikace předmětem způsobuje. Aprehze formy předmětu je pouhým stupněm k dosažení požitku, což Kant lakonicky shrnuje: „[K]do je ovládán tužbou, je neschopen soudu o kráse,“ (Kant 2015, s. 106).

Naopak dobré je to, co je spojeno s pojmem účelu, ať již k něčemu (užitečné), anebo o sobě. Abych mohl říci, zda je předmět dobrým, musím vědět, jaký *má být*, tj. musím znát účel, který jej určuje. Jeho hodnota je odvozena od vhodnosti (dokonalosti) k tomuto účelu. Jak v případě příjemného, tak v případě dobrého tedy leží to, co žádám, mimo předmět samotný – v subjektivním tělesném stavu, nebo v uskutečnění užitečného anebo morálního účelu. Libost spojená s aprehzí předmětu názoru je odvozena z jiného zdroje. Spolu s Perrym můžeme tyto zájmy označit jako *progresivní*.

Naopak příčina libosti v estetickém soudu leží v samotné hře poznávacích sil subjektu. Účelnost, která se zde klade (a která je nutnou podmínkou kauzality), je pouze formální, protože je vztažena k poznání vůbec, bez omezení na nějaké určité poznání. Je to, řečeno Kantovými slovy, pouhá forma subjektivní účelnosti nějaké představy. Z ní plyne kontemplativní, rekurentní charakter estetické libosti:

*„Tato libost není v žádném ohledu praktická, ani jako libost patologicky založená v příjemnosti, ani jako libost intelektuálně založená na představovaném dobru. Přece však má v sobě kauzalitu, totiž bez dalšího záměru **podržet** stav představy samé a činnost poznávacích sil [zvýraznění originál]. Prodléváme u pozorování krásna, protože toto pozorování se samo posiluje a reprodukuje,“ (Kant 2015, s. 63).*

Zde Kant velmi podobně jako Perry spojuje soběstačnost s rekurencí estetické libosti, přičemž obě vyplývají z vnitřní její vnitřní kauzality. V ní konečně nalzáme u Kanta oporu i pro třetí, motorický aspekt estetického zájmu.

Povšimněme si, že podle Kanta tato estetická libost není „v žádném ohledu praktická“, ani jako založená *příjemností*, ani jako odvozená z *intelektuální* představy *dobra*. Kant zde odlišuje krásné od jiných typů hodnot. Tyto typy se shodují s Perryho rozlišením krásna, pravdy a dvou typů dobra (praktického a morálního), respektive rozlišením univerzálních typů zájmu na praktické, kognitivní a estetické a morální zájem.

V Kantově teorii krásna jsme tedy objevili všechny tři prvky, které pro Perryho zakládají zájem (afektivní, motorický i kognitivní prvek). Shledali jsme, že předmětem estetického soudu, respektive estetického zájmu je u obou *aprehenze* formy předmětu, a seznali jsme také, že pro univerzálnost, hravost, svobodnost, soběstačnost, pozitivní emocionální tón, kontemplativnost a rekurenci, které Perry považoval za charakteristické vlastnosti estetického zájmu, nalezneme u Kanta zřetelnou a jasně formulovanou oporu – jako by tento výčet byl s ohledem na *Kritiku soudnosti* formulován. Zdá se, že odpověď na naši otázku je pozitivní: požadavek bezzájmovosti můžeme s Perryho teorií smířit, připustíme-li, že Kant rozumí tomuto klíčovému pojmu jinak než Perry, a že pod Kantovým pojmem „zájem“ musíme číst „progresivní zájem“ Perryho terminologie. Tuto úvahu nám potvrzují též Gilbertová a Kuhn, kteří v souvislosti s Kantem o vyvstávání a sebe-udržování estetického zájmu otevřeně mluví:

*Složitost Kantova myšlení se projevuje v jeho tvrzení, že soud o předmětu libosti může být ‚nezaujatý‘, ale přesto velmi zajímavý, to znamená, že **nespočívá na zájmu, ale vytváří jej**. [...] Máme zájem, ale žádné zájmy nás nepohánějí. Náš **zájem se probudí, jsou-li splněny podmínky estetického uspokojení a snažíme-li se pak toto uspokojení prodloužit a posílit** činnost, která jej směřuje k harmonii [zvýraznil JH],“ (Gilbertová, Kuhn 1965, s. 269).*

Tento popis jako by mluvil o zvláštním, estetickém typu zájmu, který může za určitých podmínek získat dominanci („probudit se“) a následně se sám prodlužuje a obnovuje, zcela v Perryho intencích.

Tato komparace některých momentů Kantovy a Perryho estetiky se možná zdá příliš rozsáhlá, měla-li pouze odpovědět na otázku položenou v úvodu, tedy zda lze smířit Perryho teorii, vystavěnou kolem pojmu zájmu, s Kantovým požadavkem bezzájmovosti estetického soudu. Avšak ze sledovaných podobností v terminologii, z podobnosti závěrů, a především z Perryho formulace charakteristických vlastností estetického zájmu můžeme vyslovit zásadnější domněnku: Zdá se, že Perry své estetické úvahy rozčlenil a vystavěl nejen s ohledem na tradiční kantovský nárok bezzájmovosti, nýbrž *pod přímým vlivem* Kantovy estetiky. O to pozoruhodnější je, že v žádném z Perryho spisů nenajdeme ke *Kritice soudnosti* ani jediný přímý odkaz.

§ 13 *Estetický zájem v kontextu postojové estetiky*. Hlavním cílem dvou kapitol věnovaných otázkám estetiky a umění v Perryho dílech není představit originální a soběstačnou teorii, která by dokázala vyřešit hlavní otázky této disciplíny. Je jím ukázat, že celé její pole je vymezeno a protknuto jediným společným principem. Tímto principem pak není ani specifická kvalita nositelů krásy, ani její charakteristický účinek v mysli vnímatele, nýbrž zvláštní, ale univerzální vztah mezi zaujatým subjektem a jeho předmětem.

Toto přesvědčení spojuje Perryho se zástupci psychologické a postojové estetiky, jejíž nástup se ve Spojených státech kryje se vznikem teorie hodnoty jako korelátu zájmu. Tito autoři, v naší práci zastoupení H. R. Ogdenem a H. S. Langfeldem, chápou postoje jako určité obecné typy očekávaných interakcí, doprovázené odpovídajícími afektivními stavy. Podobným způsobem vymezil Perry ve svých pracích univerzální typy zájmů – zájem praktický, kognitivní a estetický. Tyto tři univerzální typy zároveň odpovídají třem typům postoje V. Lee, z jejíž analýzy vychází Langfeld (Langfeld 1920, s. 42–43).

Estetický zájem či postoj definuje Perry jako zájem o aprehenzi. Tuto lakonickou formulaci ale doplňuje výčtem dalších charakteristik, které popisují různé aspekty estetického zájmu a jejichž počet, názvy i pořadí se v jednotlivých spisech mění. Jaký je jejich účel? Zdá se, že mají ukázat, že si Perryho definice neprotiřečí s jinými dobově populárními teoriemi psychologické estetiky. Nalezneme zde formulace vztahující se k Santayanově „objektivizované libosti“, Bulloughově „psychické distanci“, Deweyho a Pepperově „fúzi,“ teorii vcítění, gestaltismu či Langfeldovým „terciérním kvalitám.“ Navíc jsme ukázali, že tyto charakteristiky je možné vyvodit z analytiky krásna v Kantově *Kritice soudnosti*. Perryho cílem není tyto koncepty potvrdit či rozvinout, ale ukázat, že všechny mohou být interpretovány na základě společného principu: estetického zájmu jako zájmu o aprehenzi.

Zjevnou překážkou na cestě k tomuto cíli je tradiční propojení postojové estetiky s kategoriemi bezúčelnosti a bezzájmovosti. Ačkoliv se Perry v jiných ohledech o Kantův kriticismus opírá, a dokonce i specifické využití klíčových pojmů aprehenze, hra, kontemplace a rekurence v oblasti estetiky můžeme považovat za kantovský odkaz, nepokusil se v žádném ze spisů vyrovnat se s touto námitkou přímo. Ukázali jsme však, že podmínky, které pro bezzájmovost stanovuje Kant, Perryho definice estetického zájmu naplňuje díky svému kontemplativnímu charakteru, hravému a rekurentnímu módu a mediaci existenciálním soudem.

Perryho teorie se může v oblasti estetiky zdát kompilativní, zběžná, povrchní a „obzvlášť slabá“, jak ji zhodnotil Pepper (Pepper 1950, s. 497). Jejím cílem však namísto originality a hloubky, jichž je zajisté třeba k vyřešení speciálních problémů, je co nejširší a konsenzuální pojetí oblasti estetiky, aby bylo možné vymezit její místo v morálním životě.

### 3. Předmět zájmu jako *locus valoris*

§ 1 *Problém lokalizace hodnoty do předmětu zájmu.* Emblematická Perryho definice hodnoty ji vymezuje jako „libovolný předmět libovolného zájmu“ (GToV, s. 115). Tato definice zároveň vytyčuje tři úkoly, které musí Perryho obecná teorie hodnoty naplnit, aby si mohla nárokovat platnost. Za prvé, poskytnout definici zájmu. Tomuto úkolu jsme se věnovali v první kapitole. Za druhé, určit, co je předmětem zájmu, a popsat charakteristiky tohoto předmětu. Za třetí, dokázat, že předmět zájmu je tím místem hodnotové situace, v němž je hodnota primárně lokalizována. Druhé dva úkoly jsou úzce propojeny. Definice předmětu zájmu nabývá klíčového významu, tvrdí-li Perry, že tento předmět není „pouze“ hodnotný, nýbrž je sám hodnotou v původním slova smyslu. A naopak, část kritiky Perryho lokalizace hodnoty do předmětu zájmu se mívá účinkem (jak se pokusíme v této kapitole doložit), protože tento předmět mylně interpretuje. Je proto vhodné věnovat se oběma těmto úkolům v rámci jedné kapitoly.

Proč je pro Perryho teorii tak důležité prosadit, aby byl předmět zájmu zároveň *locus valoris*? Žádá si to jeho filosofické východisko, spojující realismus a ontologickou pozici neutrálního monismu. Jako realista Perry tvrdí, že hodnoty jsou objektivně existující skutečnosti. Jako monista odmítá dichotomii faktu a hodnoty a tvrdí, že obojí náleží do téže reality – je-li mezi nimi rozdíl, spočívá v povaze vztahu mezi subjektem a objektem. Tyto dva nároky dokáže uspokojit pouze *relační* teorie, v níž je hodnota lokalizována na *objektovém pólu* ustavujícího vztahu.

Interpretace Perryho teorie, jež je naším úkolem, je ve věci předmětu zájmu obtížnější než v oblasti věnované zájmu samotnému, a to z několika důvodů. Především je to kvůli mylnému vstupnímu dojmu, že předmět zájmu je pojem samozřejmý a neproblematický. Tomuto dojmu zjevně zpočátku podléhal i sám Perry, neboť ve své první knize věnované teorii hodnoty *The Moral Economy* jedinou větou lokalizuje hodnotu do uspokojení zájmu a všechny předměty podle něj získávají hodnotový charakter teprve sekundárně, a to jako prostředky či

překážky tohoto uspokojení.<sup>23</sup> Ještě v článku *The Definition of Value*, jenž svou strukturou předesílá strukturu argumentu Perryho hlavního díla *General Theory of Value*, autor ambivalentně tvrdí, že „hodnota spočívá v naplnění zájmu,“ ale zároveň, že „předmět má hodnotu, pokud naplňuje zájem, vstupuje tedy s daným zájmem ve vztah jeho naplnění“ („DoV“, s. 115). Nedostatečná jasnost tohoto vysvětlení a nutnost další analýzy zřejmě zavedla příčinu druhé komplikaci, již je značná složitost výsledné podoby Perryho teorie předmětu poznání, a potažmo předmětu zájmu, představená v dvanácté a třinácté kapitole *General Theory of Value* a následně doplněná ve třetí kapitole *Realms of Value*. Konečně třetí znesnadnění jednoznačné interpretace předmětu zájmu má na svědomí Perryho nedůslednost ve vymezování a užívání vlastní terminologie. Na tento problém, jenž se týká i samotného předmětu (*object of interest*), případně objektivu zájmu (*objective of interest*), upozornil ve své knize Stephen Coburn Pepper (Pepper 1958, s. 189). Ten pro účely své kritiky Perryho nabízí podrobnou analýzu jeho teorie předmětu zájmu (Pepper 1958, s. 167–169), jež pro tuto práci byla cenným východiskem, přestože se s jejími závěry neztotožňujeme.

Lokalizace hodnoty do předmětu zájmu představuje zřejmě nejkritizovanější bod Perryho teorie hodnoty. Proto po vysvětlení, co pro Perryho předmět zájmu znamená a jak je popsán ve dvou klíčových textech, *General Theory of Value* a *Realms of Value*, obrátíme pozornost ke třem kritickým ohlasům, jež se pokoušejí prokázat, že předmět zájmu s hodnotou ztotožnit nelze: reakci DeWitta Henryho Parkera v článku *Value as Any Object of Any Interest* (Parker 1930) a druhé kapitole knihy *The Philosophy of Value* (Parker 1957), dále článku *Interest and Value* od Otise Leeho (Lee 1945) a deváté kapitole s názvem *The Goal and The*

---

<sup>23</sup> „Zájem jakožto jednotka života je v podstatě uspořádáním, které konzistentně jedná ve prospěch svého sebezachování. Zachází s prostředím takovým způsobem, aby samo sebe zachovalo celistvé a dále se rozvíjelo. Přivlastňuje si to, co potřebuje, a vyhýbá se tomu, co by mu mohlo způsobit škodu, anebo to ničí. Zájem funguje tak, že sám sobě **nalézá prostředky**, jimiž udržuje svou existenci a činnost [...]. Nyní, když byl význam pojmu „zájem“ takto zkonstruován, můžeme **dobro popsát jako naplnění zájmu** [...]. Říkat, že si přejeme nějakou věc, protože ji potřebujeme nebo se nám líbí nebo ji obdivujeme, je nakonec zbytečné. Člověk si některé věci prostě přejí; **má zájem nebo tužbu, kterou tyto věci naplňují** [zvýraznil JH],“ (ME, s. 11–12). Z uvedené pasáže vyplývá, že zájem jakožto sebeudržující systém si sám klade cíle, jejichž naplnění je hodnotou, a volí prostředky, které jsou nositeli sekundární, instrumentální hodnoty, vzhledem k naplnění těchto cílů. Pojem „předmět zájmu“ se zde vůbec neobjevuje.



Problem of Terminal Value z knihy *The Sources of Value* Stephena Coburna Peppera (Pepper 1958). Všichni tři uvedení autoři stojí přitom v rámci širší debaty různých hodnotových teorií na straně relační definice hodnoty, tzn. alespoň částečně přijímají výchozí Perryho předpoklad, že vztah zainteresovaného subjektu k předmětu je pro definici klíčový, a dokonce připouštějí, že tento předmět je nositelem hodnoty, byť je odvozená z jiného zdroje. Neshodují se přitom - a to ani s Perrym, ani mezi sebou - v odpovědi na otázku, kde tento původní zdroj hodnoty leží. Parker tvrdí (tak jako tvrdil v rané verzi své teorie Perry), že hodnota spočívá v uspokojení zájmu. Lee zastává názor, že je rozprostřena v organickém celku hodnotové situace, ze které teprve zájmy, předměty a jejich vlastnosti vystupují. Pepper, jenž Perryho pojem zájmu zcela opouští ve prospěch vědecky „čistších“ definic Tolmanova účelového behaviorismu, ztotožňuje hodnotu v primárním smyslu se vzorcem ukojení pudu, jenž je hybatelem účelného chování.

Otázka definice předmětu zájmu i otázka lokalizace hodnoty mají přitom zásadní význam vzhledem k tématu této disertační práce: důsledkům Perryho obecné teorie hodnoty pro estetiku. Jestliže souhlasíme s Perrym, že estetická hodnota spočívá výhradně ve specifickém typu zájmu (estetickém zájmu), pak musíme přijmout závěr, že Perryho vymezení předmětu zájmu zároveň udává rámec pro teorii netriviálně pojatého estetického objektu (být Perry takovou teorii nikdy nevypracoval). Otázky ohledně vztahu estetického objektu, fyzické věci, jež tento předmět spolu-konstituuje, estetického zájmu a estetické zkušenosti pak musejí být řešeny právě v tomto rámci. Navíc podaří-li se obhájit ústřední Perryho definici proti kritice, bude estetický objekt, jenž se prokazatelně liší jak od reálně existující věci, tak od subjektivního prožitku bezprostřední estetické zkušenosti, nositelem estetické hodnoty v základním slova smyslu.

### **3.1 Základní vymezení předmětu zájmu**

§ 2 *Výchozí představa předmětu zájmu a její kritika.* Dříve než přistoupíme k Perryho vymezení a charakterizaci předmětu zájmu, pokusíme se jako východisko načrtnout naivní,

nepoučenou představu o vztahu mezi zaujatým subjektem a předmětem jeho zájmu. Zároveň ukážeme, proč takovou představu nelze přijmout.

Výchozí situací necht' je svět, v němž je subjekt obklopen na něm nezávislými, samostatnými věcmi (sklenicemi vody, kladivy, knihami apod.). S těmito věcmi může subjekt vstoupit do vztahu poznání a rozeznat jejich specifické vlastnosti (voda je tekutá a mokrá, kladivo je pevné a tvrdé, knihu tvoří znaky, které mají nějaký význam). Zájem, jenž vzniká na straně subjektu, je tužbou po nějakém (fyzickém či mentálním) stavu, jehož subjekt nemůže dosáhnout bez interakce se svým prostředím, tj. s předměty, které mají požadované vlastnosti. Např. subjekt pociťující žízeň (fakticky pocit sucha v hrdle a inhibice schopnosti produkovat sliny) touží po něčem tekutém, co by jeho hrdlo zvlhčilo, a jeho pozornost spočine na sklenici vody. Předmětem zájmu a nositelem hodnoty se tedy stává tato sklenice vody, protože (na základě současného stupně poznání) má ze všech dostupných předmětů právě ty vlastnosti, které dokážou zájem uspokojit. Zároveň se zdá nevyhnutelné, že hodnota předmětu (sklenice vody) je pouze druhotná, odvozená od jeho schopnosti uspokojit zájem (schopnosti vody uhasit žízeň).

Takto popsaná interpretace hodnotové situace trpí několika nedostatky. Jeden z nich představuje otázka temporality soudu: *Kdy* je sklenice vody předmětem zájmu? Od okamžiku, kdy pocítím žízeň, do okamžiku, než mezi předměty světa najdu sklenici vody, uplyne určitý čas. V tomto intervalu zřejmě sklenice vody nemůže být předmětem mého zájmu. Znamená to ale, že po tuto dobu nemá můj zájem žádný předmět? Jistě ne. Mám-li žízeň a zkoumám-li své okolí se záměrem ji utišit, má mé chování určitý cíl, a tedy musí obsahovat určitou představu svého předmětu. Tímto předmětem není výhradně sklenice vody, nýbrž *něco-k-pítí*. Jakmile se v poli mé pozornosti objeví sklenice vody, podrobím ji soudu, označme jej spolu s Perrym jako *soud zájmu (interest judgment)*, jenž ji identifikuje jako něco-k-pítí označí. Stane se z ní *sklenice-vody-k-pítí*. Můj zájem se rovněž promění: v podřízeném vztahu k zájmu o uhašení žízně něčím-k-pítí, jenž spočíval v hledání vhodné konkretizace svého předmětu, vznikne zájem

o uhašení žízně sklenicí-vody-k-pití, jenž sestává z podřízených činností (*subordinate acts*) jako uchopení sklenice, zvednutí z podložky, donesení k ústům atd. Mezi sklenicí vody a sklenicí-vody-k-pití je přitom zásadní rozdíl. Sklenice vody je fakticky daný, existující předmět. Je to danost. Sklenice-vody-k-pití naopak fakticky neexistuje, dokud ji nebudu pít. Je to *problematický předmět*, jenž se nachází v neurčitěm stavu mezi existencí a inexistencí, a jenž může být aktualizován, nebo vyvrácen teprve aktem verifikace (pitím). Problematický předmět vychází z aktuálních daností, ale svým vykloněním do budoucnosti je překračuje. Pokud pití prokáže, že voda není pitná, nebo z nějakého důvodu neuhasí mou žízeň, skončí můj zájem o uhašení žízně sklenicí-vody-k-pití neuspokojením a problematický předmět mého zájmu zanikne, ačkoliv aktuální předmět sklenice vody bude existovat dál. Dokud má žízeň nebude uhašena, nebo ji nevystřídá jiný, silnější zájem, působí nadále i nadřizený zájem o uhašení žízně, a tedy i jeho problematický předmět něco-k-pití je pro mne stále hodnotný, ačkoliv musí po zmizení sklenice-vody-k-pití hledat novou konkretizaci.

Tento rozbor ilustruje i důvod, proč se Perry nakonec rozhodl lokalizovat hodnotu do předmětu zájmu, nikoliv do jeho uspokojení. V době, kdy subjekt v našem příkladu považuje sklenici-vody-k-pití za problematický předmět svého zájmu a jedná tak, aby svůj soud verifikoval, má pro něj sklenice-vody-k-pití hodnotu (subjekt vynakládá úsilí, aby jí dosáhl, její zmizení by způsobilo negativní emocionální odezvu atd.), přestože uspokojení, k němuž je tento předmět zdánlivě prostředkem, je zatím pouze hypotetické. Pokud by se jednalo o hodnotu odvozenou (jak jsme se vyslovili v popisu příkladu na začátku tohoto paragrafu), je nutno se ptát, od čeho by byla odvozena. Jistě ne od naplnění zájmu „utišení žízně sklenicí-vody-k-pití“, protože k tomu nikdy nedojde. Jistě ne ani od naplnění zájmu „utišení žízně něčím-k-pití“, protože k tomu sklenice-vody-k-pití nebyla prostředkem (tato hypotéza se nepotvrdila). A jiné aktivní zájmy naše analýza neodhalila.

Někdo by mohl namítnout, že hodnota sklenice-vody-k-pití sice existuje, ale verifikací soudu se ukáže jako falešná a zmizí, protože spočívala na chybném soudu. Důsledkem takového

návrhu by byl svět, v němž se vyskytují pravdivé hodnoty, falešné hodnoty a dosud neověřené hodnoty, přičemž ale všechny mají stejnou sílu měnit chování zaujatých subjektů. Bylo by nutné se proto ptát, jak se ve svých účincích liší, a neliší-li se, jaký je mezi nimi rozdíl. Proti pokusům rozlišovat hodnoty na pravé a falešné byla ostatně Perryho teorie od začátku namířena a přináší množství argumentů, k nimž čtenáře odkazujeme.<sup>24</sup>

§ 3 Perryho koncepce předmětu zájmu. Shrňme charakteristiky předmětu zájmu, které vyplynuly z předchozího příkladu. Za prvé, každý zájem má od začátku do konce nějaký předmět. Tento předmět je *pasivním korelátém aktu zájmu* a jako takový je *jeho imanentní součástí*:

*„Je nezbytné, aby předmět zájmu prostupoval celou aktivitou, od její počáteční do její kulminativní fáze. Jeho objevení označuje začátek zájmu a jeho zmizení značí konec zájmu, a tedy i hodnoty. Jediný způsob, jímž lze tento požadavek naplnit, je pojímat předmět zájmu jako ideální a problematický předmět, jenž zákonitě musí být imanentní procesu zájmu a určuje jeho dynamiku a směr [zdůraznil JH],“ (RoV, s. 42).*

Za druhé, protože předmět zájmu musí být nějak určen (tj. poznán), a protože zájem není zvláštním typem kognitivního aktu, nýbrž aktivním, afektivně-motorickým postojem, musí být jeho předmět zprostředkován jiným kognitivním aktem – *soudem zájmu* (GToV, s. 344–346) neboli *zprostředkujícím kognitivním soudem* (RoV, s. 35). Tento soud je obsažen v každém zájmu (např. výše uvedený zájem žíznivého člověka obsahuje soud „tento nepříjemný pocit sucha v krku pomine, pokud se napiji něčeho, co je vhodné k pití“) a jeho správnost nebo mylnost rozhoduje o tom, zda zájem bude naplněn, nebo frustrován.

*„Tento kognitivní faktor, který je nezbytný pro zájem jako takový neboli který zprostředkovává zájem jako celek, můžeme nazývat soudem zájmu; a jeho předmět je předmětem zájmu jako celku neboli jeho [zájmu, pozn. aut.] cílem. Je to omylnost tohoto soudu, která způsobuje, že i zájem je omylný. Jako se všechny soudy mohou*

<sup>24</sup> Viz „DoV“, s. 160–162 a GToV, s. 52–77.

*dopustit chyby, je tomu tak i se zájmem, neboť soud zájmu může neuspět či zklamat,“ (GToV, s. 346).*

Protože předmět zájmu je zprostředkován poznáním, má všechny charakteristiky předmětu poznání. Jedním ze základních faktorů veškerého poznání je podle Perryho jeho *prospektivita a problematičnost*. Platné poznání věci znamená být schopen správně očekávat její chování nebo výsledek interakce s ní. Proto charakterizuje Perry zaujaté jednání jako „*aktivně vybírající, provizorní, instrumentální, prospektivní a omylné*“ (GToV, s. 209), a proto také definuje předmět poznání jako „*system očekávání, kde ‚očekávání‘ je tvořeno z očekávaného, z toho, co je očekáváno [zvýraznění v původním textu],“ (RoV, s. 38).* Očekávání, jež může být naplněno, nebo překvapeno, je sice nutným prvkem zájmu, ale není prvkem postačujícím. Abychom mohli mluvit o zájmu, musí být očekávání doprovázeno afektivně-motorickým postojem atrakce nebo repulze k předmětu tohoto očekávání. Díky tomu mohou i nenaplněná očekávání zakládat pozitivní a naplněná očekávání negativní hodnoty (naplněná hrozba je špatná, překvapení z nenaplněné hrozby je dobré). Poslední charakteristikou předmětu zájmu, jež vyplynula z uvedeného příkladu, je jeho *index-predikátová forma (verbal form)*, tj. možnost jej dále analyzovat na to, o čem se soudí, a na to, co se o tom soudí („DoV“, s. 151). Samotná věc nemůže být předmětem zájmu, pokud nesoudím, že naplní to, co od ní očekávám. Žíznící člověk si nepřeje vodu, ale vodu, jíž by se mohl napít – vodu-k-pití; nuzný člověk nechce peníze, pokud by je nemohl utratit, chce tedy peníze-k-utrácení apod. Tyto dvě nerozlučné, ale rozlišitelné části předmětu zájmu označuje Perry v *General Theory of Value* jako *index* a *predikát* tohoto předmětu a v *Realms of Value* jako *příležitost (occasion)* a *jednání (dealing)*. Na straně subjektu jsou s těmito aspekty předmětu spojeny dva akty: akt indikace (identifikace příležitosti) a akt predikace (pokyn organismu ke spuštění jednání), z nichž první podmiňuje druhý a druhý rozhoduje o naplnění, nebo překvapení zakládajícího očekávání (a následně o uspokojení nebo zklamání zájmu, jenž je na toto očekávání navázán).

*„V soudu je vždy něco, o čem se soudí, a dále něco, co se o tom soudí. Tomu prvnímu se říká podmět [později jej Perry pro větší jasnost označuje jako index, pozn. JH], tomu druhému přísudek [predicate znamená v angličtině zároveň přísudek i predikát, pozn. JH]. Toto rozdělení budeme nyní interpretovat v pojmech tetradické struktury, kterou jsme odhalili analýzou očekávání, čítí a významu. Viděli jsme, že úplný kognitivní akt sestává ze dvou dílčích aktů, z nichž jeden určuje locus nebo příležitost verifikace [naplnění nebo překvapení] a druhý je ten akt, který je naplňován nebo překvapen. [...] Jinými slovy, stav soudu je takové uspořádání myslí neboli dispoziční systém, že když se objeví první responze, nazývaná indikační responze, pak dojde ke druhé responzi, nazývané predikační, jejíž provedení nebo neprovedení působí naplnění nebo překvapení [očekávání],“ (GToV, s. 328–329).*

Můžeme shrnout, že z důvodů, jež částečně odhalil příklad na začátku tohoto oddílu, je předmět zájmu v Perryho teorii imanentní procesu zájmu a přítomný od jeho počátku do jeho konce. Každý zájem obsahuje prvek kognitivního soudu neboli očekávání. Jeho předmět obsahuje futurální referenci: je zakořeněn v současnosti, ale odkazuje do budoucnosti. Proto říkáme, že je prospektivní a problematický (zakládá se na očekávání, jež může být naplněno, nebo překvapeno, a toto budoucí ověření rozhodne o jeho existenci, nebo neexistenci); dále má index-predikátovou strukturu, tedy lze v něm rozlišit dvě části: příležitost k vynesení soudu (index, příležitost) a obsah soudu (predikát, jednání). Protože index a predikát soudu zájmu mohou být rovněž mediovány soudy, a protože tyto soudy pak mají své vlastní předměty, navrhol Perry v *General Theory of Value* pro větší terminologickou jasnost používat pojem *objektiv* (*objective*) pro celou předmětnou stranu soudu zájmu (tj. jeho index a predikát).<sup>25</sup> Jestliže je tento problematický předmět očekávání v souladu s dosud neuskutečněnou fází ovládající tendence, stává se zároveň též objektivem zájmu.

Takto vymezen se pojem objektivu zcela překrývá s naším dosavadním užíváním pojmu

---

<sup>25</sup> „Bude užitečné používat pojem ‚objektiv‘ pro předmětnou stranu celkového soudu. Bude tedy obsahovat zároveň index i predikát. Objektiv soudu je vždy problematický. Je tomu tak proto, že v okamžiku soudu je akt predikace ještě pouhou anticipační responzí, jejíž předmět je problematický a jež přispívá přinejmenším tímto prvkem pochybnosti do objektivu, který spolukonstituuje. Když je prvek pochybnosti odstraněn v okamžiku verifikace soudu, přestává soud jako takový existovat,“ (GToV, s. 334).

předmět zájmu. Protože v *Realms of Value* se od užívání pojmu objektiv opět upouští a kýžené jasnosti tak není dosaženo, nebudeme jej ani my v této práci užívat.

### 3.2 Hodnota jako uspokojení zájmu. Kritika D. H. Parkera

§ 4 Parker lokalizuje hodnotu do uspokojení zájmu. Nyní, když je předmět zájmu v Perryho teorii předběžně vymezen, můžeme obrátit pozornost k argumentům jeho kritiků. Jako první se zaměříme na kritiku, kterou ve svých textech přednesl DeWitt Henry Parker, a to ze dvou důvodů. Za prvé, málokdo napadl Perryho lokalizaci zájmu do předmětu hodnoty s takovou vehemencí jako právě Parker. Přitom se (za druhé) alternativa, kterou nabízí, blíží naivnímu pohledu, jež jsem kritizoval na začátku minulého oddílu. Sám Parker představuje svou pozici takto:

*„Ale za žádných okolností není žádný předmět, dokonce ani předmět zájmu ne, hodnotou. Nikoliv předmět zájmu, nýbrž uspokojení zájmu v objektu je hodnota; nikoliv například, voda, nýbrž utišení žízně vodou, nikoliv víno, ale posílení životního elánu vínem, jsou hodnoty. Hodnoty jsou vždy zkušenosti, aktivity; nejsou to předměty, k nimž se tyto aktivity mohou obracet. Věci jsou, pokud jsou předmětem zájmu, hodnotné – voda pro žíznícího, víno pro rozjařeného – ale nejsou to hodnoty,“ (Parker 1930, s. 465–466).*

Takto shrnutá pozice naráží, zdá se, na stejný problém, který jsme již popsali výše: Pokud je uspokojení zájmu primární hodnotou a hodnota předmětů je od této pouze odvozena, od čeho je odvozena hodnota předmětů (již nepochybně mají, neboť řídí a navigují podřízené akty, vedoucí k očekávanému uspokojení zájmu) v případě, že k uspokojení nedojde?

Parker řeší tento problém zavedením anticipativního uspokojení zájmu, jež předchází reálnému uspokojení a je obsaženo v aktu po celou dobu jeho trvání:

*„[...] a to z důvodu, že každý zájem od svého počátku obsahuje anticipaci svého naplnění [přesněji: uspokojení, poznámka JH], tedy své imaginativní uspokojení. Tento estetický nebo poetický moment uspokojení **předchází každému ‚skutečnému‘ uspokojení** a činí svůj libovolný předmět **hodnotným nezávisle na uspokojení** daného zájmu, nebo dokonce i tváří v tvář jeho opakované frustraci [zvýraznění JH],“ (Parker 1930, s. 467).*

Takto formulovanou pasáž lze číst dvěma způsoby. První způsob by znamenal, že každý zájem po celou dobu svého trvání obsahuje anticipaci svého naplnění *skrze předmět* s index-predikátovou strukturou, tj. skrze určité jednání za určitých okolností (např. utišení žízně vypitím sklenice vody). Pak by ale Parkerovo imaginativní uspokojení zájmu bylo téměř totožné s Perryho předmětem zájmu a spor mezi oběma autory by zůstal v rovině používané terminologie.

Druhou možností je, že Parker chápe toto imaginativní uspokojení *bez předmětu*, který k němu vede, tedy jako pouhý cílový mentální nebo fyzický stav organismu; ekvilibrium, v němž ovládající tendence zkrátka není přítomna a nenutí organismus do interakcí s jeho okolím. Taková představa by jistě měla v kontextu probíhajícího zájmu pozitivní hodnotu, aniž by přitom obsahovala mimo sebe cokoli dalšího, co bychom mohli označit jako předmět zájmu. Že se Parker k takové interpretaci kloní, nasvědčuje užití adjektiv *„estetický“* a *„poetický“* – přičemž distance estetických zkušeností od jejich faktických příčin a praktických důsledků je jejich charakteristickým znakem.

Jeden z problémů takové alternativy tkví v tom, že anticipovaný a kýžený stav nikterak zájem neinformuje a nevede jej k uspokojení. Například jsem-li stížen žízní a zároveň mám v mysli jasnou představu sama sebe ve stavu fyzické pohody bez žízně, je pro mne tento imaginovaný stav dobrý a lákavý, ale nikterak mi nepomůže v hledání vhodných nástrojů, jak jej dosáhnout. Bez komplexního předmětu s index-predikátovou strukturou, bez předmětu, jakým je něco-k-pití, není možné vysvětlit, proč by představa stavu uspokojení dávala odvozenou hodnotu sklenici vody, a ne například kladivu.

§ 5 *Parkerův první argument: existují zájmy bez předmětů.* Ponechejme tuto nesnáz Parkerovy teorie stranou a podívejme se na jeho dva hlavní argumenty proti Perryho teorii, tedy proti předmětu zájmu jako primární lokaci hodnoty. První argument říká, že existují zájmy bez předmětů. Druhý tvrdí, že žádná hodnota není skutečná, dokud nedojde k naplnění zájmu.



Pokud existují zájmy, které nemají žádný předmět, je logické, že předmět není *locus valoris* v pravém smyslu. Připustíme-li existenci takových zájmů, bude Perryho základní definice vyvrácena. Jak by však měly takové zájmy vypadat?

Parker o nich píše:

*„[...] v některých neobvyklých případech deprese nebo rozjaření, ať normálních nebo patologických, se zdá, že se objevují touhy, uspokojení či nespokojenost, které zdánlivě nemají nic, po čem by bylo touženo, co by uspokojovalo nebo neuspokojovalo. Pokud se zeptáte deprimovaného nebo rozjařeného člověka, čeho se jeho deprese nebo radost týká, často vám odpoví, že neví – že je prostě šťastný nebo nešťastný,“ (Parker 1957, s. 41).*

V uvedených případech se ale nezdá, že by předmět chyběl zcela. Minimálně jeho predikát (jeho jednání) je jasný: deprimovaný člověk je nastaven tak, že je mu každá skutečnost příležitostí k bédování; rozjařený člověk naopak tak, je mu cokoliv příležitostí k radování. Zdánlivý paradox je v tom, že tento zájem uspokojí *každý* předmět: každá příležitost je pro šťastného příležitostí k radování a pro deprimovaného k bédování. Soud zájmu, jenž je ovlivněn afektivním rozpoložením subjektu, v takových případech vyhodnotí, že libovolný index, libovolná příležitost je bédování-hodná, nebo radování-hodná. Že je příležitost ke kýženému jednání libovolná, ale neznamená, že neexistuje. Odpoví-li deprimovaný člověk na otázku po zdroji svého trápení neurčitě, není to proto, že by kolem nebylo nic, co by ho trápilo, nýbrž proto, že jej zdánlivě trápí všechno, k čemu obrátí svou pozornost. Podobným případem se ostatně zabývá i Perry:

*„V případech, kdy říkáme, že je jednání vykonáváno pro sebe samo, je to přesto stále příležitost, a nikoliv jednání, co je předmětem. Takže pokud člověk jde k nějakému cíli pouze za účelem, aby se prošel, a nikoliv proto, aby toho cíle dosáhl, předmětem jeho zájmu je celá třída předmětů definovaných skutečností, že chůze je jejich korelativní jednání [neboli jsou to cíle-k-chůzi, poznámka JH]. Takovému zájmu postačí jakýkoliv cíl, tehdy – a pouze tehdy – pokud se k němu dá dojít,“ (RoV, s. 43).*

Zdá se, že případy aktivit vykonávaných „pro ně samotné“ stejně jako zdánlivě bezpředmětné afektivní stavy přece jen vždy nějaký předmět mají. Parker ale nabízí ještě dalšího, pro naše téma zajímavějšího kandidáta na zájem bez předmětu. Je jím absolutní hudba (a potažmo abstraktní umění obecně):

*„Mezi normálními zkušenostmi tohoto druhu je nejlepším příkladem absolutní hudba. Hudební zkušenost je, jak řekl Schopenhauer, výrazem čiré vůle **bez reprezentací nebo idejí jakýchkoliv předmětů**; [zvýraznil JH] je to bezpředmětná emoce – bezpředmětná radost nebo bezpředmětné zoufalství. [...] Je chybné říkat, že se jedná o radost z tónů, neboť radost je v tónech; tóny jsou média, nikoliv předměty primárně hudební zkušenosti [...],“ (Parker 1957, s. 41).*

A dále v článku „Value as Any Object of Any Interest“:

*„Je zde jistě hodnota; imaginativní uspokojení tužeb ztělesněných zvukem, ale tyto uspokojené touhy **nemají předmět**. Zvuky samotné nejsou předmětem, ale výrazem této touhy stejně jako slova, v nichž svou touhu vyslovím, nejsou jejím předmětem, nýbrž jejím ztělesněním [zvýraznil JH],“ (Parker 1930, s. 467).*

Předpokládáme, že hudební zkušeností míní Parker zkušenost recipienta hudební produkce či nahrávky, nikoliv zkušenost skladatele nebo hudebníka. Dále předpokládáme, že hudební zkušenost je estetickou zkušeností, tj. zkušeností zprostředkovanou estetickým zájmem, jež, jak jsme shledali v předchozí kapitole, definuje Perry jako *zájem o aprehenzi* bez ohledu na to, co je aprehendováno. Parkerovu formulaci je tak třeba nejprve uvést na pravou míru. Je-li hudba „imaginativním uspokojením tužeb ztělesněných zvukem“ či výrazem „bezpředmětné emoce“, musíme se ptát, kdo je subjektem těchto tužeb, či kdo zakouší tyto emoce?

V dobovém kontextu je možno tuto situaci vyložit prismaticem estetické teorie exprese. Podle ní jsou tyto tužby a emoce samy *předmětem*, nebo obsahem exprese autora hudby a komunikace s jejím recipientem, která je zprostředkována právě uměleckým dílem. Předmětem

estetického zájmu, jenž tvoří hudební zkušenost, by pak byla aprehenze těchto obsahů skrze výrazové prostředky díla, nikoliv poznání jejich předmětů.

Perry ostatně sám takovou námitku zvažuje již jedenadvacet let před Parkerem v *The Moral Economy*. Tvrdí zde, že jedním z faktorů estetické zkušenosti může být aprehenze vlastní zkušenosti nějaké emoce, osvobozené od jejích praktických příčin a důsledků. Odvaha, strach, hněv, nenávisť, láska, bojovnost, soucit, všechny tyto emoce jsou zakořeněny v instinktech, jež uvádějí do činnosti celé tělo. Jsou to plány akce v okamžiku krize. Jestliže ale umělecké dílo nabídne stimul, jenž takovou instinktivní reakci vyvolá a zároveň zřejmě prezentuje předmět tohoto stimulu jako fiktivní (nebo v případě absolutní hudby a abstraktního umění jako přesně neurčitelný); jestliže ukazuje, že zde není žádná skutečná příležitost k instinktivní reakci, vrací se stimul zpět do těla, kde rezonuje, a „*nevede k odvážnému nebo obezřetnému činu, ale zůstává prostě zkušeností odvahy, či strachu, dále rozvíjenou a oceňovanou představivostí,*“ (ME, s. 183).

Emoce a tužby obsažené v absolutní hudbě tak zřejmě mají své předměty, které pravděpodobně jsou stejně neurčité nebo libovolné jako předměty vášní patologicky deprimovaného, nebo rozjařeného člověka. Důležité však je, že tyto předměty jsou vzhledem k estetickému zájmu recipienta na hudbě zcela irelevantní. Předmětem takového zájmu je aprehenze hudby, či přesněji psychofyzického působení hudbou zprostředkované emoce nebo tužby na recipientův organismus<sup>26</sup>.

§ 6 *Parkerův druhý argument: hodnoty před uspokojením zájmu nejsou skutečné.*

Druhým Parkerovým argumentem proti lokaci hodnoty do předmětu zájmu je tvrzení, že hodnoty před uspokojením zájmu nejsou skutečné, ale pouze zdánlivé.

*„Když něco chci, zdánlivě toto něco získává atributivní hodnotu, protože běžně očekávám (a doufám), že to získám, tj. že má tužba*

---

<sup>26</sup> Estetickou zkušenost hudby ale zjevně není možné omezit pouze na emocionální formu aprehenze. Jako v mnoha jiných případech uměleckých děl se mohou v případě hudby k dominantnímu estetickému zájmu připojovat podřízené zájmy jiného druhu, např. kognitivní zájem o matematickou strukturu hudebního díla, která je její podstatou.

*bude naplněna. Předtím, než to dostanu, to již imaginativně vlastním; toto imaginativní uspokojení je hodnota dané věci. Podobně nějaká věc není špatná jen tím, že je ve vztahu k mé tužbě. Stane se špatnou, teprve když uspokojení mé touhy znemožní. Když se zdá špatnou před tím, než mou touhu skutečně znemožní, je tomu tak proto, že toto znemožnění očekávám,“ (Parker 1957, s. 40).*

Tímto argumentem se znovu vracíme k příkladu z minulého oddílu a k otázce, čím se liší „skutečná hodnota“ (tj. hodnota založená na zájmovém soudu, jenž se na konci aktu zájmu prokáže jako pravdivý) od hodnoty „falešné“ (založené soudem, jenž je nakonec prokázán jako mylný). Perry tvrdí, že jediný rozdíl mezi nimi je kvantitativní: nepodložené hodnoty spočívající na mylných soudech trvají kratší dobu a „platí“ pouze, než se ukáže chybnost jejich předpokladu. Podložené hodnoty zkrátka trvají déle, a proto uspokojují více („DoV“, s. 160–161). Parker, zdá se, chce tvrdit, že rozdíl mezi nimi je fundamentální a prochází celým jejich trváním. Atributivní hodnota předmětů pravdivého soudu se zdála pravá, protože takovou byla; tatáž hodnota mylného soudu se sice také zdála být pravou, ale byla od počátku falešná.

Takový pohled je ale zdrojem problémů. Představme si například následující situaci: V běžeckém závodě, kterého se účastní Smith a Jones, mají oba závodníci analogický zájem – závod vyhrát. Předmět jejich zájmů je stejný: běžet rychleji než ostatní. Jejich zájmy zřejmě obsahují velmi podobné anticipace ohledně podmínek k dosažení vytčeného cíle, zprostředkované stejným soudem, že závod mohou vyhrát, a velmi podobné předpřipravené sady podřízeného jednání (běh, dýchání apod.). Pokud by platila Parkerova teze a „zdánlivá“ hodnota předmětu zájmu by se stala skutečnou teprve v okamžiku jeho dosažení, znamenalo by to, že navzdory veškerým podobnostem by v případě Smithova vítězství byl Smithův předmět nositelem pravé odvozené hodnoty, zatímco Jonesův falešné. Jenomže předmět jejich zájmu je analogický: běžet rychleji než ostatní. Hodnota tohoto předmětu je tedy ve vztahu ke Smithovi pravá (protože ten rychleji než ostatní skutečně běžel) a ve vztahu k Jonesovi falešná (protože ten běžel přinejmenším pomaleji než Smith) – a navíc takovou byla od počátku závodu, neboť výsledek závodu byl pouze její verifikací! To je zjevně absurdní interpretace celé situace. Ve

Smithově případě se přece pouze podaří problematický předmět zájmu uskutečnit a tato aktualizace přímo vede k uspokojení zájmu. V Jonesově případě se problematický předmět uskutečnit nepodaří a jeho zájem bude frustrován. To ale nic nevypovídá o pravdivosti, nebo falešnosti předmětu jejich zájmu.

Z uvedených argumentů se lze jen těžko vyhnout dojmu, že Parker má chybnou představu o tom, jak je předmět zájmu v Perryho teorii vyložen. Tento dojem potvrzuje, když Parker (podobně jako Perry v *General Theory of Value*) do své teorie implementuje pojem *objektivu* a důrazně jej odlišuje od objektu:

*„Avšak zatímco ne každý zájem má nějaký předmět, každý zájem má objektiv neboli cíl. Objektiv musíme od předmětu pečlivě rozlišovat, neboť předmět zájmu, má-li zájem nějaký předmět, není nikdy totožný s jeho objektivem. Tak zatímco je voda předmětem žízně, pití vody je jejím objektivem; zatímco žena je předmětem lásky, milování s ženou je cílem lásky. Dokonce i když má zájem předmět, není to předmět, ale aktivita na předmětu vykonávaná, co tvoří jeho objektiv, o němž můžeme říci, že je exemplifikační hodnoty. Zájem a hodnota jsou existence; cíl neboli objektiv je tvrzení [proposition]; předmět je věc, ať skutečná, nebo imaginární, která stojí vzhledem k zájmu ve zvláštním vztahu,“ (Parker 1930, s. 467).*

Z této citace vyplývá, že Parker definuje objektiv velice podobným způsobem jako Perry – a jak jsme viděli, rozlišení mezi předmětem zájmu a objektivem bylo v Perryho případě pouze záležitostí vyšší terminologické jasnosti. To, co Parker označuje jako předmět, by pak Perry zřejmě označil jako index nebo příležitost zájmu. Přesto ani po tomto vyjasnění pojmů nemůžeme Parkerův postoj nazvat slučitelným s Perryho teorií.

Za prvé, ačkoliv Parker definuje objektiv jako jednání skrze „předmět“ (index-predikátová struktura předmětu zájmu u Perryho), stále připouští možnost zájmů bez „předmětu“. Pro Perryho ale předmět zájmu musí mít vždy index-predikátovou strukturu. Jak by objektiv bez předmětu (nebo předmět bez indexu) vypadal, zbývá (po odmítnutí uvedených příkladů) Parkerovi ukázat.

Za druhé, Parker tvrdí, že objektiv je exemplifikací hodnoty, avšak zatímco hodnota a zájem jsou existence, objektiv je „tvrzení“ (předpokládám, že tím má Parker na mysli obdobu Perryho problematického předmětu). Skutečně, pokud by uspokojení zájmu bylo totožné s hodnotou (tj. libovolné uspokojení libovolného zájmu by bylo hodnotou a zároveň všechny hodnoty by byly uspokojením nějakého zájmu), byla by hodnota existencí, neboť uspokojení zájmu je vždy aktuální, existující událost. Obtížnějším úkolem by bylo dokázat, že existencí je též imaginativní uspokojení zájmu, jež skutečnému uspokojení podle Parkera vždy od samotného počátku zájmu předchází a dodává atributivní „zdánlivou“ hodnotu předmětům zájmu. Toto imaginativní uspokojení se totiž zpětně ukazuje jako podložené, nebo nepodložené podle toho, zda skutečného uspokojení zájmu bylo dosaženo. Zcela nekonzistentním je ale potom tvrdit, že hodnota imaginativního uspokojení, jakmile se prokáže jako falešná, existence pozbude, ba že ji dokonce nikdy neměla.

Parkerovy argumenty proti Perryho teorii předmětu zájmu, a především lokaci hodnoty do tohoto předmětu, se zdají být liché. Zároveň nemůžeme ani při dobré vůli připsat odlišnost Parkerovy teorie na vrub terminologickému nedorozumění s Perrym. Parkerova teorie lokalizace hodnoty do uspokojení zájmu je zatěžkána logickými a ontologickými problémy, které jsme v naší analýze odhalili. Naopak Perryho teorie prokázala v této kritice schopnost udržet tvrzení o faktické povaze hodnoty. Hodnota má povahu faktu mezi fakty. Její existence je podmíněna existencí vztahu zaujatosti mezi subjektem a jeho intencionálním problematickým objektem a tento objekt je hodnotou po celou dobu trvání tohoto vztahu. Rozlišení na „pravé“ a „falešné“ hodnoty není v Perryho teorii nutné, protože to, co je odlišuje, je pouze relativní doba jejich trvání.

### **3.3 Předměty a standardy. Kritika Otise Lee**

§ 7 *Dvě námítky Otise Leeho proti zájmové teorii hodnoty.* Rozpor mezi Parkerovou a Perryho teorií v otázce primární lokace hodnoty je, metaforicky řečeno, rodinným sporem. V

obou stojí na ústředním místě zájem, obě užívají podobnou terminologii, ačkoliv o vymezení konkrétních pojmů se přou. Smyslem Parkerovy kritiky je Perryho teorii revidovat, přinést její správnější verzi.

Kritika, kterou v textu *Value and Interest* prezentuje Otis Lee, je jiného druhu. Přeneseně ji lze označit za „generační“ a je zaměřena proti zájmové teorii hodnoty jako celku, aniž by opustila východiska pragmatického naturalismu.

Ve 40. letech 20. století, kdy Lee svůj článek publikoval, je zájmová teorie hodnoty na vrcholu své popularity a je, jak píše Lee, „[...] natolik vlivná, že je většinou akceptována bez argumentů, ba dokonce že premisy, na kterých stojí, jsou přijímány, aniž by byly explicitně vysloveny. [...] Říká se, že je charakteristickým **projevem vědecké civilizace** a tomuto tvrzení musíme přisvědčit [zvýraznil JH],“ (Lee 1945, s. 141). Avšak civilizace, jejímž projevem tato teorie je, není jen vědecká, ale také individualistická, kapitalistická a většinou protestantská – a všechny tyto charakteristiky se podle Leeho projevují v soudobém pojetí vědy, potažmo i ve vědecky formulované teorii hodnoty.<sup>27</sup> Jinými slovy, teorie zájmu, jež sama sebe považovala za konsensuální a vědecky podloženou, a proto univerzální a nepředpojatou, je podle Leeho ve skutečnosti poplatná civilizačnímu základu, z nějž vzešla. Historický kontext právě probíhající světové války odkryl slabá místa západní společnosti, jež jsou zakořeněna v jejích základních civilizačních postojích, a zavdává důvod k přezkoumání role vědy ve společenském životě, a tedy také k přezkoumání vědecky založené teorie hodnoty.

Předčasná smrt zabránila Leemu v sepsání definitivní podoby takové revize. Z náčrtu předloženého v textu *Value and The Situation* (Lee 1944) a v kritickém článku *Value and Interest* (Lee 1945), jímž se zde zabýváme, je ale zřejmé, že sympatizoval s projektem hodnotové teorie Johna Deweyho a za *locus valoris* považoval samotnou hodnotovou situaci,

---

<sup>27</sup> Jejich vliv na teorii zájmu je dokonce ještě přímější, protože východiskem pro konstituci obecné teorie hodnoty jako filosofické disciplíny byla ekonomická teorie vídeňské školy Carla Mengerova, jejímž cílem byl věrohodný popis rozhodování spotřebitele v tržním prostředí. Okolnosti vzniku teorie hodnoty popisuje Barry Smith v knize *Austrian Philosophy. The Legacy of Franz Brentano*, (Smith 1997).

jež zahrnuje (resp. z níž druhotně vyvstává) hodnotící subjekt, předmět hodnocení i vztah mezi nimi. Intrinzně hodnotná ale není každá situace, nýbrž pouze ta, která splňuje podmínky kvalitativní jednoty, hodnotového potenciálu a má problematický charakter. Podoba zamýšleného projektu Otise Leeho však není předmětem naší pozornosti, tím jsou důvody jeho odmítnutí zájmové teorie hodnoty. Lee tvrdí, že tato teorie za prvé *nemá skutečný předmět hodnoty*, a za druhé *volí chybný standard pro komparaci hodnot*. V této kapitole se budeme zabývat jen první z obou výtek, protože pouze ta se týká problému lokace hodnoty.

§ 8 *Zájmová teorie hodnoty nemá skutečný předmět*. Nejprve přezkoumejme Leeho námítky proti předmětu zájmu jako *locus valoris*. Lee tvrdí:

1. Pokud je předmět hodnocení totožný s předmětem zájmu, nemůže se jednat o předmět reálný, protože jej není možno hodnotit chybně.
2. Má-li předmět hodnocení potenciální (dispoziční) hodnotu i v čase, kdy není hodnocen, jsou podmínkou jeho hodnoty vnější kritéria (tj. schopnost uspokojit určitý zájem). V tom případě je zájem o předmět důsledkem vhodnosti tohoto předmětu k uspokojení zájmu. Teorie zájmu jako zdroje hodnoty je tak popřena.
3. Definice generické hodnoty jako „libovolného předmětu libovolného zájmu“ je prázdná, neboť zájmem je každý aktivní postoj každého živého tvora a předmětem zájmu může být jakýkoliv libovolný předmět (a zároveň žádný předmět jím nemusí být nutně).

Věnujme se těmto argumentům postupně. První argument tvrdí, že předmět zájmu jako nositel hodnoty není reálný předmět. Lee říká, že aby byl předmět skutečný, musí být možné o něm vynášet soudy pravdivé, anebo mylné. Analogicky jej tedy musí být také možno pravdivě a chybně hodnotit. Avšak pokud je hodnota přímo závislá na zájmu, omylnost hodnocení je vyloučena – předmět buďto je předmětem mého zájmu (a pak má hodnotu), anebo není (a pak hodnotu nemá).

Lee ale také nabízí řešení tohoto problému, jež je v souladu s Perryho teorií: Ačkoliv hodnota závisí pouze na zájmu, sám zájem obsahuje kognitivní faktor (zprostředkující soud),



jenž je nutně omylný. Skutečná, existující věc se tak může stát součástí (indexem) komplexního problematického předmětu zájmu na základě omylného soudu o jejích vlastnostech. Leeho námitka je ale v jistém ohledu případná: Zájem podle Perryho definice nemá *reálný* předmět - má předmět problematický. Ten je sice zprostředkován omylným soudem, ale zároveň je nositelem hodnoty, pouze dokud není uskutečněn a zájem, který se k němu obrací, uspokojen, nebo frustrován. Naopak zájem, který je zdrojem a subjektivním protipólem hodnoty, je reálně existující psychologický fakt, jehož podmínky jsme popsali v první kapitole. Tento psychologický fakt konstituuje pomocí zprostředkujícího očekávání předmět, jenž částečně vychází z aktuální situace, ale zároveň odkazuje do budoucnosti, ke stavu, který dosud nenastal. V tomto smyslu podle se Perryho hodnota sice zakládá na aktuální existenci, ale zároveň je lokalizována v problematickém předmětu, který existujícím faktem není.

Druhý bod se týká potenciální (dispoziční) hodnoty. Nositeli potenciální hodnoty jsou skutečně existující předměty, které mají, pokud na nich spočine zájem, šanci stát se indexem problematického objektu zájmu. U jednoduchých (a pro svou jednoduchost hojně užívaných) případů se zdá, že samotná dispozice předmětu uspokojit určitý zájem je postačující podmínkou hodnoty, ať již tento zájem vyvstane, nebo ne. Například láhev s vodou má pro mě dispoziční hodnotu zahnat žízeň, ať už žízní trpím, nebo ne. Beru si ji s sebou, *protože* bych mohl dostat žízeň. Pokud by tomu tak bylo, pak její hodnota můj zájem předchází. Předměty by takto sice byly hodnotné pouze vzhledem k možným zájmům, ale nezávisle na tom, zda tyto zájmy skutečně vyvstanou, či nikoliv. Jenže tomu tak být nemusí. Podle Perryho formulace v Definition of Value odvozujeme potenciální hodnotu spekulativně od zkušenosti se zájmy, které uspokojení opakovaně došly a jež tím vytvořily normy svého naplnění (DoV, s. 160). Leeho kritiku, že lze definovat externí podmínky či normy naplnění zájmu bez ohledu na to, zda jim odpovídající zájem někdy vyvstal, lze obrátit: od čeho by pak tyto podmínky byly odvozeny? A jak bychom poznali, zda jsou stanoveny správně? Nikoliv objektivně definované podmínky, nýbrž verifikace zájem zprostředkujícího očekávání zakládá následné soudy o

potenciální hodnotě. A proto jsou potenciální (dispoziční) formy hodnot formami derivativními, nikoliv hodnotami v původním smyslu, jak tvrdí Lee.

Uvedený argument lze podpořit myšlenkovým experimentem. Představme si organismus oživovaný jediným zájmem, jenž se ale bohužel nachází v prostředí, kde tento zájem nemůže být nikdy naplněn. Protože zde není žádný předmět, který odpovídá normám uspokojení zájmu organismu, nemá žádný předmět vzhledem k uspokojení tohoto zájmu dispoziční hodnotu. A protože se jedná o jediný zájem našeho organismu, je popisovaná situace zcela prosta dispozičních hodnot. Pokud by, podle Leeho teorie, byly dispoziční hodnoty hodnotami v primárním smyslu, od nichž je hodnota uspokojení odvozena, nemohly by v popsané situaci vyvstat ani žádné jiné hodnoty. Jenomže život tohoto nešťastného organismu neskončí okamžitě. V čase, který mu zbývá, se bude (veden pudem sebezáchovy) snažit svůj zájem naplnit sérií podřízených aktů v ryze experimentálním chování. Toto chování, byť nutně neúspěšné, má zaujatý charakter: je zde ovládající tendence, zprostředkující soud, podřízené akty i předmět, který je, dříve, než dojde k frustraci zájmu, alespoň krátkodobě nadán hodnotou. Odkud se tato hodnota bere, není možné vysvětlit, pokud dispoziční hodnoty považujeme za primární.

Třetí bod Leeho kritiky obviňuje definici předmětu zájmu, potažmo celou definici generické hodnoty jako „libovolného předmětu libovolného zájmu“ z vyprázdňenosti. Předpokladem je, že definice musí vymezovat rozsah definovaného pojmu. Toto vymezení obsahu musí být obsaženo buď v sousloví „libovolný předmět,“ nebo v sousloví „libovolný zájem“. Lee ale tvrdí, že ani jedno z nich ve skutečnosti rozsah pojmu hodnota neurčuje. Za prvé, zájmová teorie vznikla jako reakce na neschopnost nalézt definiční charakteristiku společnou všem hodnotným předmětům.<sup>28</sup> Z toho vyplývá, že „libovolný předmět“ fakticky znamená:

---

<sup>28</sup> Srov. s Perryho analýzou teorií hodnoty jako kvality předmětů (GToV, s. 27–48), zvláště oddíl II. Value as an Empirical Quality a oddíl IV. Value as Form and Structure.

1. „Cokoliv může být hodnota. Neplatí, že existuje něco, co nikdo nemůže hodnotit.“
2. „Nic nemusí být hodnota. Neplatí, že existuje něco, co musí být hodnoceno každým,“ (Lee 1945, s. 145).

Hodnocené předměty dokonce nemusejí sdílet ani nezákladnější charakteristiky, např. nemusejí objektivně existovat, a dokonce ani být konzistentními a koherentními představami. Jedinou jejich společnou vlastností musí být to, že jsou předmětem nějakého zájmu.

Podle Leeho ani „libovolný zájem“ nenabízí žádné kritérium k omezení rozsahu pojmu „hodnota“.

*„Tato teorie implikuje, že pojem ‚hodnota‘ se vztahuje na všechno, co člověk zakouší. Protože lidé jsou biologické bytosti a zaujmají aktivní postoj, ať pozitivní, či negativní, praktický, či teoretický, k čemukoliv, s čím přijdou ve styk. Být živý je totéž, co být zaujatý. Spojení libovolného postoje s libovolným představitelným předmětem dává vzniknout hodnotě. Takový pojem sice zahrnuje vše, ale neříká nic,“ (Lee 1945, s. 147).*

Rozsáhlou odpovědí na tuto námitku je první kapitola této práce, věnovaná definici zájmu. Je pravdou, že předmět zájmu definoval Perry formálně, tak aby rozsah pojmu zůstal prakticky neomezen.<sup>29</sup> Ale není pravda, že každý postoj živého organismu je zájmem, jak tvrdí Lee. Za prvé, ukázali jsme, že Perry rozlišuje mezi zájmem, reflexem, instinktem, a přestože tyto dvě formy chování považuje za vývojové předstupně zájmu, staví je vůči zájmu do kontrastu. Za druhé, Perry se podrobně věnoval dynamice zájmu a zvyku a ukázal, že i když se zvykové jednání může podobat jednání zaujatému, a i když se pravidelným opakováním zájem zrychluje, zefektivňuje a postupně se stává zvykem, rozdíl mezi nimi spočívá právě v oploštění hodnotové stránky zkušenosti (GToV, s. 227–228). Za třetí, dokonce sám Lee na jiném místě svého textu kritizuje teorii zájmu za to, že svévolně preferuje prediktivní poznání oproti jiným

---

<sup>29</sup> K tomu se explicitně přiznává již v článku *Definition of Value*, kde tvrdí: „Cokoliv může mít hodnotu. Přinejmenším jako nezářnější příklad něčeho,“ („DoV“, s. 145).

způsobům poznání (instinktu, víře, zvyku, intuici) (Lee 1945, s. 155–156). Ale protože právě prediktivní poznání je určujícím faktorem zájmu, vyplývá z toho, že jednání založené na jiných způsobech poznání jsou něčím jiným než zájmem, a tedy že zájem není „jakýkoliv aktivní postoj živého organismu“ a „být živý“ neznamena „být zaujatý“, jak tvrdí Lee ve výše uvedené citaci. Zájem, byť je Perryem definován široce, není jediným způsobem lidského vztahování ke světu, a proto i Perryho definice generické hodnoty není vyprázdněná.

Perry ostatně nabízí zcela explicitní popis zájmu-prostého života v paragrafu věnovaném patologii zájmu. Stav, jenž psychiatrie označuje jako *abulii*, tedy absenci vůle, se vyznačuje inhibicí vyvstávání ovládajících tendencí, jež má za následek absenci zaujetí i pro nejbazálnější životní potřeby. Perry popisuje případ abulické pacientky Albertiny ze švýcarského psychiatrického žurnálu a připojuje komentář: „*Je zjevné, že Albertinin svět je z větší části zcela prostý hodnot. A kdyby na světě nebyly žádné jiné živé bytosti než Albertiny, valná část říše hodnoty by z něj úplně zmizela,*“ (GToV, s. 569). Tento hypotetický konstrukt ukazuje nanejvýš jasně, že míra, v níž jsou hodnoty součástí reality subjektu, je proměnlivá a existenci hodnot nelze pokládat za danost. Perryho pojem živé, zaujaté mysli, která vystupuje z nevědomého života ovládaného reflexy a instinkty, které hrozí pád do sebe-zapomnění v mechanickém zvyku, tak není pouhou deskripcí psychologicko-biologického faktu, nýbrž obsahuje také zřetelný morální apel.

### **3.4 Předmět zájmu a vzorec uspokojení. Pepperova kritika**

§ 9 Rozdíly mezi Pepperovou a Perryho verzí zájmové teorie hodnoty. Hodnotová teorie Stephena C. Peppera, předložená v knihách *A Digest of Purposive Value* (1947) a *The Sources of Value* (1958), je chronologicky poslední a zároveň nejpropracovanější pokus o revizi teorie zájmu. Tento pokus, jak Pepper přiznává, přímo vychází ze dvou zdrojů: Perryho teorie zájmu tak, jak byla popsána v *General Theory of Value*, a behavioristické teorie účelného chování, popsané v knize *Purposive Behavior in Animals and Man* (1932) psychologa Edwarda Ch. Tolmana. Navzdory odlišným perspektivám vykazují obě knihy podle Peppera markantní

shodu. Umístění hodnoty v pravém slova smyslu do předmětu zájmu je jedním z bodů, v nichž se Perryho teorie od Tolmanovy a Pepperovy liší, a právě díky Pepperovu všeobecně vstřícnému postoji vůči Perryho teorii je jeho kritika tohoto sporného místa (obsažená v deváté kapitole *The Sources of Value*, nazvané *The Goal*) poučená, detailní a rozsáhlá.

Než přikročím k popisu Pepperovy kritiky Perryho, je třeba nastínit některé obecné rysy Pepperovy teorie a upozornit na to, čím se od Perryho liší. Nejnápadnější odlišností je, že se Pepper vyhýbá užití pojmu *zájem* a nahrazuje jej pojmem *účelný akt* (*purposive act*). Tvrdí totiž, že v jeho době rozšířená teorie zájmu pracuje s tímto pojmem velmi volně, „*jako by se jednalo o pouhé připnutí emocionálního prvku k libovolnému předmětu a jako by otázka hodnoty byla snadná záležitost rozlišení, jaký emocionální prvek použít [...], a dále jen otázkou prostého sčítání, odčítání a násobení zájmů*“ (Pepper 1958, s. 225). Takto hrubé zjednodušení (z něhož však samotnou Perryho teorii Pepper vyjímá) nemá v empirické psychologii žádný korelát, takže ze zájmu činí spekulativní pojem bez empirické opory, čímž skutečnému porozumění otázce hodnoty spíše škodí, než pomáhá. Strukturu zájmu je podle Peppera třeba analyzovat v jeho různých variacích, což dělá ve dvanácté kapitole *The Sources of Value*, přičemž dochází ke dvěma rozdílným, avšak srovnatelně složitým schémátům – jednomu pro apetitivní, druhému pro averzivní účelné chování (Pepper 1958, s. 258–259).

Připomeňme si Perryho popis struktury zájmu, skládající se ze tří částí: *ovládající tendence, anticipační sady a podřízených aktů*. Jeho protějškem je problematický *předmět zájmu* se index-predikátovou strukturou. Pepperova analýza operuje s podobnými prvky, ale je podrobnější: *ovládající tendence (governing propensity)* je pro něho primárně dynamický prvek *puďu (drive)*<sup>30</sup>, k němuž se, je-li zájem založen na prediktivním poznání, připojuje *anticipační*

---

<sup>30</sup> Rozsah Pepperova pojmu puď je širší, než by napovídalo obecné užití. Podle Peppera sice existuje omezený počet přirozených puďů (hlad, žízeň, sexuální puď atd.), avšak procesem civilizace se ustavují účelové formy chování, které sice dříve měly pudový smysl, procesem „nezávislostní mutace“ se ale osamostatnily a v současnosti fungují jako nezávislé získané puďy. Například rybaření kdysi bývalo skupinou aktů podřízených puďu hladu. Protože se ale rybářské umění rozvíjelo, dávalo vznikat novým anticipačním sadám a novým cílovým předmětům, docházelo ke kumulaci dílčích hodnot v samotném dobrém výkonu rybaření. Postupně tyto hodnoty začaly převyšovat hodnotu ukojení hladu (zároveň se objevily účelnější alternativy, jak hlad uspokojit) a rybaření se stalo činností vykonávanou pro sebe samu. Dnešní rybář se tedy nechápe udice, teprve když jej zastihne kručení

*sada (anticipatory set)*. Ta je možnou, ale nikoliv nutnou součástí ovládající tendence. Protějškem ovládající tendence je *cíl (goal)* zájmu, jenž zhruba odpovídá Perryho předmětu zájmu. Cíl podle Peppera sestává v první řadě ze *vzorce uspokojení (quiescence pattern)* pudu, k němuž v případě poznání řízeného zájmu dochází skrze *cílový předmět (goal object)*. Mezi ovládající tendencí a cílem leží mezera, kterou organismus musí překlenout interakcí s prostředím. Ta má většinou podobu *podřízených aktů (subordinate acts)*, jež je možno dále analyzovat do podřízených očekávání a jejich podřízených cílových předmětů, ale může být překlenuta i ryze náhodným chováním (metodou pokus-omyl). V řídkých případech se tato mezera může uzavřít sama od sebe, „šťastnou náhodou“, jako v případě spontánního ocenění.

Pro přehlednost nabízíme srovnání Pepperovy struktury zájmu.

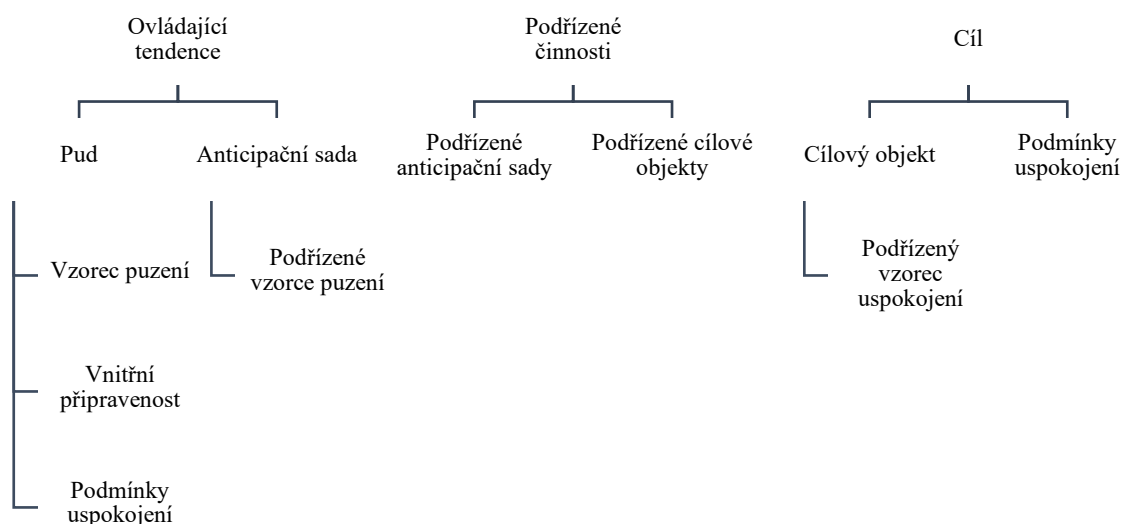


Schéma 1: Pepperův popis struktury zájmu

Zdroj: autor

Na poli popisu účelného chování představuje pro Peppera hlavní konkurenci tzv. *ideomotorická teorie*. Ta popírá existenci pudů a tvrdí, že každá sada očekávání má sama

---

v břiše, a dokonce se k vodě nevydává ani z obavy, že by on či jeho rodina mohli v budoucnu trpět hladem. Žene jej k rybníku osamostatněný rybářský pud – jenž se však v případě nutnosti snadno vrátí ke svému přirozenému původu (viz Pepper 1958, s. 47–63 a 127–140).

od sebe hodnotový náboj, jenž kulminuje dosažením cílového předmětu. I když tato teorie sama sobě neprotiřečí, musí se vyrovnat se dvěma podle Peppera problematickými momenty. Za první, musí vysvětlit, odkud představy (anticipační sady) hodnotový náboj berou, a jak je možné, že se liší co do intenzity. Za druhé, musí vyřešit problém omylnosti hodnocení, tj. vysvětlit, co znamená hodnotit předmět chybně. Navíc, i kdyby na tyto otázky dokázala odpovědět, je jejím kontroverzním korolárem totožnost myšlení a hodnocení. Smysl ideomotorické teorie je zde nutné vysvětlit proto, že lokace hodnoty do předmětu zájmu vrhá na Perryho podezření, že je jejím zastáncem.

§ 10 *Dva body Pepperovy kritiky: role pudu v rámci zájmu a hodnota poznání.*

Přistupme k samotné Pepperově kritice Perryho teorie. Pokusíme se ji zde popsat s maximální stručností.<sup>31</sup> Jádrem Pepperovy kritiky lze shrnout do dvou tvrzení: (a) Perry umísťuje hodnotu do cílového objektu, protože v jeho teorii není místo pro samostatný pud a jemu odpovídající vzorec uspokojení (kam situují hodnotu v původním smyslu Tolman a Pepper); (b) toto vytěsnění falzifikuje Perryho analýzu některých konkrétních situací a zavádí jej do problémů. Pepper bere Perryho *General Theory of Value* kapitolu po kapitole a na rozsáhlých citacích ukazuje její problematické momenty.

(1) Od počátku definuje Perry hodnotu jako „libovolný předmět libovolného zájmu“ a předmětem má na mysli zřejmě to, co Pepper označuje jako cílový předmět. Možná je však tato formulace úmyslně zjednodušující, aby byla zpřesněna následující analýzou.

(2) V kapitole *The Biological Approach to Interest* identifikuje Perry zájem s modifikovatelným, prospektivním přizpůsobením a důkladně jej odlišuje od automatického kompenzačního přizpůsobení. Modifikovatelné chování musí podle Perryho vždy obsahovat sadu očekávání a cílový předmět, z nichž se tak stává společný jmenovatel všech zájmů. Naopak

---

<sup>31</sup> Zároveň odkazujeme čtenáře na celou devátou kapitolu „The Goal“, zvláště na její oddíl *Summary of Perry's difficulties*, který formuluje hlavní body Pepperovy kritiky, ale pro jeho rozsah jej zde nemůžeme citovat celý (Pepper 1958, s. 189–192).

pud, jenž je hnací silou přizpůsobení, si zachovává částečně automatický ráz. A protože Perry činí ze zájmu definiční charakteristiku *živé mysli*, chce jej za každou cenu očistit od automatismů. V tom podle Peppera tkví důvod, proč Perry, pokud to jde, přehlíží pudovou stránku zájmu a hodnotu ztotožňuje s předmětem anticipace. A v tom je také hlavní bod jejich sporu:

*„Ale rozlišující vlastnost účelného chování není přítomnost sady očekávání (která může chybět), nýbrž pud a jeho vzorec uspokojení a mezera mezi nimi, jež má být překonána, aby došlo k jejich spojení (o této mezeře věříme, že musí být vždy v jistém smyslu roveněž přítomna). Je to otevřenost této mezery, co odlišuje modifikovatelné chování od automatického. Tvorba sad očekávání a cílových předmětů je pouze jedním způsobem, jak tuto mezeru překlenout, byť je to jediná metoda, která uchovává výsledky zkušenosti a umožňuje učení. Ale tato metoda není definiční vlastností účelného chování, neboť ranější případy účelného chování jsou úplně či částečně slepé a musejí si poradit bez ní,“ (Pepper 1958, s. 173).*

(3) Následující kapitola potvrzuje podezření, že se Perry upnul k dvojici „sada očekávání – cílový předmět“ a její pomocí se snaží vysvětlit všechny případy zaujatého chování, tedy i zřejmé příklady chování na principu pokus–omyl. Snaha vysvětlit hodnotu pomocí anticipačních představ, bez nezávislé, ryze biologické hnací síly, je podle Peppera možná jen v ideomotorické teorii. Symptomatické pro zastánce této teorie je, že se soustředí na získané chování (což Perry činí) a mají problém vysvětlit bazální pudové chování.

(4) Hlad je jedním ze základních pudů a měl by podle Peppera generovat nejtypičtější příklad apetitivního účelného chování. Ne tak ale pro Perryho. Ten identifikuje v hladu ve skutečnosti dva zájmy: „chuť“, již spojuje s apetitivní touhou po jídle, a „hlad“, jež popisuje jako averzi ke křečím trávicí soustavy, způsobeným nedostatkem potravy. Tyto dva zájmy se však zřídka objevují samostatně; většinou jsou spolu spojeny a podporují se. Perry ale nedokáže vysvětlit, jak spolu dva zájmy, jeden pozitivní a jeden negativní, mohou spolupracovat – a to dokonce do té míry, že se prostému pozorovateli jeví jako jediný,



apetitivní zájem. To ale není vše. Perry dále tvrdí, že takovou strukturu mají ve skutečnosti všechny pudové zájmy. Například žízeň je směsí apetitivní touhy po nápoji a averzí k dráždivému pocitu vyschlého hrdla a sexuální pud směsí touhy po žádostivém partnerovi a tenze z nahromaděné energie v pohlavních orgánech. To je podle Peppera absurdní a jediným důvodem, proč by takovou pozici mohl Perry zastávat, je pokus vystavět ideomotorickou teorii zájmu. K tomu nyní prakticky zbývá jen identifikace zájmu a poznání.

(5) Jenže, jak již víme, Perry se naopak snaží zájem od poznání důsledně odlišit a tvrdí, že součástí ovládající tendence zájmu je na rozdíl od poznání motorický faktor, odlišný od sady očekávání. Zdá se, že Perry nakonec ideomotorickou teorii přece jen nezastává a tvrdí, že součástí ovládající tendence je pud, jak je tomu u Peppera. Jenže o co tento pud usiluje? Co je jeho cílem? Vzorec uspokojení to není – za prvé s ním Perry ve své analýze nepočítá, za druhé, i kdyby jej připustil, nemohl by tvrdit, že primární lokací hodnoty je cílový předmět.<sup>32</sup> Nemůže to být ani cílový předmět očekávání, protože z Perryho analýzy poznání vyplývá, že naplnění očekávání není totožné s uspokojením zájmu. Pepperovi se zdá nejpravděpodobnější, že tento dynamický faktor ovládající tendence nemá žádný vlastní cíl: „*Zdá se, že o pudu se tu uvažuje tak, že pouze poskytuje hnací sílu sadě očekávání, jež řídí aktivitu směrem k cílovému předmětu, a ten je finální,*“ (Pepper, 1958, s. 182). To nás ale vrací zpět k ideomotorické teorii, respektive k problému omylnosti hodnocení. Situaci, kdy předmět, o němž jsme soudili, že povede k uspokojení zájmu, nakonec uspokojení neposkytne, lze popsat pouze v případě, že jsou pud a sada očekávání na sobě nezávislé a mají na sobě nezávislé cíle.

(6) S ohledem na množství protikladných formulací a hromadící se nejasnosti Pepper uzavírá, že Perry nemá jasno, zda chce pudovou, nebo ideomotorickou teorii účelného chování a alternuje mezi nimi, jak si situace žádá. Konkrétně se zdá, že Perryho zájem se řídí

---

<sup>32</sup> V pozdějším textu *Realms of Value* Perry tvrdí, že pocit libosti je pouhým důsledkem dosažení předmětu zájmu a je vůči němu akcidentální.

ideomotorickou teorií až do okamžiku, kdy je nutné jej odlišit od poznání. Tehdy se přikloní k pudové teorii, aniž by ale připustil, že pud má svůj vlastní cíl. Eklektismus dovede Perryho k poslednímu shluku problémů, nahromaděných kolem tvrzení, že zájem a poznání jsou dvě odlišné věci, které se setkávají v tomtéž předmětu, ale mohou spolu být v konfliktu (GToV, s. 313–317). Aby Perry poznání od zájmu odlišil, popisuje v kapitole „Analysis of Cognition“ proces verifikace jako účelnou ideomotorickou aktivitu (na rozdíl od zájmu, jenž je poháněn nezávislou „hnací silou“ ovládající tendence). A konfliktem mezi těmito dvěma účelnými aktivitami, tj. mezi ideomotorickým očekáváním a pudovým zájmem, vysvětluje možnost chyby v hodnocení (to, co očekávám, je odlišné od toho, co chci). Když však toto učiní, připouští ve své teorii dvě plně rozvinuté formy účelného chování (tj. poznání a zájem), obě obsahující předvídaté přizpůsobení (dříve definiční charakteristiku zájmu), z nichž ale pouze jedna (tj. zájem) je zdrojem hodnoty. Jinými slovy, předvídaté poznání samo o sobě nemá hodnotu, pouze pokud je součástí zájmu, ale zároveň funguje jako *fundamentum differentionis* zájmu coby zdroje hodnot od všech ostatních účelných činností.

§ 11 Slabé místo Pepperova čtení: Pepper předpokládá totožnost předmětu zájmu s cílovým předmětem. Pokud je tato kritika oprávněná, dává nám pádný důvod opustit Perryho verzi zájmové teorie hodnoty a přijmout Pepperovy revize. Pokusíme se však upozornit v několika pozorováních na aspekty Pepperovy kritiky, které ukazují, že i v jeho případě se může jednat o mylnou interpretaci Perryho teorie.

Za prvé, všimněme si, že se v Pepperově kritice vracejí některé dřívější argumenty D. H. Parkera a O. Lee, pouze ve zpřesněné a mírně pozměněné podobě.

(a) Jako Parker i Pepper tvrdí, že hodnota je lokalizována ne do předmětu, ale do uspokojení. Na rozdíl od Parkera ale nemluví o předmětu zájmu, nýbrž o cílovém předmětu, a ne o uspokojení zájmu, nýbrž o vzorci uspokojení hnacího pudu.

(b) Jako Parker i Pepper tvrdí, že existují zájmy (typy účelného chování), které nemají (cílový) předmět. Na rozdíl od Parkera je ale Pepper vidí v případech náhodného

chování (pokus-omyl) a připouští, že Perry některé tyto případy za zájem vůbec nepovažuje (protože jsou příliš automatické), jiné za zájem považuje, ale vysvětluje je (podle Peppera neuspokojivě) pomocí cílových předmětů.

(c) Jako Lee i Pepper tvrdí, že Perryho teorie má problém s vysvětlením omylnosti hodnocení. Podle Leeho je tato námitka překonatelná odkazem na nutnost prostředkujícího soudu, jež každý zájem zakládá a činí jej omylným. Podle Peppera vede toto vysvětlení jen k dalšímu problému, k problému hodnoty předvídatého poznání.

Za druhé, povšimněme si metody Pepperovy kritiky. Ta spočívá téměř výhradně v tom, že přiřazuje pojmům Perryho (méně podrobné) analýzy účelného chování odpovídající pojmy z Pepperovy (podrobnější) analýzy a upozorňuje na problémy a inkonzistence, které vznikají, pokud se toto přiřazení nedaří. Tato metoda je problematická ze dvou důvodů. Za prvé, obsahuje skrytý předpoklad, že Pepperovy a Perryho pojmy si vzájemně odpovídají. Za druhé, přehlíží různost vstupních předpokladů obou teorií, např. Perryho přijetí Meinongovy ontologie s pojmy problematického objektu a objektivu, které Pepper odmítá,<sup>33</sup> nebo různé vymezení rozsahu pojmu zájem/účelné chování (Perryho definice je zjevně užší, neboť odmítá automatické a poloautomatické formy chování, které Pepper připouští, když tvrdí, že anticipační sada a cílový předmět nejsou nutnými prvky účelného chování).

Výsledkem je, že Pepper neproblematicky ztotožňuje Perryho předmět zájmu s cílovým objektem a poté pouze vypočítává nesrovnalosti, které toto ztotožnění Perryho teorii přivodí. Tyto problémy však nejsou Perryho teorii vlastní, nýbrž jsou zapříčiněny právě tímto ztotožněním. Na základě popisu předmětu zájmu v Perryho teorii, jež jsme poskytli na začátku této kapitoly, a především na základě jeho problematické povahy a index-predikátové struktury, jež definuje jak příležitost, tak korelativní jednání, se zdá správnější přiřadit tento předmět k

---

<sup>33</sup> „Perry podobně jako Meinong a další považuje tuto situaci za důkaz, že předmětem touhy nemůže být cílový předmět jako skutečná ryba na udici, nýbrž ‚objektiv‘. ‚Objektivem‘ tito autoři míní jakousi platónskou ideji se zvláštním ontologickým statusem, kterému říkají ‚subsistence‘ [...]. To se nám zdá jako zbytečně komplikované vysvětlení situace,“ (Pepper 1958, s. 76–77).

tomu, co Pepper definuje jako *cíl*, a tvrdit, že obsahuje jak cílový předmět (zhruba odpovídající indexu či příležitosti v Perryho jazyce), tak vzorec uspokojení (zhruba predikát či jednání v Perryho jazyce). Ve prospěch takového přiřazení mluví i pasáž z Pepperova *Digest of Purposive Value*, v níž píše: „*Například uspokojení z jídla je kvalitativní pocit spojený s behavioristicky popsatelem vzorcem žvýkání a trávení jídla [zvýraznil JH],*“ (Pepper 1947, s. 25). Zde se zdá, že vzorec uspokojení ve skutečnosti obsahuje dvě různorodé složky. Zatímco vzorec žvýkání a trávení jídla je skutečně nezávislý na cílovém předmětu a jasně oddělený od cílového předmětu (žvýkání a trávení probíhají podobně bez ohledu na to, *co* je žvýkáno a tráveno), kvalitativní pocit, jež Pepper spojuje s uspokojením, na cílovém předmětu přímo závisí (žvýkání a trávení masa je zdrojem jiné kvality než žvýkání a trávení suchého chleba). Úhledné rozdělení předmětu a vzorce uspokojení není podle našeho názoru tak snadné, jak se Pepper domníval. Nasvědčuje tomu i posun ve významu, mluvíme-li o „uspokojení hladu“ (Pepperův vzorec uspokojení s vyloučením cílového objektu) a „uspokojení z jídla“ (Perryho spojení vzorce uspokojení a cílového předmětu, označované jako předmět zájmu). Pokud je tato úvaha správná, vychází většina Pepperovy kritiky z mylné interpretace Perryho teorie.

Konečně povšimněme si, že i když Pepper a Lee vznášejí proti Perryho teorii podobný argument, jejich kritiky jsou vzájemně protikladné. Pepper tvrdí, že Perry analyzoval účelné chování nedostatečně, když opomněl rozlišit dvě složky ovládající tendence (pud a anticipační sadu) a jim odpovídající dvě složky cíle (cílový předmět a vzorec uspokojení). Toto opomenutí způsobilo, že podle Peppera chybně lokalizoval skutečný zdroj hodnoty, a to jej zavedlo do všech popsaných problémů. Lee naopak kritizuje Perryho za to, že ve své analýze zašel příliš daleko, když nezohlednil neredukovatelnost prvotního celku hodnotové situace. Umístit hodnotu do zájmu, do předmětu zájmu, či dokonce do uspokojení pudu je podle něj chyba, neboť hodnota v pravém slova smyslu je charakteristikou celku situace, pokud tento vykazuje jím popsané vlastnosti.

§11 *Shrnutí a závěr.* Zatímco v první kapitole jsme se zaměřili na afektivně-motorickou složku zájmu, jež odpovídá jeho ovládající tendenci a jí podřízeným aktům, soustředili jsme se v této kapitole na kognitivní složku zájmu, která mu dodává jeho pasivní korelát – předmět zájmu. Zprostředkující kognitivní soud má v Perryho teorii vždy povahu očekávání, které může být naplněno či překvapeno. Protože tento soud zprostředkovává předmět zájmu, nemá tento předmět povahu samostatné, na subjektu nezávislé skutečnosti, nýbrž interakce. Říkáme, že je to komplexní objekt s index-predikátovou strukturou, neboť obsahuje jak příležitost, tak jí odpovídající konání. Dále, ačkoliv se očekávání zakládá na tom, co zde aktuálně existuje, odkazuje k něčemu, co zde dosud není. Proto je vždy omylné a jeho předmět je předmět problematický – existuje pouze jako možnost. Předmětem zájmu je tedy problematický intencionální předmět s index-predikátovou strukturou.

Lokalizace hodnoty v primárním smyslu do takto pojatého předmětu je nejčastěji kritizovaným momentem Perryho zájmové teorie. V konfrontaci se třemi kritickými argumenty, vznesenými DeWittem H. Parkerm, Otisem Lee a Stephenem C. Pepperem jsme ukázali, že toto rozhodnutí je nejen udržitelné, ale dokonce se vyznačuje několika přednostmi. Lokalizace hodnoty na subjektivní pól zájmového vztahu, do uspokojení zájmu či pudu, jíž navrhuji Parker a Pepper, vrací do hry staré problémy hedonismu, včetně problému ontologie hodnoty prospektivně očekávaného uspokojení. Na druhé straně ryze objektivní lokalizace hodnoty do dispozičních schopností nezávislého předmětu uspokojit zájem, bez ohledu na to, zda tento zájem vyvstane, či nikoliv, zbavuje hodnotu dynamického, temporálního charakteru a selhává v případě zájmu, jenž nedojde uspokojení.

Budeme-li postupovat Perryho cestou relační definice hodnoty, v níž je ovšem hodnota lokalizována do objektového pólu vztahu, musíme jí připsat následující charakteristiky, které se při vyrovnávání s kritikou obnažily: Protože je hodnota objektovým korelátem zájmu a zájem je psychologický fakt, je také hodnota fakticky založená. Protože předmět zájmu je problematický, zprostředkovaný omylným očekáváním, jsou také soudy o hodnotě omylné.

Protože je tento předmět intencionální, konstituovaný výkonem subjektu, je také hodnota temporální – spíše se děje, než je. A protože má tento předmět index-predikátovou strukturu, protože vedle příležitosti obsahuje také očekávání aktivity, k níž se organismus dopředu připravuje, je i hodnota úzce spojena s jeho tělesností. Všechny tyto její aspekty osvědčí svou důležitost v rámci následující kapitoly o estetickém objektu.

## 4. Estetický objekt

§1 Perryho teorie estetického objektu jako lokace estetické hodnoty. Poté, co jsme v předchozích kapitolách definovali estetický zájem a objasnili, že Perry lokalizuje hodnotu v primárním smyslu do předmětu tohoto zájmu, aby vystavěl teorii, která je zároveň relační a realistická (tj. pojímá hodnotu jako objektivní a pozorovatelný fakt), je dalším logickým krokem popsat specifika předmětu estetického zájmu. Budeme přitom předpokládat, že předmět estetického zájmu je možno označovat v souladu s tradicí postjovové estetiky jako estetický objekt. Definice estetického zájmu jako zájmu o aprehenzi a popis jeho charakteristických vlastností, stejně jako analýza problematického předmětu zájmu v předchozí kapitole indikovaly, že Perryho teorie nabízí potenciál k rozvinutí komplexního, vrstevnatého pojetí takového estetického objektu. Její výhodou navíc je, že tento estetický objekt je *ex definitio* nositelem estetické hodnoty v základním smyslu.

Úkolem této kapitoly je ukázat, do jaké míry Perry ve svých spisech tento potenciál naplnil, a co z takového pojetí vyplývá. Konkrétně se budeme ptát, (1) jak je estetický objekt konstituován, (2) co v případě aprehenze znamená index-predikátová struktura předmětu zájmu, (3) v jakém smyslu je i estetický objekt problematickým předmětem, či jinými slovy, jakou roli hraje očekávání v konstituci estetického objektu. Ne všechny tyto otázky jsou Perrym bezzbytku zodpovězeny. Proto tam, kde se nám jednoznačné odpovědi nedostane, se pokusíme z implikací v textech alespoň dovést možný směr odpovědi.

Nesmíme ale ztratit ze zřetele, že se Perry nepokouší vystavět samostatnou estetickou teorii, nýbrž vyložit problematiku estetické hodnoty tak, aby mohla být včleněna do širšího projektu všeobecné teorie hodnot. Proto podobně jako Perryho pojetí estetického zájmu, ani koncepce estetického objektu se nesnaží být originální a hluboká, jako spíše konsenzuální a dobovým odborným publikem přijatelná. Spoléhá proto, vedle východisek vlastní teorie předmětu zájmu, také na texty vlivných autorů soudobé estetické literatury, především autorů, jejichž východiska byla blízká jemu samému. Na příklad podkapitola o estetickém objektu

v *Realms of Value* (Perry 1954, s. 329-333) je strukturována obdobně jako Santayanovo dílo *The Sense of Beauty* a Prallův *Aesthetic Judgment* (na podobnost obou upozorňuje Pepper, jenž by Perryho teorii zřejmě rovněž zařadil mezi mechanistické estetické kritiky; Pepper 1946, s. 39). Vedle George Santayany a Davida W. Pralla je také sám Pepper v Perryho spisech souhlasně citován, a to nejen v *Realms of Value* (RoV, s. 13, 41, 57, 333), ale dokonce již v *General Theory of Value* (GToV, s. 561-562). Vzhledem k tomuto vztahu a příbuznosti hodnotových teorií obou autorů se budeme v této kapitole odvolávat k Pepperově teorii estetického objektu, představené v textech *The Esthetic Object* (Pepper 1943) a *The Aesthetic Work of Art* (Pepper 1946), jako ke standardu, s nímž lze Perryho teorii srovnávat. Přesto se Perryho pojetí estetického objektu jako centra estetické hodnoty musí lišit jak od pojetí Pepperova, tak Santayanova nebo Prallova – vyžadují to odlišnosti v jejich analýzách poznání i hodnotové situace. A právě tyto rozdíly se pokusíme zdůraznit.

#### **4.1 Konstituce a struktura estetického objektu**

§2 *Proces konstituce předmětu estetického zájmu*. V souladu s Perryho ústřední definicí hodnoty jako „*libovolného předmětu libovolného zájmu*“ (GToV, s. 115), respektive tvrzením, že „*věc – jakákoliv věc – má hodnotu, nebo je hodnotná, v původním a základním smyslu, když je předmětem zájmu – jakéhokoliv zájmu*“ (RoV, s. 3), můžeme konstatovat, že primárním a původním nositelem estetické hodnoty v Perryho teorii je objektový korelát estetického zájmu. Povahu estetického zájmu jsme definovali v předchozí kapitole jako zájem o aprehenzi, který, jako ostatní zájmy, obsahuje vedle afektivní a motorické složky také prvek poznání (zájmový soud), jenž mu dodává pasivní korelát – předmět:

*„První krok v analýze estetického objektu je poznání, že estetický zájem má svůj předmět. Objektivita ve smyslu, jenž je všeobecně charakteristický pro estetický zájem, neimplikuje existenci, ale pouze to, že zde je (v nejabstraktnějším smyslu slova 'být') něco, co je pasivním korelátem estetického aktu – něco, co se esteticky líbí – a toto něco lze popsat a komunikovat,“ (RoV, s. 329).*



Zároveň tento předmět není totožný ani se senzoricým stimulem, ani fyzickým předmětem (barvami na plátně, budovou z kamene, skla a betonu atp.), ani jejich účinkem prostřednictvím smyslových orgánů v mozku, či pocitem kvalifikované libosti nebo bolesti, ale jejich výsledkem či kombinací, které jsme označili jako *aprehenzi*. Zaujaté vnímání vybírá z chaosu přicházejících smyslových počitků a představ, organizuje je a uspořádává, přiřazuje jim emocionální a významové obsahy, a tímto výkonem svůj předmět konstituuje. Toho si, vedle Clemense Brentana a Alexia Meinonga, z jejichž teorie intencionálních objektů Perry také vychází (RoV, s. 36-37), povšiml v knize *Principles of Psychology* již Perryho učitel William James, který konstatuje, že všechny předměty vnímání jsou:

*„[...] zvláštní skupiny sensorických kvalit, které nás prakticky či esteticky zajímají, kterým dáváme substantivní názvy, a které povyšujeme na exkluzivní status nezávislosti a samostatnosti [zvýraznil JH]. [...] A tak se to má se světem každého z nás, jakkoliv se naše pohledy mohou odlišovat, že vše vyustává z prvotního chaosu počitků,“ (James 1890, s. 274 a 277).*

Takto pojatý objekt je nerozlučně spojen s intencionálním aktem, který jej ustavuje – není pouhou pasivně přijímanou daností. Zároveň ale není ani zcela arbitrárním subjektivním výkonem: je zakořeněn ve smyslových počitcích, jejichž zdrojem jsou fyzicky existující věci, a idejích a významech, které jsou součástí poznanych a sdílených společenských norem. V tomto popisu lze číst dříve popsanou index-predikátovou strukturu zprostředkujícího soudu: je zde stimulus (index) a na něj odpovídající smyslová, emocionální a kognitivní aktivita (predikát), z jejichž součinnosti či fúze (jíž jsme označili za charakteristickou vlastnost estetického zájmu) vzniká imanentní estetický objekt. Tento komplexní předmět, zakotvený stejně v externí realitě, jako v subjektivním výkonu, lze popsat a komunikovat, i když se jedná o náročnou činnost:

*„To, co je míněno, není prosté datum ani pro toho, kdo míní, ani pro nikoho jiného. Není náhodou, že odpovědět na otázky jako: 'Co tím míníš?' nebo 'Co máš na mysli?' stojí čas a námahu a často se snaha mine úspěchem. Objekt je identifikován konvergencí komplexu*

*událostí (slov, gest, soustavnosti chování atd.). Imanentní objekt se bez tohoto výkonu neobjeví, není před-staven. A výkon, jímž se tento předmět komunikuje, je v podstatě stejný jako výkon, jímž byl původně konstituován,” (RoV, s. 37).*

Analogické prvotní úvahy o povaze estetického objektu nalezneme i v Pepperově eseji *The Aesthetic Work of Art*. Také ten zdůrazňuje emergenci estetického objektu ze setkání fyzického objektu a psychického výkonu vnímatele:

*„Co je na této situaci zvláště překvapivé je, že je to vnímaný obraz, tedy ani přetrvávající fyzický obraz, ani přetrvávající já, které se na něj dívá, co je předmětem ocenění a, pokud se tak stane, kritického soudu. Ukazuje se, že ústřední estetický objekt je přerušovaný předmět, složený z přechodných, za sebou následujících vjemů. [...] Tento [estetický] objekt se objevuje pouze, když je já v přímém perceptuálním kontaktu s fyzickým předmětem, a trvá, dokud trvá tento kontakt,” (Pepper 1946, s. 146-147).*

Na rozdíl od Perryho si Pepper všímá i psychologických mechanismů kumulace a fundování (*funding*), které zprostředkující přenos výsledků z jednoho aktu vnímání do následujícího, a tak umožňují, že každý další akt vnímání je v určité míře shrnutím těch předchozích. „*Předmětem estetického soudu a oceňování uměleckého díla pak není jeden nebo druhý vjem, ale spíše celá série, P<sub>1</sub>-P<sub>2</sub>-P<sub>3</sub>-P<sub>4</sub>, které budeme říkat **perceptivní série**. Ta je skutečným estetickým uměleckým dílem, [zvýraznění v původním textu],“ (Pepper 1946, s. 149). To je zásadní doplnění, které Perry ve svém popisu v potaz nebere: předmět estetického zájmu (stejně jako předměty zájmů ostatních) není pouze zakořeněn v současnosti a vykloněn do budoucnosti (jako očekávání), nýbrž je také fundován a sycen zkušenostmi nasbíranými v minulosti.*

§3 *Index estetického objektu a vrstvy aprehenze*. Tento stručný popis procesu konstituce estetického objektu si zaslouží zpřesnění a zdůraznění některých nezjevných momentů. Za prvé, z Perryho popisu vyplývá, že předmět estetického zájmu se odlišuje od předmětů ostatních zájmů:

„Zájem o aprehenzi není zájmem o to, co lze s předmětem udělat, ani o jeho skutečnou strukturu, nýbrž o **přítomnou, vědomou reakci** na něj [zvýraznil RBP],“ (ME, s. 180).

Zatímco předmětem praktického zájmu je daná věc z hlediska své utilitární funkce a předmětem kognitivního zájmu je tatáž věc z hlediska své skutečné struktury, předmětem estetického zájmu není tato věc, nýbrž *vědomá reakce subjektu* na ni, neboli její *aprehenze*. Předmět *x*, o nějž se zajímám v praktickém či kognitivním zájmu, je pro mě v estetickém zájmu pouze indexem skutečného předmětu estetického zájmu – jeho aprehenze *A(x)*. Perry tento závěr znovu potvrzuje i v *Realms of Value*, kde upozorňuje na „fundamentální fakt“:

„[...] že estetickým objektem je to, co se líbí v kontemplaci, jakkoliv je to prezentováno nebo reprezentováno. **Ten, kdo aprehenduje, disponuje vším, co si estetický zájem žádá** [zvýraznil JH],“ (RoV, s. 333).

Ten, kdo aprehenduje disponuje vším, co si estetický zájem žádá, neboť výkon aprehenze (predikát) implikuje, že zde musí být něco, čeho se aprehenze chápe (index). V duchu předcházející kapitoly bychom tak estetický objekt mohli popsat jako „něco-k-aprehenzi“ nebo „aprehenzi-něčeho“.

Co je ale toto „něco“, které v problematickém estetickém objektu stojí na pozici indexu? Aprehenze probíhá na různých úrovních, podle stupně zapojení vyšších kognitivních schopností. Úrovním aprehenze odpovídají rozličné typy indexů, objektových korelátů, které můžeme pro zjednodušení označit za vrstvy estetického objektu. V *The Moral Economy* rozlišuje Perry čtyři úrovně aprehenze: čítí, vnímání, emocionální formu aprehenze a intelektuální formu aprehenze. Jim odpovídají čtyři vrstvy estetického objektu: *počítky*, *perceptuální struktury* a *vztahy*, *emoce*, *významy* a *ideje* (ME, s. 181-186).<sup>34</sup> V *Realms of Value* jmenuje Perry ve výčtu „tříd estetických objektů“ pouze tři z nich: smyslové kvality,

<sup>34</sup> Jak jsme již uvedli v úvodu této kapitoly, tyto vrstvy odpovídají např. rozvrhu Santayanovy knihy *The Sense of Beauty* (Santayana 1955): počítky odpovídají Santayanově části „materiály krásy“ (*The Materials of Beauty*), perceptuální struktury a vztahy části „forma“ (*Form*) a emoce, významy a ideje části „exprese“ (*Expression*). Podobně Prall v *Aesthetic Judgment* (Prall 1967) člení svou analýzu estetického objektu na estetické materiály (aesthetic materials), spaciální a temporální struktury (*spatial and temporal structure*) a výraz (*expression*).

perceptuální vztahy a struktury, významy a ideje (RoV, s. 329). Emoce jsou z explicitního seznamu vrstev estetického objektu vyřazeny, avšak nejedná se o vyřazení důsledné, neboť na jiných místech téže kapitoly se jako předměty aprehenze vracejí: „*Podstatou celého problému je, že emoce pocíťovaná částečně [jako] ve hře skýtá potěšení z aprehenze, které přebíjí její nepříjemnost [zvýraznil JH],“* (RoV, s. 328). Možným důvodem, proč se Perry pokusil v *Realms of Value* emoce vyřadit, je, že náležejí spíše subjektu než objektu, a gravitují k „vnitřnímu“ pólu aprehenze.

Nejbazálnější úroveň aprehenze představuje potěšení z bezprostředních *smyslových počítků*: barev, tónů, vůní, chutí a textur. Tato preference se zakládá na biologických danostech: fyziologickém nastavení smyslových orgánů, dědičných reflexech a instinktech, i individuálním vrozeném temperamentu. Stála u evolučního zrodu estetického zájmu a je tou jeho úrovní, kterou bezesporu sdílíme se zvířaty. Dále je zodpovědná za tendenci k vyvstání rekurentního zájmu v určitých situacích (např. když na tmavém nebi spatříme jasnou hvězdu) a v jiných situacích je naopak jeho vyvstání nepřekročitelnou překážkou (např. když ucítíme silný zápach hniјícího masa): „*[...] nic, co je [myslům] fyzicky odporne nemůže být za žádných okolností učiněno krásným,*“ (ME, s. 181).

Mysl má tendenci uvádět různorodé počítky do vzájemných *vztahů* a uspořádaných *struktur*. Každé smyslové médium se vedle zvláštních smyslových kvalit vyznačuje možnostmi jejich vztahů a uspořádání: kontrasty, podobnostmi, opakováním, přechody, gradací, intervaly, pořadím atd. Když se tyto vztahy spojí s variacemi vlastností samotných počítků (kvalitou, kvantitou a intenzitou), vznikne nevyčerpatelně bohaté pole kombinací a permutací. Také na této úrovni aprehenze pre-existují více či méně všeobecné preference, shrnuté do tradičních estetických pojmů jednoty, různorodosti, symetrie, harmonie, přiměřenosti a dalších. Jejich přesné vymezení ale komplikuje především skutečnost, že perceptuální struktury a vztahy se skládají z konkrétních smyslových počítků, jejichž preference je částečně všeobecná, ale částečně individuální, částečně vrozená, ale částečně získaná.

Perceptuální vztahy a struktury, ale též významy a ideje vyvolávají v subjektu *emocionální odezvu*, která se sama může stát předmětem aprehenze. Více než ostatní vrstvy, závisí tato na *hravém módu* estetického zájmu. V praktickém životě jsou emoce obvyklé formy aktivizace organismu pro určitý typ reakce a slouží k mobilizaci tělesné energie pro určitý typ chování. V případě estetického zájmu však zde vstupuje prvek sebeomezení – tělesná energie je mobilizována, ale určené chování není provedeno: Člověk „[...] se cítí pohnut nepřátelstvím, ale v určitém okamžiku odpojí motor, jako když motorista přeřadí v autě na neutrální,“ (RoV, s. 328). Vzniklé tělesné napětí, typické pro daný emocionální stav, je tak připraveno o běžný způsob kanalizace a stává se samo předmětem pozornosti rekurentního estetického zájmu: „[...] v tom případě se tyto responze jakoby vrací do těla a rezonují v něm, a tak na sebe berou ryze emocionální formu, která je oceňována sama o sobě,“ (ME, s. 183). Tím lze vysvětlit zdánlivý paradox, že se v estetickém zájmu zdají emoce zřetelnější a naléhavější, i když postrádají „skutečný“ předmět, než v praktickém jednání, kde bývají zastíněny a překryty zaujatým jednáním, ke kterému vedou. Mechanismus, k němuž se zde Perry odvolává, je v oblasti estetiky dobře znám jako princip *psychické distance*, popsany ve stejnojmenné stati Edwardem Bulloughem (Bullough 1912). Pozoruhodné přitom je, že Perry tento princip popisuje již v *The Moral Economy*, tři roky před publikací Bulloughova zásadního textu.<sup>35</sup>

Perceptuální struktury konečně mohou v intelektuální aprehenzi coby znaky odkazovat k něčemu mimo sebe. To se podle Perryho může dít dvojím způsobem: (a) pokud odkazují k zavedeným „ready-made“ smyslovým předmětům zdravého rozumu, jedná se o zobrazení

---

<sup>35</sup> Shoda mezi oběma texty zachází do překvapivých podrobností. Například podobně jako Bullough otevírá svůj text slavným příkladem s mlhou na moři (Bullough 1912, s. 89-90), ilustruje Perry svůj text také nautickým příkladem:

„Jedné noci jsem se procházel po palubě parníku plavícího se mezi New Yorkem a Bermudami a zcela jsem se oddal pozorování přírody. Měsíc jasně zářil na půli cesty mezi horizontem a zenitem a otevíral přede mnou světelnou cestu, jež se v přímé linii táhla od bodu, kde jsem stál, do nedozírné dálky. [...] Vyhlídka na nekonečnou pouť se přede mnou rozevírala jako výzva žít, jako plnost příležitosti. Toužil jsem na ni vykročit, vědom si své síly. Ale nejednal jsem podle této touhy; bylo to, **jako bych jejího cíle již dosáhl a držel jej**. V tu chvíli jsem se odvrátil od světelné cesty k temnotě, která mě obklopovala na všech stranách. V té černočerné tmě se mohlo plížit roztočivé nebezpečí; byl jsem tknut pocitem bezmocnosti a stáhl jsem se do sebe při myšlence, že bych zde měl zůstat. Ale přestože jsem se bál, **strach mě zcela neovládnul**. Naopak, **já jsem ovládal jej**: byl to **můj** strach a já jsem ho mohl prodlužovat a prozkoumávat, jak jsem chtěl [zvýraznil JH],“ (ME, s. 182-183).

(*representation*); (b) pokud ale odkazují k předmětům, které nemají ustavenou smyslovou konkretizaci, nebo dokonce nebyly nikdy předtím ustaveny, jedná se o fixaci či expresi ideje (*fixation of ideas, expression*). Případem zobrazení jsou například portréty či zátiší, anebo hudební motivy připomínající běh lokomotivy či hřmění hromu. Libost z rozpoznání je nejběžnějším případem spolupráce estetického zájmu se zájmem kognitivním a zároveň případem, kdy do estetického hodnocení vstupuje mimo-estetický standard: pravdivost zobrazení. Pravá síla estetického zájmu a z něj vyvěrajícího umění ale spočívá ve schopnosti překračovat zaběhnuté zvyky uchopování reality skrze předměty a činit abstraktní intelektuální představy přístupné smyslovému vnímání. Proces, jímž se tak děje, jsme popsali v druhé kapitole jako charakteristickou schopnost estetického zájmu fixovat ideje. Protože předměty našeho každodenního života nejsou danosti, nýbrž konstrukty vytvářené výběrem a seskupováním vjemů a počitků podle jejich praktické užitečnosti, není hranice mezi oběma typy předmětů intelektuální aprehenze nepřekročitelná: nápadité a originální umělecké vyjádření určitý ideje se může časem stát jejím běžným a všeobecně rozšířeným zobrazením (tak jako se monstrum Dr. Frankensteina z románu Mary Shelleyové stalo rozšířeným popkulturním typem člověkem vyrobeného netvora). A naopak rozšířený a jasně srozumitelný způsob reprezentace v jedné době a kultuře se může v jiné stát zajímavý svou exotičností a nejasným významem (například jako jsou dnešnímu nepoučenému divákovi obtížně srozumitelné výjevy ze života světců na středověkých obrazech).

Tyto vrstvy aprehenze a jejich předměty nepůsobí odděleně, nýbrž společným a *kumulativním účinkem*. Oprávněně jsme je nazvali vrstvami, neboť každá z nich je základem té další a sytí ji svou dílčí hodnotou. Perry tento kumulativní účinek jednotlivých vrstev aprehenze vysvětluje příkladem renesančního obrazu:

*„Síla renesančního obrazu není zcela ani věcí barvy, textury, tvarování a kompozice; neboť ačkoliv obsahuje tyto a mnohé další smyslové a perceptuální hodnoty, vyjadřuje **skrze ně** s překvapivou pravdivostí a jemností ideje tak prchavé a křehké, a přesto tak*

*hluboké. Mysl dosahuje extáze rozeznáním těchto idejí a směsí emocí, které ve vleku idejí následují. Obojí je podmíněno vhladem; tj. procesem, který není ani pouze smyslový, ani perceptuální, ani emocionální, nýbrž, v kumulativním smyslu, ještě navíc intelektuální,” (ME, s. 189).*

§4 „Vnější“ a „vnitřní“ pól aprehenze. Oscilace mezi nimi v procesu estetického zájmu.

Perry dostatečně reflektoval postřehy Jamesovy a Santayanovy i literaturu teorie vcítění, aby si plně uvědomoval význam somatických introceptivních a propioceptivních vjemů v estetické zkušenosti.<sup>36</sup> To, jak vnímaný předmět rezonuje v tělesné zkušenosti subjektu, ať jako představa, skutečná fyziologická odezva, nebo kombinace obojího, je v rámci estetického prožívání také předmětem pozornosti subjektu:

*„Člověk nadaný estetickým zájmem si dokáže představit pohyb těl, jejichž skutečné pohyby nemůže sdílet – v představivosti se však hýbe s nimi. Může vstoupit do vnitřního života předmětů, které se od něho liší. Proto cítí zvýšenou plnost a bohatost své kinetické zkušenosti, která je alespoň částečně spoluzodpovědná za rozjaření, jež se pojí s estetickým životem jak v jeho kreativních, tak v jeho kontemplativních momentech,“ (RoV, s. 349).*

Perry si uvědomoval, že tyto imaginární i skutečné tělesné odezvy, které estetický zájem v zainteresovaném subjektu vyvolává, jsou reflektovány a oceňovány, zároveň se ale zdráhal identifikovat je jako vrstvu estetického objektu. Ten, jak víme, je sice definován jako aprehenze libovolného předmětu, avšak Perryho tichý předpoklad, jenž možná stál za vyřazením emocí ze seznamu vrstev estetického objektu v *Realms of Value*, zní, že tento předmět leží *mimo* aprehendující subjekt. Aby se jednalo o estetický zájem, a nikoliv o pouhé

---

<sup>36</sup> Pojmy *extrocepce*, *introcepce* a *propriocepce* vnesl do medicíny nositel Nobelovy ceny Charles S. Sherrington v roce 1906 v knize *The Integrative Action of Nervous System* (Sherrington 1906). Ten identifikoval sedm vnějších (extroceptivních) smyslů, hmat, chuť, čich, zrak, sluch, vnímání teploty a nocicepce (reakci na škodlivé či potenciálně škodlivé stimuly) jejichž sídlem jsou smyslové orgány. Tyto odlišil od nervových zakončení obrácených k vnímání vnitřního milieu organismu: propioceptory v kostní a svalové hmotě, které vnímají pozici těla v prostoru, a introceptory v tělesných orgánech a hladké svalovině, které vnímají fungování těchto orgánů, včetně jejich teploty a nocicepce.

Ještě před vydáním Sherringtonovy přelomové práce však s pojmem introcepce pracoval William James v knize *The Principles of Psychology* a učinil z ní významný prvek své teorie emocí (James 1890).

snění, musí mít aprehenze index neboli příležitost, které jsou od aprehujícího subjektu jasně oddělitelné:

*„Estetický objekt je to, co se líbí esteticky; a naopak estetické zalíbení je tím, co dává předmětu estetickou hodnotu. Ale v okamžiku zalíbení se pocit líbení a předmět líbení překrývají a jsou rozlišitelné pouze druhotnou analýzou. Objekt je natolik prostoupen cítěním, že se pocity jeví jako jeho 'terciérní kvality'. [...] Extroceptivní smyslové prvky a introceptivní afektivní prvky 'fúzuji'. Tento druh popisu nelze napadnout, pokud nezapomeneme, že fúze vždy obsahuje fúzující prvky. Nesmíme dovolit, aby zapadl rozdíl mezi zaujatou reakcí a tím, co je příležitostí k této reakci. Tato příležitost, je-li na ni reagováno, je předmětem estetického soudu, a jí je predikována estetická hodnota,“ (RoV, s. 332).*

Proto Perry v kapitole věnované umění a estetice vede, sice ne zcela explicitně a s mnoha ambivalentními formulacemi, hranici mezi estetickým objektem a subjektem po linii dělící extroceptivní smysly od introceptivních a proprioceptivních. Estetický objekt je zakotven v extroceptivních smyslových kvalitách; Perry nanejvýš připouští, že v nich lze nalézt struktury, které jsou v interakci s fyziologickým ústrojím a kulturními normami zodpovědné za somatické reakce vnímatele (podobně jako za emocionální a významové obsahy, které vnímatel předmětu připisuje): *„Estetický objekt je to, co vystavuje smyslová qualia a jejich struktury, a všechno, co tyto struktury představují,“* (RoV, s. 333). Přesvědčení o redukovatelnosti somatických prožitků na mechanickou odezvu na extroceptivní kvality věci zakládá Perry na experimentální estetice Carrolla C. Pratta rozvinuté v knize *Music as the Language of Emotion* (Pratt 1950) a dalších studiích. Například v textu *The Objectivity of Aesthetic Value* shrnuje Pratt své stanovisko v otázce emocionálních obsahů v estetice takto:

*„Mnoho takzvaných [estetických] emocí nevypadá plnokrevně a skutečně. Ale nejsou-li to emoce, co je to? Pokud se objevují ve vizuálním a auditivním poli, a zvláště pokud vystávají při kontemplaci uměleckého díla, je velmi pravděpodobné, že jde o objektivní fenomenální struktury, které, protože se jejich formální obrysy zarážejícím způsobem podobají známým tělesným odezvám, mylně zařazujeme do subjektivní kategorie emocí. Striktně vzato, to*



*ale emoce vůbec nejsou. Jenom znějí nebo vypadají tak, jak emoce působí,” (Pratt 1934, s. 45).*

Takové pojetí se zdá být v rozporu s tím, co jsme dosud o předmětu estetického zájmu řekli. Jasnou představu hranice mezi estetickým objektem jako něčím, co je určeno vnějšími podmínkami, a vnitřní, privátní, subjektivní reakcí na něj, však Perry drží pouze dokud je řeč o estetickém zájmu o umělecká díla. Mimo oblast recepce umění příkládá somatickým prožitkům významnější místo a činí je předmětem samovolně vznikajícího podřízeného estetického zájmu, jenž se vynořuje jako něco, co později Michael J. Apter popsal jako paratelický mód motivace (Apter 1989). Všimá si totiž, že během zaujaté aktivity se někdy pozornost přesouvá z předmětu zájmu, tedy indexu či příležitosti, na samotné konání (predikát), které se takto samo stává předmětem zájmu a příležitostí k sebeudržující kontemplaci:

*„U zájmu, takto pojatého jako směna nebo transakce, zahrnujícího určitý způsob konání a vhodnou příležitost, můžeme popsat přepínání důrazu z jednoho na druhé. Horolezec se zajímá vždy o určitou horu-k-vylezení. Ale časem jej stále více začne zajímat, lezení pro ně samotné. Bude trávit prázdniny hledáním hor, jakýchkoliv hor, které poskytnou dobrou příležitost pro horolezecký mód konání. Ohnisko horolezcovy pozornosti může oscilovat mezi horou a lezením, anebo se v něm může obojí prolnout. [...] Existuje však typ zájmu, v němž se konání samo stane předmětem. Tělesné konání ve spojení se svou příležitostí může samo zavdat příležitost k nadřazenému způsobu konání. Hora se může pro horolezce stát nepodstatnou, nebo úplně zmizet ze zřetele, když si uvědomí, řekněme, jak se jeho plíce rozpínají, jak jeho svaly brní námahou, a bude se snažit tento vjem prodloužit. Konáním je nyní aktivní pozornost a tělesná aktivita je její příležitostí. Ve hře těchto motivací, v úsilí o dosažení cíle a radosti z tohoto úsilí, slouží druhý akt jako dosycení toho prvního a obohacuje totalitu hodnoty,“ (RoV, s. 43-44).*

Je nepopíratelné, že právě popsaný zájem je zájmem estetickým: je to zájem o aprehenzi tělesné aktivity, který je pozitivní, rekurentní, hravý a sdílí i všechny další potřebné charakteristiky. A je rovněž nepopíratelné, že jeho předmětem – estetickým objektem – nejsou

žádné extroceptivní vjemy (neboť ty „zmizely ze zřetele“), nýbrž aprehenze vjemů introceptivních a proprioceptivních.

Perryho snahu ukotvit estetický objekt výhradně v extroceptivních vjemech tedy lze kritizovat z pozic jeho vlastního výkladu. Tvrdíme, že hranice mezi předmětem estetického zájmu a zájmem o něj, mezi aktem aprehenze a tím, co je aprehendováno, nevede mezi „vnějším“ a „vnitřním“. Má-li být předmětem estetického zájmu to, co se líbí, je-li aprehendováno, nemůžeme toto vnímání (čítí, cítění a chápání) svévolně omezit na stimuly přicházející z vnějších smyslů. Sledovaná hranice spíše prochází mezi tím, co je v rámci zájmu aktivní, a tím, co je pasivní – tedy mezi indexem a predikátem, či konáním a příležitostí. Avšak předchozí příklad ukázal, že i toto rozdělení podléhá v předivě zájmů a zprostředkujících soudů transformacím, neboť konání (predikát) jednoho zájmu může být příležitostí (indexem) jiného. Rozlišení mezi aktivitou zaujatého subjektu a předmětem jeho zájmu, stejně jako otázka privátnosti či sdělitelnosti tohoto předmětu, je tedy v oblasti estetiky komplikovanější než v ostatních oblastech. Perryho snaha udržet subjekt-objektovou diferenciaci jako základní kámen analýzy hodnotové situace tak v otázce estetického objektu naráží na svou mez.

#### **4.2 Role poznání v rámci estetického objektu**

§5 *Perceptuální předmět a předmět zájmu*. Otázku, jak učinit estetický objekt a jeho hodnotu skutečně „objektivními“ a očistit je od „subjektivních“ příměsí, aby mezi estetickými kritiky byla zaručena shoda alespoň na tom, o čem vynášejí soudy, řeší ve své estetice také Stephen C. Pepper. Ve výše citovaném textu *The Aesthetic Work of Art* (Pepper 1946) k tomu volí cestu rozlišení mezi předmětem estetického vnímání a předmětem estetického hodnocení. Vzhledem k podobnosti obou teorií, kterou jsme konstatovali v §2 této kapitoly je proto možné se ptát, zda Pepperem nabízené řešení představuje i pro Perryho teorii schůdnou cestu, jak zachovat subjekt-objektovou diferenciaci a rozlišit mezi estetickým objektem a výkonem aprehujícího subjektu.

V textu *The Aesthetic Work of Art* popisuje Pepper emergenci estetického objektu ze setkání fyzického objektu (kontinuantu) s psychickým výkonem recipujícího subjektu. Estetický objekt se tu objevuje jako syntéza perceptuální série, v níž každý vjem je fundován těmi, které mu předcházely. Podobnost, kterou jsme mezi popisem Pepperovým a Perryho našli, se zakládala na tichém předpokladu, že objekt vznikající v takovém procesu je předmětem estetického zájmu, a tedy je implicitně nadán hodnotou, jak tomu je v případě Perryho teorie. V Pepperově teorii tomu tak ale zřejmě není, neboť tvrdí, že: „*Kdykoliv je hodnota připsána předmětu, zůstává tento jako perceptuální předmět nezměněn [zvýraznil JH],*“ (Pepper 1946, s. 169). Z této věty se zdá, že pro Peppera je estetický objekt konstituován určitým typem *vnímání* (či šířeji *aprehenze*), které je však nezávislé na hodnocení, a hodnota je estetickému předmětu připisována teprve druhotně, nezávislým aktem hodnocení. V následující pasáži Pepper tento pohled přiznává explicitně:

*„Zjevně až po určitou úroveň existuje rozdíl mezi soudem o estetickém vnímání a soudem o estetické hodnotě. Po tuto úroveň můžeme očekávat více objektivity a konečně shodu na perceptuálním soudu o uměleckém díle, aniž by panovala shoda na soudu jeho hodnoty,“* (Pepper 1946, s. 169–170).

Pro Peppera je tedy estetický objekt v první řadě konstituován poznávacími soudy, a teprve potom se stává předmětem hodnocení. Navíc tento předmět, nakolik můžeme z Pepperova textu usuzovat, vstupuje do hodnotového soudu jako téměř hotový a může jím být změněn jen minimálně: „*Naše analýza ukazuje [...], že zde mohou existovat širší diskrepance v soudu hodnoty estetického uměleckého díla, zatímco na jeho perceptuálním soudu panuje úzká shoda,*“ (Pepper 1946, s. 170).<sup>37</sup> Toto tvrzení Pepper ilustruje případem, kdy se dva kritikové uměleckého díla shodnou, že hudební umělecké dílo obsahuje disonanci, ale rozcházejí se v názoru, zda disonance jeho estetickou hodnotu snižuje nebo zvyšuje.

---

<sup>37</sup> V závěru svého eseje Pepper poznamenává, že od určitého bodu má soud estetické hodnoty přímý vliv na perceptuální soudy, přičemž míra tohoto vlivu závisí na světové hypotéze, z níž daná teorie estetické kritiky vychází, a její interpretace hodnoty (Pepper 1946, s. 170–171). Co však Pepper bohužel neuvádí je, co je onou mezí, do níž jsou na sobě hodnotící a perceptuální soudy relativně nezávislé, a od níž se naopak vzájemně ovlivňují.

Je však třeba si přesně ujasnit, co Pepper míní perceptuálním soudem a soudem estetické hodnoty, a zda lze v Perryho teorii nalézt analogické rozlišení. K tomu je vhodné vzájemně odlišit tři typy soudů, které Perry nachází v hodnotové situaci. Za první, je zde zprostředkující kognitivní soud (*mediating cognitive judgment*), který konstituuje předmět poznání. Perry tvrdí, že každý zájem musí být zprostředkován poznáním, a že předmět tohoto poznání je tím, co se následně může stát předmětem zájmu: „*Poznání dává zájmu předmět a povaha předmětu zájmu je v podstatě stejná jako povaha předmětu poznání,*“ (RoV, s. 34).

Za druhé, je zde zájmový soud (*interest judgment*), který rozhoduje o tom, zda je předmět zprostředkovaný poznáním v souladu s ovládající tendencí, a tedy fakticky činí z předmětu zprostředkujícího poznání předmět zájmu. Předmět tohoto soudu jsme v minulé kapitole identifikovali jako *locus valoris* – skutečnou lokaci hodnoty v rámci Perryho teorie.

Oba soudy lze rozlišit na příkladu člověka, který při procházce zaslechne hudební melodii. První, co chodec slyší, není melodie, nýbrž izolované tóny, smíšené s okolním ruchem. Musí provést kognitivní výkon (zprostředkující kognitivní soud), kterým izolované tóny vztáhne k jedinému celku a zároveň je odliší od zvuků a hluků, které do melodie „nepatří“. Svým kognitivním výkonem konstituuje samostatný předmět poznání – melodii – na pozadí okolního hluku. Tato melodie pak je posuzována podle toho, zda naplňuje ovládající tendenci vzniknuvšího estetického zájmu. Pokud ano, chodec „napíná uši“, aby melodii udržel v ohnisku své pozornosti, tj. aby udržel a rozvíjel její aprehenzi. Pokud ne, „ztratí o melodii zájem“ a nechá kognitivní předmět zmizet mezi hluky okolí.

Konečně za třetí je tu soud hodnoty (*judgment of value*), jež Perry někdy také nazývá poněkud matoucím názvem soud o zájmu (*judgment of interest*). Tento soud připisuje předmětům hodnotu v „objektivním“ neboli dispozičním smyslu, když soudí, že *jsou* předmětem zájmu:

„*Být hodnotný znamená být předmětem zájmu. Být **považován** za hodnotný, tak, jak je tomu v případě soudu hodnoty, znamená být*

*považován za předmět zájmu. Soud hodnoty je soud o čemkoliv v tom smyslu, že je o to zájem. Z toho vyplývá, že v soudu hodnoty je předmět zájmu indexem a akt zájmu predikátem [zvýraznil JH],” (GToV, s. 366).*

To, co odlišuje soud zájmu od soudu hodnoty je úroveň sebereflexe. Naslouchající chodec z předchozího příkladu se může „zaposlouchat“ do melodie, aniž by vědomě formuloval její hodnocení. Pokud náhodou zaslechne příjemné tóny a jeho zájem se obrátí k aprehenzi melodie, která se z nich skládá, je jeho chování faktem objektivně prokazujícím hodnotu aprehendované hudby. Ale teprve když rekurentní estetický zájem oslabí a posluchač jej alespoň dočasně překoná, může v mysli či slovech formulovat reflektující soud hodnoty: „To je krásná hudba.“

Podle této analýzy soudů obsažených v hodnotové situaci můžeme Pepperův perceptuální objekt identifikovat jako Perryho objekt zprostředkujícího kognitivního soudu. U něho je možná shoda dvou soudců, která ale zároveň neimplikuje shodu v jejich hodnocení (protože aprehendovaný předmět se může shodovat s ovládající tendencí jednoho, ale nikoliv druhého), zcela v souladu s Pepperovým popisem. Soud hodnoty říká v Pepperově teorii totéž, co u Perryho: konstatuje, že subjekt má o objekt estetický zájem. Indexem jeho předmětu je předmět estetického zájmu, predikátem je zaujatá činnost subjektu.

V Pepperově analýze ale chybí střední prvek. Mezi soudem o estetickém vnímání a soudem o estetické hodnotě jsme našli ještě soud estetického zájmu – a právě ten podle Perryho v první řadě rozhoduje o existenci či neexistenci estetické hodnoty. Pokud jej vynecháme, zdá se skutečně možné vnímat perceptuální objekt a objekt estetického hodnocení jako jasně rozlišitelné a oddělené, přičemž první je konstituován dříve než druhý, a je „objektivnější“ než druhý.

Takový popis se ale zakládá na předpokladu, že akty poznání a akty zájmu jsou nejen teoreticky rozlišitelné, nýbrž také fakticky rozpojené, a následující po sobě v časové souslednosti. Pepper ze skutečnosti, že soud hodnoty následuje po soudu percepce, vyvodil

závěr, že hodnota existuje až po percepci; a to proto, že v jeho analýze chybí soud estetického zájmu. V Perryho teorii je takový závěr nepřipustný, neboť poznání, byť v analýze odlišitelné, lze od zájmu abstrahovat pouze teoreticky. Stejně jako platí, že zprostředkující kognitivní soud je nutnou *součástí* zájmu (a z tohoto hlediska dává smysl nabídnout jeho popis dříve a odděleně od popisu komplexnějšího soudu zájmu), platí také, že tento soud nazýváme *zprostředkujícím* kognitivním soudem, protože hledá prostředky k uspokojení existující ovládající tendence. Zprostředkující kognitivní soud není možné myslet bez zájmu, stejně jako není možné myslet zájem bez kognitivního soudu.

Tento bod ukazuje, že navzdory všem podobnostem se Pepperovo a Perryho pojetí estetiky fundamentálně liší. Pepper může mluvit o „estetické percepci“ a „estetickém hodnocení“ (Pepper 1946, s. 169) a přistupovat k nim jako v podstatě izolovaným aktům, protože přívlastkem „estetický“ míní interakci fyzického kontinuantu (objektu) a psychického kontinuantu (subjektu), založenou primárně na extroceptivním vnímání. Naopak Perryho teorie definuje estetický objekt jako „*něco, co se esteticky líbí*“ (RoV, s. 329), tj. co je předmětem estetického zájmu, a tudíž je *ipso facto* nadáno hodnotou. Takto vymezený objekt nemusí být nutně zprostředkován extrocepcí, jak jsme ukázali v předchozím paragrafu, zato je, a po celou svou existenci *ex definitio* musí být, nadán estetickou hodnotou.

§6 *Role očekávání v konstituci primitivního estetického objektu.* Objasněním rozdílu mezi Pepperovým objektem estetické percepce a Perryho objektem estetického zájmu jsme si však pouze připravili pole pro řešení podstatnější otázky, jíž klade Pepperova kritika Perryho teorie, představená v minulé kapitole. Je jí otázka po roli zprostředkujícího očekávání v konstituci estetického objektu.

Hlavním terčem Pepperovy kritiky Perryho je lokace hodnoty do předmětu zájmu, a nikoliv do vzorce uspokojení pudu, jak pod vlivem Tolmanova účelového behaviorismu navrhuje Pepper. Proti všem dosavadním verzím zájmové teorie hodnoty, mezi nimiž je Perryho verze nejúplnější a nejsoudržnější, Pepper namítá, že bezdůvodně přijímají dva předpoklady:

(1) že každý zájem musí mít *nějaký* předmět, (2) že každý zájem má *právě jeden* finální předmět (Pepper 1958, s. 369). Výsledkem je relační teorie, v níž nositelem hodnoty je předmět, jenž je se subjektem v určitém vztahu.<sup>38</sup> Zájem v Perryho teorii musí mít *nějaký* předmět, protože jeho nutnou součástí je očekávání, které je vždy očekáváním *něčeho* (GToV, s. 126). Tento aspekt Pepper napadá tvrzením, že nutným prvkem zájmu není soud, nýbrž jsou to pud, podmínky jeho uspokojení a mezera mezi nimi (Pepper 1958, s. 173). Tuto mezeru lze překonat inteligentně, pomocí hypotézy zprostředkované soudem, která se potvrdí. V takovém případě je Perryho analýza bezchybná. Ale existují i případy, kdy je pud „slepý“, tj. neobsahuje žádné kognitivní reference: „*Introspektivně něco chceme, aniž bychom věděli, co. Je zde pud, je tu chtění, ale žádná představa o tom, co chceme, žádná sada anticipací. [...] Nejlepší způsob, jak si představit slepý pud, je vybavit si chvíle, kdy člověk pro něco vyrazí, ale okamžitě zapomene, pro co šel,*“ (Pepper 1958, s. 376). V takových případech může být cézura mezi pudem a jeho uspokojením překonána neinteligentními způsoby, z nichž Pepper uvádí dva: náhodné explorativní chování (pokus-omyl) a šťastné samovolné dosažení uspokojení bez přičinění subjektu. V obou případech zájem podle Peppera alespoň po nějakou dobu svého trvání postrádá problematický předmět, založený prospektivním poznáním (očekáváním), tak, jak jej definoval Perry. Druhý případ samovolného uspokojení je pro nás zvláště významný, neboť podle Peppera zahrnuje případy primitivní estetické zkušenosti.

Pepper ztotožňuje motorický aspekt ovládající tendence s biologickými pudy (*drives*), z nichž každý má charakteristické, obecně definovatelné vzorce uspokojení (*quiescence patterns*). V jejich kategorizaci a popisu následuje analýzu Edwarda Ch. Tolmana z knihy *The Purposive Behavior in Animals and Men* (Tolman 1932) a rozlišuje mezi pudy vyvstávajícími

---

<sup>38</sup> Aby svou teorii odlišil od dosavadní tradice relačních zájmových teorií, a především aby zdůraznil rozdílnost své definice zaujatého jednání od Perryho, přestal Pepper ve své hodnotové teorii používat pojem *zájem* a nahradil jej *účelným chováním* (*purposive behavior*). Zároveň dává na srozuměnou, že s výše uvedenými výhradami má tento pojem zhruba stejný význam jako Perryho zájem, srov. kapitola 12 What Constitutes a Single Interest, or the Types of Structure Available to Purposive Behavior; (Pepper 1958, s. 255-270). Pro snazší přehlednost proto používám v tomto textu pojem zájem jak v rámci Perryho, tak Pepperovy teorie.

cyklicky (hlad, žízeň, sex, hnízdění, kojení, odpočinek atd.), pudy necyklickými (rodičovská péče, dětská závislost, všeobecná aktivita, všeobecná explorace) a završujícími aktivitami se spontánním uspokojením (hra a estetický pud). O této kategorii říká:

*„Třetí skupina hravých a estetických pudů je skupinou [...] volných vzorců uspokojení. Je v nich vnitřní připravenost dosáhnout uspokojení, aniž bychom o ně usilovali. Patří sem uspokojení z tepla a chladu, z příjemných pachů, z pablesků světla na vodní hladině, vlnek v písku, bublání potůčku, jež přicházejí nehledány a nejsou založeny na cyklicky se opakujících metabolických změnách. Jsou více méně nepřetržitou připraveností k potěšující reakci a neobsahují nutně předcházející potřebu,“ (Pepper 1958, s. 153).*

Takto popsaný estetický pud nevyžaduje po organismu žádnou zvláštní aktivitu mimo všeobecné receptivity. Podobá se ze všeho nejvíc slepému pudu v případě, kdy se mezera mezi chtěním a uspokojením překlene dříve, než musí organismus vyvinout nějaké úsilí. Pepper zvláště zdůrazňuje absenci podřízených aktů v procesu uspokojení estetického pudu: *“Protože to jsou samovolně uspokojivé akty bez impulzových vzorců, které by vyžadovaly zvláštní druh uspokojení, je další charakteristikou spontánního uspokojení, že **neobsahuje podřízené akty**, jimiž by se jej dosahovalo [zvýraznil JH]“ (Pepper 1958, s. 153).* Jejich absence indikuje absenci zprostředkujícího soudu. Jenže tam, kde není přítomen zprostředkující soud, jenž vybírá mezi podřízenými akty, musí také nutně chybět problematický předmět s index-predikátovou strukturou, jak jej známe z Perryho teorie. Pepper uvádí následující příklad:

*„Když máme rozpálenou kůži a vyhledáme průvan, abychom se ochladili, není pochyb, že se jedná o účelné chování a dotyk chladného vánku je završující akt, jenž generuje pozitivní účelovou hodnotu neboli uspokojení. Ale když vánek přijde, aniž bychom ho vyhledávali, dojde k završujícímu aktu samovolně a my pocítíme stejné množství uspokojení, stejnou účelovou hodnotu. Povšimněme si, že struktura všech apetitivních žádostí je uspořádána kolem tohoto ústředního aktu. Samovolné uspokojení má završující akt, který nepotřebuje nic dalšího ke svému dosažení. Je to cíl, který se naplňuje sám od sebe, aniž by jej bylo třeba dosahovat,“ (Pepper 1947, s. 47).*



Pokud v takto popsaném aktu není žádné dosahování, nemohou v něm být ani zprostředkující prospektivní soudy, ani prostředky, ani cílový předmět chtění. Hodnota je lokalizována v bezprostředním afektivním předmětu (tělesně lokalizovaný počitek ochlazení), od něž je druhotně odvozen předmět stimulu afekce (vánek). V soudu hodnoty je pak předmětem celá zkušenost samovolného završení.

Podstatou samovolného uspokojení estetického pudu je, že je *bezprostřední*, tj. nezprostředkované. Není divu, že Pepper jeho příklady volí bez výjimky z oblasti počitků: „*příjemné bublání potůčku, lahodná vůně, chladný vánek na horké tváři, jasná barva hmyzu, ptáka nebo květiny, vlnky na písku,*“ (Pepper 1947, s. 46). Počitky jsou bezprostřední smyslová data a jestliže působí uspokojení, je i toto uspokojení nezprostředkováno žádným kognitivním soudem. Tyto nejjednodušší případy samovolného uspokojení estetického pudu proto podporují Pepperovu kritiku, podle níž Perryho teorie tím, že učinila zprostředkující kognitivní soud nutnou součástí každého zájmu, není schopna uspokojivě vysvětlit primitivní účelné chování bezprostřední pudové povahy (Pepper 1958, s. 177).

Jak se Perry s popisem těchto nejjednodušších počitkových objektů vypořádal? Jak je možné v nich nalézt prvek zprostředkujícího očekávání? Perry především tvrdí, že ryzí čítí je spíše teoretickým konstruktem, než běžnou zkušeností: „*Čítí je běžně spíše terminus a quo [výchozí bod, pozn. aut.] poznání, než terminus ad quem [koncový bod, pozn. aut.]; je centrifugální spíše než centripetální. Z tohoto důvodu se říká, že ryzí čítí existuje velmi vzácně, pokud vůbec někdy,*“ (GToV, s. 322). Přístup k ryzím počitkům, bez žádných předpokladů o jejich vztazích a uspořádání, má snad pouze novorozené dítě, jehož zkušenost William James popsal ve slavné pasáži *Principles of Psychology* jako „*jeden kypící, bzučící zmatek.*“ James toto tvrzení vysvětluje: „*[...] jakýkoliv počet dojmů z jakéhokoliv množství smyslových zdrojů, doléhají-li společně na mysl, která je dosud nezakusila odděleně, splyne pro tuto mysl do jediného nedělitelného objektu [zvýraznění originál],*“ (James 1890, s. 488). V případech, které uvádí Pepper, však pozornost subjektu rozlišuje mezi počitky přicházejícími z prostředí,

zaměřuje se pouze na některé z nich a konstituuje předměty; jedná se o bubláni *potůčku*, vůni *květiny*, barvu *hmyzu* atd. Ke konstituci těchto objektů dochází podle Perryho pouze díky zprostředkujícímu kognitivnímu soudu, tj. očekávání, které řídí podřízené akty čítí.

Tyto podřízené akty, jimiž je čítí zprostředkováno, jsou natolik jednoduché a automatické, že Pepper jejich existenci ve svém popisu nezohlednil. Perry jim ale věnuje pozornost, protože právě ony hrají klíčovou úlohu v *očekávání*, které z objektu čítí dělá objekt problematický.

*„Když říkáme, že smyslový stimul jako například zvuk ‚poutá pozornost k sobě samému‘, máme na mysli, že podněcuje ve smyslovém ústrojí organismu specifickou reakci, která přizpůsobuje organismus vnímání tohoto zvuku, tak, aby jeho receptce byla prodloužena a dovedena k dokonalosti. [...] Předmětem smyslového poznání je to, na co se organismus smyslově akomoduje. Nejde tu jenom o specifickou povahu nebo intenzitu stimulu, takřčené smyslové quale, ale o více či méně přesnou externí lokalizovatelnost, časovou naléhavost a objektivitu nebo ‚danost‘. O těchto vlastnostech se běžně mluví jako o ‚dojmu skutečnosti‘ nebo ‚živosti‘ předmětu a odlišují jej od pouhé představy,“ (GToV, s. 322–323).*

Proto i tak jednoduchý vjem jako chladivý vánek na tváři není pouhý pocit, ale relativně komplexní předmět. Není to v pravém smyslu *bezprostřední* počítkový předmět, jak tvrdí Pepper, protože je zprostředkován kognitivním soudem, jenž jej identifikuje a izoluje od ostatních počítků. A není to pouze *aktuální* předmět afekce, neboť zprostředkující očekávání mu dodává prospektivní charakter (byť jen v nejjednodušším smyslu pokračování či ustání, zvyšující se či klesající intenzity apod.). Ucítím vítr a nastavím tvář, abych jej lépe zachytil (externí lokalizovatelnost); očekávám, že bude foukat tak, jak fouká dosud (časová naléhavost); mluvím o něm jako o vánku (objektivita). Omylnost takových soudů je malá či téměř nulová, ale je, alespoň teoreticky, možná: *„Je zde očekávání; a očekávání je vždy vydáno na milost okolnostem. I když se ve smyslovém poznání děje ověřování průběžně, bez zámlky pro napětí. Verifikace bezprostředně následuje hypotézu. Je tu prostor pro pochybnost, ale tento prostor je nedělitelný: jako bod v rámci okamžiku, bez časového rozsahu,“* (GToV, s. 323). I to, co se zdá

být nejjednodušším případem samovolného uspokojení v Perryho popisu obsahuje: (1) stimulus, (2) reakci, (3) soud, (4) sadu očekávání, (5) předběžnou přípravu na to, co je očekáváno. Jde o plnohodnotný předmět zájmu, jenž má jak afektivní, tak motorickou, tak kognitivní složku.

§7 *Očekávání v estetickém objektu.* Otázku, jak se očekávání podílí na konstituci estetického objektu, a tedy též estetické hodnoty, samozřejmě nelze vyřešit na úrovni pouhého čítí. S každou další zapojenou vrstvou aprehenze nabývá na komplexitě i na významu. Perry ji však bohužel v žádné z estetických kapitol samostatně netraktuje, a tak odpověď na ni můžeme pouze odhadovat z obecných kapitol o vztahu zájmu a zprostředkujícího očekávání.

Každý kognitivní soud, který zprostředkovává předmět zájmu, má povahu očekávání: je zde aktuální předmět, který k něčemu odkazuje, je tu externí předmět, k jehož objevení je odkazováno. Vztah mezi nimi je omylný: dojde-li k objevení externího předmětu, prokáže se kognitivní soud jako pravdivý a řekneme, že očekávání bylo *naplněno*. Nedojde-li k jeho objevení, prokáže se kognitivní soud jako mylný a řekneme, že očekávání bylo *překvapeno*.

Ale očekávání samo ještě není zájmem, neboť postrádá afektivně-motorickou složku: ovládající tendenci, s níž by bylo v souladu nebo v rozporu. Přemýšlím-li o africkém státu Lesotho, mohu se domnívat, že jeho hlavním městem je Mbabane. Pokud svůj soud ověřím, bude mé očekávání překvapeno zjištěním, že hlavním městem Lesotha je Maseru, zatímco Mbabane je hlavním městem Svazijska. Protože je ale toto očekávání ryzí intelektuální kratochvílí, nezáleží mi na tom, zda bude naplněno nebo překvapeno. Očekávání se stane součástí zájmu, jakmile na jeho základě vznikne anticipační sada – plán činnosti k dosažení završující fáze ovládající tendence. Potřebuji-li odeslat dopis do hlavního města Lesotha nebo jsme-li na jeho jméno tázán ve vědomostní soutěži, je v mém zájmu, aby se mé očekávání naplnilo. Bude-li naplněno, bude můj zájem *uspokojen*. Naopak bude-li mé očekávání překvapeno, bude můj zájem *zklamán*.

Vztah zájmu k předmětu očekávání může být pozitivní nebo negativní. To umožňuje čtveřici situací: (1) naplnění očekávání implikuje uspokojení zájmu (jako v případě splněné tužby), (2) naplnění očekávání implikuje zklamání zájmu (jako v případě naplněné obavy), (3) překvapení očekávání implikuje zklamání zájmu (jako v případě nesplněné tužby), (4) překvapení očekávání implikuje uspokojení zájmu (jako v případě nenaplněné hrozby) (GToV, s. 345). Protože Perry vymezil estetický zájem jako zájem pozitivní, mechanicky bychom mohli odvodit, že jeho předmět je zprostředkován pozitivním očekáváním, jehož naplnění vede k uspokojení zájmu.

Je ale zřejmé, že se takový závěr rozchází s běžnou zkušeností recipienta uměleckého díla. V něm překvapení zprostředkujícího očekávání často zvyšuje estetickou hodnotu měrou stejnou, či dokonce ještě vyšší, než jeho naplnění. Jak dokáže Perryho teorie tuto zkušenost vysvětlit? Klíč k vysvětlení leží v soběstačné povaze estetického zájmu a v jeho schopnosti spojit svou rekurenci s progresivitou jiného zájmu v oscilaci „telické“ a „para-telické“ motivace. Perry si z Pepperova článku *The Law of Habituation* (Pepper 1921) vypůjčil pojem přirozené *afektivní sekvence* (*affective sequence*) – škály preference, na níž se preference subjektu v průběhu času posouvá směrem od jednodušších ke komplexnějším formám, zatímco preference předcházejících, jednodušších forem klesá. Z tohoto principu Perry odvozuje vysvětlení „*negativních efektů úspěchu [tj. naplnění očekávání, pozn. aut.] rekurentního zájmu*“ a implikuje „*pozitivní efekt jeho selhání [tj. překvapení očekávání, pozn. aut.]*“ (GToV, s. 562). Kvůli principu habituace má rekurentní zájem bod zlomu, od něž dále naplnění zprostředkujícího očekávání snižuje intenzitu zájmu a působí pocitem nasycení.

Z toho, co jsme o estetickém zájmu a jeho předmětu dosud řekli, můžeme spekulovat, že naopak překvapení očekávání rekurentního zájmu způsobí posílení kognitivního, explorativního zájmu, jenž rekurentní estetický zájem doprovází. Náhlá disonance v hudebním díle přinutí posluchače oživit ve vzpomínce vše, co předcházelo, a věnovat pozornost tomu, co bude následovat, aby dokázal disonantní prvek integrovat do jinak harmonického estetického

objektu. Originalita a invence spojují s jinak rekurentním estetickým zájmem progresivní prvek úsilí o dosažení vyšší úrovně organizace, jenž pro změnu umožní delší udržitelnost rekurentního zájmu:

*„Aby mohly být divákovi představeny nové kombinace barev, tónů, nebo linií, v nichž se naučí nalézat zalíbení, musí tu být nejprve umělec, který bude mít zájem tyto kombinace vyzkoušet. A sám divák, aby se naučil v nich nalézt zalíbení, musí mít nejprve zájem se o to pokusit. V obou případech tu musí být zájem o něco nového, impulz vyrovnat se s neznámým, kterého jsme si již všimli, a který se běžně označuje jako zvědavost,“ (GToV, s. 561).*

Tato zvědavost ale přímo vyrůstá z opakovaného uspokojování rekurentních zájmů, z nudy, kterou generuje postupná habituace: *„Dokonalá snadnost přizpůsobení činí předměty banálními a vkus, podobně jako ambice, začne hledat nové světy k dobývání,“ (GToV, s. 562).* Dynamika naplňování a překvapování zprostředkujícího očekávání v estetickém zájmu je tak příčinou oscilace mezi „telickým“ a „para-telickým“ motivačním módem, mezi progresivní a rekurentní fází estetického zájmu, jenž jej v případě komplexních estetických objektů umožňuje udržovat po řádově delší časový interval než v případě primitivních estetických objektů, jimž se věnoval předcházející paragraf.

Tím jsme však odhalili významnou všeobecnou vlastnost estetického zájmu: *sebeudržující seberefektivitu*, jež je nutnou podmínkou trvání hodnotového vědomí. Podobně jako jsme v první kapitole došli k závěru, že selektivní, modifikovatelný, prospektivní a omylný zájem, jakožto střední prvek mezi instinktem a zvykem, je jediný způsob chování s ovládající tendencí, v němž je možná existence objektivních hodnot, docházíme nyní k závěru, že soběstačný, sebe-prodlužující estetický zájem, v němž jsou očekávání střídavě naplňována a překvapována, a jenž osciluje mezi progresivitou a rekurencí, mezi pozorností k předmětné realitě a sebereflexí, je *jediným možným stavem teoreticky časově neomezeného kontinuálního vědomí hodnoty*. Jeho jedinou hranicí jsou biologické limity organismu. Progresivní praktický zájem, jenž efektivně dosahuje svého uspokojení se opakováním mění ve zvyk. Progresivní

kognitivní zájem, jenž dosahuje správného poznání struktury skutečnosti, sice může staré zvyky kritizovat a bořit, avšak pouze ve jménu formace zvyků nových, efektivnějších a pevněji založených na správném poznání. Pouze estetický zájem obsahuje kognitivně-motorický mechanismus, jenž rozrušuje formaci zvyků ze své podstaty.

§8 Závěr. Jako student Harvardovy university navštěvoval Perry estetické přednášky George Santayany. Domníváme se, že tento myslitel (také realista, jako Perry, byť značně odlišného temperamentu) zásadním způsobem poznamenal Perryho přístup k estetice. Santayanova kniha *The Sense of Beauty* vymezuje estetiku jako normativní vědu, když hned na prvních stranách apodikticky uvádí, že „*estetika se zabývá percepcí hodnot*“, (Santayana 1955, s. 12). Celá Perryho estetická teorie, tak, jak jsme ji dosud popsali, jako by měla v tomto výroku těžiště; argumentovala jej a zpřesňovala. Hodnotu jsme s Perrym definovali jako libovolný předmět libovolného zájmu. Estetická hodnota se od ostatních liší tím, že je korelátem zájmu o aprehenzi – vrstevnatý proces uchopování předmětu. Sledovali jsme obranu lokace hodnoty do předmětu zájmu a objasnili jsme, že tento předmět je problematickým intencionálním předmětem s index-predikátovou strukturou. Ukázali jsme také, že v případě estetického zájmu je tímto objektovým korelátem aprehenze-předmětu, jíž jsme označili jako estetický objekt – jeho indexem je lokalizovatelný zdroj stimulu (ať již vnější či vnitřní) a jeho predikátem reflektovaný výkon aprehendujícího subjektu. Takto pojatý předmět estetického zájmu se může zakládat jak na vjemech vnějších smyslů (extrocepci), tak na vjemech vnitřních smyslů (introcepci a propiocepci), přičemž si i v nejprimitivnějších případech uchovává svou problematickou, do budoucnosti vykloněnou povahu. Protože podléhá zákona habituace, obsahuje v komplexnějších případech mechanismus, jenž integruje překvapení očekávání rekurentního zájmu jako podnět k přepínání mezi progresivní a rekurentní fází. Tím estetický zájem o aprehenzi komplexních objektů dokáže sám sebe udržovat po teoreticky neomezeně dlouhou dobu.

Tento soubor našich závěrů o povaze estetické hodnoty v Perryho teorii bychom proto mohli shrnout parafrází Santayanova výroku: Podle Perryho se *estetika zabývá imanentní hodnotou aprehenze*.

## 5. Místo estetického zájmu v morálním životě

§1 *Možnosti interakce estetického zájmu; význam morální ekonomie.* V předchozích čtyřech kapitolách jsme podrobně analyzovali dva hlavní prvky Perryho definice hodnoty – zájem a jeho předmět. Zajímalo nás, jak jsou vymezeny v obecném smyslu, a jak ve smyslu speciálním – jako estetický zájem a estetický objekt (jenž je zároveň nositelem estetické hodnoty). Naším výkladem jsme obsáhli první polovinu projektu obecné teorie hodnoty: její generickou a speciální definici v izolaci od hodnot ostatních. Nyní zbývá alespoň stručně představit postup řešení druhé poloviny tohoto projektu: předložit pravidla pro kritiku hodnot a organizaci zájmů. V konkrétní rovině budeme hledat odpověď na otázku z titulu této práce: Jaké jsou místo a role estetické hodnoty mezi hodnotami ostatními.

Tato otázka je velmi široká a připouští řadu variací na různých úrovních. Co se stane, setkají-li se dva estetické zájmy téhož subjektu? Co setká-li se u téhož subjektu estetický zájem se zájmem mimo-estetickým? Jak vyřešit spor dvou estetických zájmů dvou různých subjektů, například dvou přátel diskutujících o témže divadelním představení? Co když se estetický zájem jednoho subjektu střetne s mimo-estetickým zájmem jiného subjektu? A co když tyto střety probíhají na úrovni celých společností a civilizací, či dokonce vzájemně mezi nimi? Šíře otázky již předem vylučuje, abychom v této práci podali odpověď na každou z jejích konkrétních formulací. Budou nás proto spíše zajímat obecné principy, jimiž se zájmy sdružují, uspořádávají a řeší se vzájemné konflikty mezi nimi, a které platí obecně; jak na personální, tak na interpersonální, sociální i biologické úrovni.

Oblast všeobecné teorie hodnot, která se zabývá otázkami jejich vzájemné komparace a kritiky, se běžně nazývá *axiologií*.<sup>39</sup> Ralph Barton Perry ji však ve své první knize o teorii hodnot označil jako *morální ekonomii* (*moral economy*) a toto označení pro ni používá i

---

<sup>39</sup> V dnešní době se pojmenování *axiologie* dokonce používá v ještě obecnějším smyslu, pro filosofické studium hodnot obecně. Minimálně v kontextu americké diskuze o teorii hodnot, probíhající od roku 1909 do poloviny 20. století je oblast obecné teorie hodnot rozdělena na dvě podoblasti: (a) obecnou definici hodnoty, (b) kritiku hodnot neboli *axiologii*.



v následujících spisech.<sup>40</sup> Morální ekonomie je zároveň vědou deskriptivní i normativní, tj. popisuje, jakým způsobem spolu zájmy mohou interagovat, a zároveň tyto způsoby kritizuje a předkládá standard ideálního uspořádání všech zájmů, jímž je *nejvyšší dobro* (*summum bonum*). Tím je taková organizace, v níž by všechny zájmy všech subjektů byly v co nejvyšší míře naplňovány a žádný zájem by nebyl frustrován. Dosažení nejvyššího dobra je předmětem zájmu, jenž je latentně všudypřítomný a univerzální, a jenž je zároveň nadřazen ostatním univerzálním zájmům – zájmu *morálního*.

Téma morální ekonomie stálo na samém počátku Perryho projektu obecné teorie hodnoty (vždyť titul jeho první práce zní *The Moral Economy*), vine se skrz všechny hlavní práce a představuje důležité pojítka mezi Perryho rolí akademika a angažovaného veřejného intelektuála. Proto se v této kapitole budeme vedle hlavních spisů o teorii hodnoty věnovat také knize *One World in the Making* (OWiM 1945), v níž Perry, v reakci na druhou světovou válku předkládá projekt celosvětové integrace v různých oblastech, směrem k morální globální kultuře. Především nás bude zajímat její šestá kapitola *World Culture and National Culture*, v níž se zabývá univerzalitou a nacionalismem v oblasti institucí spojených se dvěma mimo-praktickými zájmy: ve vědě a umění.

Kritika estetického zájmu, či na úrovni společenských institucí kritika umění, z hlediska morálního zájmu bude hlavním tématem této kapitoly. Vedle něj nás ale budou zajímat i jiné formy kritiky: kritika kognitivní a kritika estetická (tj. způsob poměrování estetických hodnot podle jim vlastních standardů). Zhodnocením těchto kritik získáme plastický obraz role, jíž estetický zájem, reprezentovaný (avšak nikoliv výhradně) institucí umění, hraje v lidském

---

<sup>40</sup> Přestože Perry zdroj označení „morální ekonomie“ neuvádí, domníváme se, že se jedná o odkaz na způsob, jímž se teorie hodnot konstituovala v rakouské filosofii. Za předchůdce obecné teorie hodnot bývá považován ekonom Carl Menger, jenž ve spisu *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* (1871) popsal zákonitosti ekonomické hodnoty zboží podle principu mezního užitku. Mengerův žák Eugene Böhm-Bawerk je pak autorem myšlenky rozšířit Mengerovy principy mimo oblast ekonomie a učinit z nich zákonitosti morálního chování, tedy doslova *morální ekonomii*. Tento projekt pak byl realizován Alexiem Meinongem ve spisu *Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Wert-Theorie* a Christianem von Ehrenfelsem v jeho *System der Werttheorie*. Příběh počátků rakouské hodnotové teorie zpracovává pátá kapitola knihy *Austrian Philosophy* Barryho Smitha (Smith 1994).

životě a kultuře, jaká nebezpečí skrývá jeho zbytnění, a jaké přednosti přináší, je-li v celku života dobře integrován.

## 5.1 Morální ekonomie

§2 *Komplexy zájmů; jejich spolupráce a konflikt.* Kdyby v mysli subjektu figuroval v každém okamžiku pouze jediný zájem, mohl by náš výklad s předcházející kapitolou skončit. Jenomže tak tomu není, a především pro lidskou mysl je typická pluralita zájmů, které po většinu času soupeří o dominanci. Uvedli jsme, že trojice univerzálních zájmů (praktický, kognitivní a estetický) je přinejmenším latentně přítomna v každé situaci a neustále dochází k jejich přepínání. Co se stane, když (jak tomu často bývá) každý z aktuálně působících zájmů usiluje o něco jiného?

Způsoby vzájemného působení zájmů jsou odvislé od soudů, jež obsahují, a intencionálních předmětů (indexů a predikátů), k nimž se obracejí. Perry stručně shrnuje všechny možné kombinace těchto faktorů:

*„Dva zájmy mohou mít různé indexy s různými predikáty, nebo tentýž index s různými predikáty, nebo různé indexy se stejným predikátem, anebo tentýž index s týmž predikátem. Tam, kde je index *i* predikát rozdílný, můžeme říci, že jsou vzájemně **irelevantní** a **rozdílné**. Tam, kde jsou jejich indexy stejné, ale predikáty různé, jsou dva soudy relevantní, ale rozdílné. V tom případě jsou dvě další možnosti. Pokud predikát jeden ze soudů naplní a druhý překvapí, říkáme, že tyto soudy **nesouhlasí** a jejich objektivy jsou **protikladné**. Pokud predikát jeden soud naplní a druhý ani nenaplní, ani nepřekvapí, říkáme, že tyto soudy a jejich objektivy jsou **konzistentní**. Když jsou indexy různé, ale predikáty stejné, jsou dva soudy **podobné**, ale irelevantní. Když jsou jak jejich indexy, tak jejich predikáty stejné, říkáme, že **souhlasí** [zvyraznil RBP],” (GToV, s. 371).*

Dodejme, že zájmy jejichž předměty souhlasí, nazývá Perry *spřízněnými*, protože usilují o uskutečnění téhož, a tudíž se vzájemně podporují a doplňují. V případě, že však zájmy nejsou ani spřízněné, ani konzistentní, nýbrž protikladné, rozdílné či vůči sobě irelevantní, a zároveň působí v témž okamžiku, nastává mezi nimi *konflikt*. Jak mezi konfliktními zájmy rozhodnout,

který z nich má být uskutečněn? K tomu je nutné nalézt všeobecně aplikovatelné *standardsy souměřitelnosti zájmů*.

§3 *Standardsy souměřitelnosti zájmů: správnost, intenzita, preference a inkluzivita.*

Zájmy podle Perryho můžeme srovnávat či poměřovat dvěma metodami kritiky: (1) kritikou *korektivní* a (2) kritikou *kvantitativní*. Ta první rozděluje zájmy na ty, jejichž zprostředkující soud je pravdivý, a ty, jejichž zprostředkující soud je chybný. Standard správnosti však není kvantitativní, a proto nezakládá komparativní formy hodnoty. Pro srovnávání zájmů a od nich odvislých hodnot je proto třeba obrátit se ke standardům intenzity, preference a inkluzivity.<sup>41</sup>

Na paradox *správnosti* jsme narazili již v kapitole o předmětu zájmu. Můžeme jej shrnout takto: každý zájem obsahuje očekávání, které je zprostředkováno soudem. Každý soud může být pravdivý, nebo nepravdivý – a očekávání na něm založené se podle pravdivostní hodnoty soudu naplní nebo nenaplní. Zájem založený na chybném soudu a obsahující mylné očekávání zanikne, jakmile se jeho nesprávnost projeví, a předmět, k němuž se obrací, pozbude hodnoty. Jenomže mluvit na základě této konstrukce o „pravých hodnotách“ a „falešných hodnotách“ či „lži-hodnotách“ znamená nepřiměřenou zkratku. Jestliže hodnota je objektivním korelátém zájmu a zájem je psychologický fakt, pak hodnota existuje, existuje-li zájem – bez ohledu na to, zda obsahuje soud pravdivý či chybný.

Existence hodnoty není nikterak závislá na správnosti či nesprávnosti zprostředkujícího soudu zájmu, dokud nedojde k jeho ověření. Jestliže korektivní kritikou usilujeme o správné založení našich zájmů, je tomu tak proto, že správné zájmy jsou stabilnější a trvalejší: „*Hodnota založená na pravdě není jen založená moudře a správně podle kognitivních standardů, ale je založena bezpečně [zvýraznil JH]. Nebude otřesena, až se naše poznání zúplní, zatímco*

---

<sup>41</sup> Trojici kvantitativních standardů intenzity, preference a inkluzivity využívá Perry ve výkladu o kritice hodnot v *General Theory of Value*. V *Realms of Value* již nabízí rozšířenou škálu standardů – vedle dřívější trojice přibývají *síla (strength)*, *četnost (number)*, *trvání (duration)* a *osvícenost (enlightment)*. Nové standardy s výjimkou osvícenosti však lze obsáhnout v rámci původní trojice (jak to ostatně Perry v *General Theory of Value* udělal). Osvíceností Perry míní standard správnosti, jenž je však v *Realms of Value* poněkud nejasně interpretován jako standard kvantitativní (RoV, s. 59-61). Pro stručnost i lepší podloženost argumenty se v tomto výkladu budeme držet původní verze.

hodnota založená na chybě je zrádná a nestabilní, ohrožená odhalením [omylu],“ (GToV, s. 615). Míra této nestability či zrádnosti však přímo odpovídá naší schopnosti zprostředkující soud ověřit. Zatímco omyl v každodenních praktických zájmech se projeví záhy, správnost soudů zakládajících politické ideologie či vědecké teorie může být ověřena až po mnoha desetiletích či staletích, anebo, jako v případě náboženských vyznání, nebude ověřena nikdy.

Pro vyřešení naší otázky, jak rozhodnout, který z momentálně aktivních konfliktních zájmů dostane přednost, musíme obrátit pozornost ke kvantitativní kritice a jejím třem standardům. Ty nabízejí předběžnou odpověď: ze dvou soupeřících zájmů se uplatní ten, (1) který bude intenzivnější; (2) jehož předmět je preferován před předmětem druhého zájmu; (3) který dokáže druhý zájem obsáhnout jako svou část. Tyto axiologické standardy jsou nezávislé a vzájemně nepřevoditelné, ale uplatňují se v předem daném pořadí. Popišme je nejprve jeden po druhém.

(1) *Intenzitou (intensity)* rozumí Perry schopnost zájmu aktivovat úplnou a koordinovanou tělesnou reakci, ať již se jedná o aktivitu nebo inhibici aktivity. Zájem je tím intenzivnější, v čím vyšší míře si podřizuje veškerou aktivitu organismu:

*„Můžeme tedy říci, že míra probuzenosti zájmu [tj. intenzity – pozn. JH] je měrou, do níž [zájem] získá kontrolu nad tělem jako celkem; nebo měrou, do níž jsou části těla řízeny, ať ve své činnosti či v její inhibici, požadavky zájmu,“ (GToV, s. 629).*

Tuto úroveň intenzity zájmu si lze představit na lineární škále, kde minimem je úplná indiference a maximem totální tělesná aktivizace.<sup>42</sup> Z uvedeného vyplývá, že (1) každý zájem může dosáhnout maximální intenzity, a že (2) čím vyšší je míra intenzity jednoho zájmu, tím více jsou inhibovány všechny zájmy ostatní.

Intenzitu zájmu je třeba odlišit od relativní síly zájmu, či jeho predispozice dominovat zájmům ostatním. Perry cituje Sherringtonovo pozorování, podle kterého mají zájmy, jejichž

---

<sup>42</sup> Pojem “totální tělesná aktivizace” používá Perry pouze spekulativně: „Navzdory naší nevědomosti fyziologických pojmů, v nichž by intenzita zájmu mohla být vyjádřena, ji v abstraktním smyslu považujeme za kvantitu určitého druhu,“ (GToV, s. 630).

předměty jsou organické počítky, predispozici převládnout nad zájmy obracejícími se k vnějším předmětům (GToV, s. 631). Tuto dispozici pojmenovává Perry *silou* (*strength*) zájmu:

*„Jedinec má za svůj život, či v jakémkoliv daném období, určité množství dostupné energie, o níž soupeří několik jeho zájmů. Když si ji jeden z nich přisvojí, zmenšuje zásobu dostupnou ostatním. Síla zájmu je pak nadřazenost v tomto zápase [zvýraznil JH],“ (RoV, s. 56).*

Síla zájmu tedy představuje jakýsi jeho potenciál dosáhnout vysoké úrovně intenzity. Tento potenciál může být zájmu vrozený, díky dědičnosti, anebo získaný, díky zvyku. Samotná síla zájmu ale není standardem kvantitativní kritiky hodnot – tím je až realizace tohoto potenciálu, tedy skutečná intenzita zájmu.

(2) Když jsme charakterizovali zájem v obecném smyslu, podotkli jsme, že je vždy selektivní, tedy, že vybírá, co učiní svým předmětem. Avšak zájem nejenže volí své předměty – volí také *mezi svými předměty*. Standardem volby mezi těmito potenciálními předměty je *preference*:

*„Mezi vhodnými předměty, k nimž všem se zájem obrací, jediný zájem staví jeden [předmět] nad anebo pod jiný. Díky tomu, že jsou takto seřazeny, tvoří předměty pořadí, které je kvantitativní v tom smyslu, že jej můžeme zobrazit jako úsečku s různě dlouhými intervaly či úseky mezi předmětem, který je preferován před všemi ostatními (maximum), a předmětem, před nímž jsou preferovány všechny ostatní (minimum). Pokud srovnání není smíšeno s ostatními [standards], jako intenzitou nebo silou, můžeme říci, že o to, co je preferováno, je „větší“ zájem než o to, před čím je to preferováno,“ (RoV, s. 53).*

Standard preference tedy staví hypotetickou řadu předmětů téhož zájmu, počínající předmětem, od něhož se očekává uspokojení zájmu, a jenž je volen před všemi ostatními, a končící předmětem, který sice také nabízí očekávané uspokojení zájmu, ale je volen až když není žádný jiný předmět k dispozici. Preference se přitom může týkat jak předmětu završujícího

zájem, tak předmětů podřízených zájmů, prostředkujících k jeho završení. V prvním případě mluvíme o standardu *vkusu (taste)*, v druhém o standardu *užitečnosti (utility)*.

(3) Standard *inkluzivity (inclusiveness)* se uplatňuje tam, kde se dva zájmy stýkají či překrývají. Jeho principem je agregace slučitelných zájmů do větších celků:

*„Celek je větší než jeho část, protože obsahuje tuto část a něco navíc; takže tuto část přesahuje, bez ohledu na to, jaká je velikost at' části, či celku. Standard komparativní inkluzivity spočívá na možnosti přesahování a překrývání [zájmů],” (GToV, s. 646).*

Jinými slovy, jestliže nastane spor mezi dvěma zájmy, které nejsou protikladné, pak agregovaný nadřazený zájem, který organizuje oba zájmy tak, že mohou dosáhnout uspokojení, poskytuje vyšší hodnotu než kterýkoliv z nich samostatně.

Možné standardy četnosti a trvání, jež Perry uvádí ve svém výčtu v *Realms of Value* (RoV, s. 57-58) jsou ve skutečnosti odvozené z principu inkluzivity: *„Jestliže zájem M dodává hodnotu předmětu a v časovém momentu  $t^1$  a pokračuje v následujících momentech  $t^2$ ,  $t^3$  atd., pak je předmět a nositelem vyšší hodnoty v intervalu  $t^1 - t^3$ , než v kratším intervalu  $t^1 - t^2$ ,“* (GToV, s. 649). To samozřejmě platí pouze za předpokladu, že se zájem dokáže po celou dobu intervalu udržet v nezměněné intenzitě. Analogicky v případě četnosti: předmět *a*, pokud je předmětem zájmu M jediného subjektu  $S^1$ , má nižší hodnotu, než pokud je předmětem dvou zájmů M a N téhož subjektu  $S^1$ , anebo než pokud je předmětem téhož zájmu M dvou subjektů  $S^1$  a  $S^2$ . I zde však musíme držet na paměti, že srovnání hodnot je možné provádět pouze mezi částí a celkem, v němž je tato část obsažena. Bylo by chybné odvodit, že předmět jednoho zájmu má (za vyřazení ostatních standardů) nižší hodnotu než předmět dvou odlišných zájmů!

Problém kvantitativní kritiky hodnot nespočívá v nedostatku kvantifikovatelných standardů, nýbrž v jejich vzájemné *nezávislosti* a nepřevoditelnosti. Sama skutečnost, že např. intenzita a preference jsou lineárně kvantifikovatelné, neznamená, že jsou kvantifikovatelné v týchž jednotkách. Perry se explicitně staví proti myšlence srovnatelnosti celkových hodnot, získané vzájemným násobením stupňů hodnoty podle jednotlivých standardů (GToV, s. 643).

Spor mezi dvěma zájmy je možno řešit na základě jednoho, druhého či třetího standardu, v případě, že jsou aplikovatelné. Je ale možné je porovnat na základě všech tří standardů?

Vzájemná nepřevoditelnost a nesouměřitelnost standardů není překážkou, jestliže dokážeme určit závazné pořadí jejich aplikace. Toto pořadí je přitom podle Perryho pevně dáno vlastnostmi popsaných standardů: (1) Standard preference musí být aplikován před standardem intenzity, protože „všechny zájmy o všechny objekty jsou schopny dosáhnout stejného stupně intenzity“ (GToV, s. 644), a protože vzrůstající intenzita zájmu o jeden předmět inhibuje zájmy o ostatní možné předměty, čímž efektivně blokuje aplikaci standardu preference. (2) Aplikace standardu inkluzivity musí předcházet aplikaci standardu preference, neboť poměruje možnost harmonické integrace zájmů vůči konstituujícím zájmům samotným, bez ohledu na jejich předměty. Pořadí aplikace standardů je tedy následující: 1. standard inkluzivity, 2. standard preference, 3. standard intenzity. Perry shrnuje pořadí standardů komparativní hodnoty takto:

*„Libovolný zájem o libovolný předmět je schopen plného probuzení, takže rozdíly intenzity jsou významné pouze vůči konkrétnímu zájmu o konkrétní předmět. Na druhou stranu preference ustavuje pořadí předmětů vzhledem k danému zájmu. Konečně standard inkluzivity není relativní ani vzhledem k zájmům, ani předmětům, ale je aplikovatelný absolutně. První standard, intenzita, umožňuje srovnání mezi různými fázemi téhož zájmu o tentýž předmět; druhý standard, preference, umožňuje srovnání mezi několika předměty téhož zájmu; třetí, inkluzivita, umožňuje porovnání předmětu jednoho zájmu s předmětem druhého, aniž by představil zájem třetí, a je proto jediným standardem, kterým je možné integrovat všechny zájmy do jediného systému, jenž dosahuje maxima ve všech třech ohledech neboli maxima celkového,“ (GToV, s. 658).*

§4 Morální zájem je nadřazen zájmům ostatním. Základním předpokladem, jenž nás bude provázet celou touto kapitolou, a jež můžeme označit za základ Perryho morální ekonomie, je, že pokud je uspokojení libovolného jednoho zájmu *dobré*, pak uspokojení více

zájmů je *lepší* a uspokojení všech zájmů je *nejlepší* (ME, s. 15).<sup>43</sup> Tento předpoklad platí jak pro zájmy jediného subjektu, tak na úrovni celé společnosti. Pokud dobro v obecném smyslu spočívá v uspokojení libovolného zájmu, pak morální dobro spočívá v harmonickém uspořádání zájmů tak, že mohou být všechny uspokojeny a žádný z nich není frustrován – a to bez ohledu na jejich obsah či povahu. „*Neexistuje žádný zájem, který by byl tak nízký či tak bezvýznamný, že by jeho uspokojení nebylo morálně dobré, jestliže tvoří část systematického uspokojení větší skupiny zájmů,*“ (ME, s. 16). Stanovení pevného pořadí aplikace standardů kvantitativní kritiky hodnot, a především rozeznání všeobecné uplatnitelnosti standardu inkuzivity otevírá dveře formulaci morálního ideálu harmonického uspořádání všech zájmů.

Perry definuje morálku jako lidské úsilí nahradit přirozený konflikt zájmů jejich harmonickou integrací:

*„Morálka je lidská snaha harmonizovat soupeřící zájmy: předcházet sporu tam, kde hrozí, odstraňovat spor tam, kde nastal, a pokračovat od negativní harmonie bezkonfliktnosti k pozitivní harmonii spolupráce,“ (RoV, s. 90).*

Jestliže je morálka *snahou*, řízenou *očekáváním* určitého dobra, můžeme o ní mluvit jako o morálním zájmu. Povšimněme si však tři z jeho vlastností: za prvé, předmětem morálního zájmu je harmonické uspořádání zájmů ostatních. Ostatní zájmy jsou indexy tohoto předmětu, jejich harmonická integrace predikátem. Za druhé, morální zájem působí či může působit ve všech situacích, v nichž jsou alespoň latentně přítomny alespoň dva rozdílné zájmy. Protože, jak jsme dříve ukázali, jsou tři univerzální zájmy (praktický, kognitivní a estetický) latentně přítomné v každé situaci, a protože mezi sebou soupeří o dominanci, vyplývá, že morální zájem je rovněž zájmem univerzálním. Za třetí, morální zájem však není stejného druhu jako zájem praktický, kognitivní a estetický, protože tyto zájmy obsahuje jako indexy svého předmětu, jako příležitosti ke svému konání. Neboli, podle standardu inkuzivity, morální zájem

---

<sup>43</sup> Používáme zde formulace “uspokojení zájmu” v souladu se starším textem *The Moral Economy*, ačkoliv skutečnou lokací hodnoty je v pozdější verzi Perryho teorie objekt nebo objektív zájmu, jenž je spojen s naplněním očekávání, které zájem zakládá.



je ostatním univerzálním zájmům nadřazen: „*Když jsou zájmy takto organizovány, vzniká zájem celku, neboli morální zájem, jehož nadřazenost spočívá v tom, že celek je větší než jakékoliv jeho část – větší podle principu inkluzivity,*“ (RoV s. 91). To je také důvod, proč jej naše předchozí analýza, zabývající se fungováním zájmů jako izolovaných jednotek, neodhalila dříve. Morální zájem není jen jedním z univerzálních zájmů, ale podle standardu inkluzivity je tím zájmem celku, jemuž se všechny části musejí podříditi.

Nadřazenost morálního zájmu zájmům ostatním, jeho autorita určovat, které zájmy budou uskutečňovány, v jaké míře a v jakém pořadí, je nutným omezením autonomie estetického zájmu. Jasně se ukazuje v situacích, kdy víme, že předmět našeho estetického zájmu je sice krásný (má estetickou hodnotu), ale vztahovat se k němu esteticky je za dané situace morálně nepřijatelné, protože jiné hodnoty jsou v sázce.

Toto omezení se může odehrávat na třech úrovních: (1) na osobní úrovni, na níž harmonickou integraci všech zájmů jediného subjektu nazývá Perry *osobní vůlí (personal will)*, (2) na sociální úrovni, na níž harmonickou integraci všech zájmů všech subjektů společnosti nazývá *sociální vůlí (social will)*, (3) na univerzální úrovni, na níž harmonickou integraci všech aktuálních i potenciálních zájmů všech minulých, současných i budoucích subjektů nazývá *nejvyšším dobrem (summum bonum)*. Protože třetí, univerzální úroveň, náleží do oblasti metafyzické spekulace, zaměříme se v této práci pouze na první dvě: na *morální kritiku estetického zájmu* v rámci jednotlivce a na *morální kritiku* sociální instituce, která reprezentuje (byť ne absolutně) kolektivní estetický zájem, tj. *umění*. Než k ní přikročíme, bude však nutné popsat rozdíly fungování morálního zájmu na úrovni osob a společností.

§5 *Morální integrace zájmů na úrovni osob a společností.* Po celou dobu dosavadního výkladu jsme zájmy připisovali subjektům, jedincům, živým tvorům či organismům. Tyto jsme považovali za tvory, kteří mají mysl, o níž jsme v kapitole o definici zájmu uvedli, že sestává ze zájmů, fyziologického ústrojí a mentálních obsahů. Avšak aby organismus mohl přežít, nemůže být mysl jen množinou zájmů sdílejících společné fyziologické ústrojí; musí být jejich

organizovanou strukturou. Tuto strukturu všech zájmů jediné mysli budeme spolu s Perrym nazývat *osobou (person)*: „*To, co dělá člověka osobou je integrace jeho zájmů v čase a prostoru,*“ (RoV, s. 62). Integraci zájmů mysli na úrovni jedné osoby řídí morální zájem, jež Perry nazývá *osobní vůlí (personal will)*:

*„Člověk je osobou potud, pokud v něm existuje jakási ústřední směnárna, kde si zájmy uvědomují sebe navzájem a mají dovoleno pokračovat pouze když jsou požadavky ostatních zájmů prověřeny a zcela nebo částečně naplněny. [...] Když takto popsaná osoba jedná podle svého zájmu ‚ve světle‘ zájmů ostatních, můžeme říci, že všechny její zájmy spolu sdílejí kontrolu nad jejím chováním. [Taková osoba] [m]á ‚svou vlastní vůli‘ či ‚osobní vůli‘, která je nadřazena všem jeho zájmům [zvýraznil JH],“ (RoV, s. 62-63).*

Metodou, již osobní vůle pracuje na organizaci a integraci zájmů, je (jak předchozí citace naznačuje metaforou „ústřední směnárny“) *reflexe*. Dříve, než se kterýkoliv zájem uskuteční, jsou jeho jednotlivé složky (očekávání, předmět, podřízené činnosti) podrobeny morální kritice a následně je zájem realizován do té míry, aby neohrozil realizaci ostatních zájmů.

*Společnost (society)* se osobě podobá v tom ohledu, že i ona je strukturou integrovaných zájmů. Liší se od ní v tom ohledu, že zatímco osoba je organizovaná strukturu zájmů jedné mysli, společnost je složena z *osobních vůlí* osob, které ji konstituují. Jako každá struktura, i společnost je víc než pouhá množina těchto osobních vůlí, protože je jejich uspořádáním, tj. zahrnuje i vztahy mezi nimi.

Druhý zásadní rozdíl mezi společností a osobou spočívá v tom, že společnost nemá vlastní mysl, tudíž není schopna nezávislé reflexe, volby, rozhodování ani organizace, jinak než skrze aktivitu svých konstituentů. „*Vyplývá z toho, že na sociální úrovni nemůže existovat žádná morální vůle, vyjma složeniny několika osobních vůlí, které jsou určitým způsobem vzájemně ovlivňovány a propojeny,*“ (RoV, s. 93). Jinými slovy, na společenské úrovni se morální meta-zájem uskutečňuje *komunikací a interakcí* mezi osobami. Avšak ne každá interakce a komunikace nutně vedou k morální integraci osobních vůlí; konec konců formou

komunikace je také hádka a formou interakce je i boj. Klíčovou vlastností té komunikace či interakce, která dává vzniknout sociální vůli, je, že se musí jednat o komunikaci *benevolentní*, tj. že v ní jedna osoba rozpoznává a uznává zájmy jiných osob, jako by to byly zájmy její vlastní:

*„Když přijímám vaše touhy a averze, vaše naděje a obavy, vaše radosti a strasti, zkrátka zájmy, které vám vládnou, jednáám, jako by tyto zájmy byly mé vlastní. Přestože nemohu, striktně řečeno, cítit vaše zájmy, mohu s nimi počítat, přát jim zdar a přidat je k součtu zájmů, které považuji za svou součást. Když se budete zároveň i vy stejně benevolentně stavět vůči mým zájmům, pak máme **společný problém smířit ty samé zájmy**, s tím rozdílem, že vaše zájmy jsou obsahem mé benevolence a moje zájmy obsahem té vaší, [zvýraznil JH],““ (RoV, s. 94).*

Tímto způsobem, prostřednictvím benevolentní komunikace a interakce vzniká ze součtu osobních vůlí *vůle sociální*.

Společnost je sice složena z osob a sociální vůle z vůlí osobních, avšak osobní vůle řídí lidské chování jen do té míry, že uspořádává a reguluje jednotlivé sub-personální zájmy. Většina lidského jednání je řízena parciálními zájmy a tyto zájmy se zrcadlí též na společenské úrovni v *sociálních institucích (social institution)*. Určující vlastností sociálních institucí je, že byly zřízeny za nějakým účelem a slouží k uspokojování odpovídajícího zájmu osob dané společnosti. Instituce můžeme označovat za velké či univerzální, jestliže účel, kterému slouží, je naplňování některého z univerzálních zájmů, ať již na osobní, sociální, nebo univerzální úrovni. Perry v *Realms of Value* rozlišuje *osm velkých institucí: svědomí, právo, politiku, ekonomii, vědu, umění, vzdělávání a náboženství*. Předmětem naší pozornosti však budou pouze kritika umění, tedy sociální instituce reprezentující estetický zájem členů společnosti.

## **5.2 Estetická, morální a kognitivní kritika estetického zájmu**

§6 *Interní a externí kritéria kritiky estetického zájmu*. Estetické zájmy soupeří o dominanci s ostatními, mimo-estetickými zájmy, ale také mezi sebou navzájem. Například se rozhodují, zda budu večer psát disertační práci, anebo půjdu do kina; a půjdu-li do kina,

rozhodují se dále, na který film. První typ rozhodování je případem morální kritiky mých rozdílných zájmů a řídí se standardem inkluзивity: dokončit disertační práci je dobré, vidět film je také dobré, a udělat obojí je lepší než udělat jen jedno. V rozhodování mezi nimi jde nakonec o to, zda jsou oba zájmy kompatibilní, a pokud ano, jaká jejich organizace přinese snadnější a úplnější realizaci obou. Skutečnost, že jeden z činitelů tohoto morálního sporu je zájem estetický, nehraje podstatou úlohu: kritéria rozhodování jsou vůči němu *externí*.

Naopak rozhodují-li se, který ze dvou filmů shlédnout, jedná se o volbu stejného zájmu mezi dvěma potenciálními předměty (případně mezi dvěma zájmy stejného typu, pokud se např. rozhodují, zda se dívat na film, anebo jít do divadla). Rozhodování v takovém případě bude záviset na charakteristických vlastnostech estetického zájmu a jeho předmětů a (za předpokladu, že volím mezi dvěma estetickými zájmy, které aktuálně nelze integrovat) bude se řídit standardem preference. Kritéria rozhodování proto budou *interní*.

Zde musíme zdůraznit tvrzení ze závěru čtvrté kapitoly: Perry pojímá estetiku nikoliv jako vědu deskriptivní, nýbrž jako vědu normativní, jejímž předmětem je specifický obor hodnot. Úkolem takto vymezené estetiky je především definovat standardy interní kritiky předmětů estetického zájmu (tj. estetických hodnot). Zároveň se ale nejedná o disciplínu preskriptivní, která by předepisovala, jaké estetické objekty se mají líbit, či podávala návod, jak tvořit dobré umění. Podobně jako Mengerova ekonomie či Böhm-Bawerkem navrhovaná morální ekonomie, má také estetika za úkol popsat principy zaujatého chování estetických recipientů a rozhodnout, nakolik jsou tyto principy fundovány biologicky, a nakolik sociálně, respektive do jaké míry jsou fixní, a do jaké míry jsou dynamické.

Interní kritiku estetických zájmů budeme nazývat kritikou estetickou. Externích kritik estetického zájmu existuje několik. Na osobní úrovni soupeří estetický zájem se zájmem praktickým a kognitivním a lze jej posuzovat z hlediska zájmu morálního; na úrovni společnosti nabízí téměř každá z velkých institucí vlastní hledisko ke kritice umění. Tyto kritiky však v posledku na umění aplikují morální či kognitivní kritéria. Vedle estetické kritiky se proto

v této kapitole budeme podrobněji zabývat pouze morální a kognitivní kritikou estetického zájmu, a to jak na osobní, tak na sociální úrovni.

§7 *Interní kritika estetického zájmu.* Když se estetický zájem rozhoduje mezi potenciálními předměty, když o dominanci soupeří dva estetické zájmy téže osoby, anebo když dvě osoby poměřují své estetické zájmy o předmět s tímž indexem (např. tímtéž uměleckým dílem), záleží rozhodnutí na interní kritice estetického zájmu.

Stanovení konkrétních pravidel této kritiky pro každou z oblastí estetického zájmu či umění je podle Perryho úkolem estetiky a teorií jednotlivých druhů umění jako speciálních normativních věd (RoV, s. 340). Některé všeobecně platné závěry lze ale na základě předchozího výkladu učinit.

Za prvé, pokud na osobní úrovni rozhodujeme mezi předměty téhož zájmu, uplatňujeme standard preference. Tentýž standard bude uplatňován, rozhodujeme-li mezi dvěma předměty dvou různých estetických zájmů, protože se stále jedná o zájmy téhož typu, a tudíž mají podobná pořadí preference.<sup>44</sup> V rámci soukromých pořadí preference není třeba další podrobné analýzy: na osobní úrovni si každý sám před sebou svůj komparativní soud estetické hodnoty obhájí. Na otázku, odkud se tato soukromá pořadí preference berou, a proč se mezi jednotlivými osobami liší, odpovídá Perry neurčitě:

*„Fyziologie preference je zcela spekulativní. Preference finálního předmětu před zprostředkujícím napovídá, že preferovaný předmět vede ovládající tendenci blíže k jejímu naplnění. Preference jednoho finálního předmětu před druhým napovídá, že preferovaný předmět naplňuje ovládající tendenci adekvátněji. Obě tyto domněnky můžeme možná shrnout do představy úplnosti uspokojení nebo*

---

<sup>44</sup> Protože se ale fakticky nejedná o tentýž zájem, je srovnatelnost dvou pořadí preference pouze přibližná a orientační. Jestliže John preferuje obrazy od Rafaela před všemi ostatními malíři, a zároveň preferuje skladby všech ostatních hudebníků před Schönbergem, pak za předpokladu, že jeho hudební i výtvarný estetický zájem jsou stejně intenzivní, bude preferovat Rafaela před Schönbergem. Pokud však preferuje Tiziana před Veronesem a Mozarta před Brahmssem, nemůžeme podle stejného klíče dovozovat preferenci Tiziana před Brahmssem či Mozarta před Veronesem. Celá situace je navíc komplikována skutečností, že estetický zájem o hudbu *nemusí být* v daném okamžiku stejně intenzivní jako estetický zájem o malířství. Problematická srovnatelnost dvou pořadí preference je pak dovršena vzájemnou nepřevoditelností standardů.

*vhodnosti [fitness] předmětu vůči subjektivní žádosti,” (GToV, s. 635).*

Zásadnější a komplikovanější otázkou je kritika pomocí standardu preference na interpersonální a sociální úrovni, představená v estetice Davidem Humem jako problém všeobecného standardu vkusu. Tento problém můžeme nastolit takto: jestliže já preferuji *b* před *a*, a vy preferujete *a* před *b*, jsou naše soudy ve sporu? A pakliže jsou, jak rozhodnout, kdo z nás má pravdu?<sup>45</sup>

Perry postupuje v souladu s Humeovým spiskem, když tvrdí, že spory mezi soudy preference jsou rozhodnutelné do té míry, pokud jsou založené na sporu kognitivních soudů, které je zprostředkovávají. Konkrétně uvádí dvojici případů:

(1) Jestliže jsou protikladné soudy preference zprostředkovány protikladným soudem faktu, znamená rozhodnutí kognitivního sporu zároveň rozhodnutí sporu soudu preference. Z tohoto důvodu uvádějí estetičtí kritikové věcné *důvody* svých soudů.<sup>46</sup>

(2) Jestliže jsou protikladné soudy preference způsobeny nevědomostí jednoho ze soudců, může odstranění kognitivního deficitu znamenat rozhodnutí jejich sporu. Například preferuji-li *b* před všemi ostatními předměty, ale neznám *c*, a zároveň vy preferujete *c* před *b*, může mé poznání *c* způsobit změnu pořadí preference, takže náš spor zmizí. Z tohoto důvodu estetičtí kritikové zdůvodňují své soudy *ukazováním* a *odkazováním* k vlastnostem estetického objektu samého, anebo jiných estetických objektů.

Jestliže je ale zprostředkující poznání úplné a správné, a přesto spor soudů preference přetrvává, jedná se o spor skutečný:

*„Když [...] jsou všechny kognitivní rozdíly eliminovány nebo vyřešeny a dvě preference si stále protiřečí, jsme konfrontováni se*

<sup>45</sup> Toto nastolení problému vychází ze spisu Davida Humea *Of the Standard of Taste* (Hume 1997). Přestože se Perry k tomuto Humeovu textu přímo neodkazuje, je zřejmé, že jeho argument a částečně i jeho závěry používá jako základ §255 *The Standardization of Preference* (GToV, s. 638-642).

<sup>46</sup> Tímto tvrzením ale Perry, zdá se, následuje Humea tak daleko, že opomíjí základy své vlastní teorie. V předchozích dvou kapitolách jsme extenzivně dokazovali, že Perry správně činí předmětem estetického zájmu aprehenzi uměleckého díla, a nikoliv umělecké dílo samotné (ve smyslu materiálního artefaktu). To je pouhým indexem estetického objektu. Kognitivní spor, o němž se zde hovoří, se proto rovněž netýká estetického objektu, jenž je v přísném smyslu privátní, nýbrž jeho indexu, jenž je oběma kritikům společný.

*dvěma neoddiskutovatelnými fakty, které musejí obě strany uznat, totiž, že zatímco po veškeré analýze já preferuji b před a, vy preferujete a před b. Tento konflikt preference je, stejně jako konflikt zájmů, hodnotová danost a příklad její ultimátní a neredukovatelné relativity,” (GToV, s. 640).*

Perryho teorie tedy na jednu stranu dává soudu preference dobře poučeného a pozorného znalce větší váhu než soudu nepozorného laika, zároveň však počítá s neredukovatelnou relativitou vkusu. Tato skutečnost vede Perryho k na první pohled nesamozřejmému tvrzení, že zatímco na osobní úrovni je kritika estetického zájmu podřízena standardu preference, na sociální úrovni se kritika umění řídí standardem inkuzivity.

Je ve zdánlivém rozporu, když na jednom místě Perry uvádí, že „*[l]íbení či preference člověka vytříbeného vkusu, když je jeho estetický zájem živý a dominantní, je autoritativnější než konsensus mnoha estetických soudů shromážděných náhodně*“ (RoV, s. 340), ale záhy píše, že „*[...] to, co vyhovuje estetickým zájmům skupiny, má vyšší hodnotu než umění, které se líbí jen jednomu z této skupiny,*“ (RoV, s. 341). Ale tento rozpor zmizí, jakmile si uvědomíme, že autoritativnost soudu v prvním případě spočívá na předpokladu kognitivní chybnosti či nedostatečnosti ostatních soudů, s nimiž je srovnáván. Naproti tomu v druhém případě se předpokládá, že všichni v uvažované skupině jsou stejně poučení soudci, jejichž preference jsou skutečně a nesmiřitelně rozdílné. Preference kvalifikovaných kritiků se shodují tím více, čím méně komplexní je předmět jejich kritiky, a tedy čím menší je riziko kognitivního omylu – mezi znalci kávy nebo vína panuje obecně větší shoda než mezi znalci výtvarného umění či divadelními kritiky. Přesto se soudy znalců *ve všech oblastech* alespoň částečně rozcházejí. Tam, kde mezi nimi panuje neshoda, je standard preference nahrazen standardem inkuzivity, a předmět preference vyššího počtu zájmů můžeme nazývat obecně hodnotnější než ostatní (ačkoliv tato skutečnost nikterak nemění osobní preference jednotlivých soudců).

§8 *Estetický zájem podroben morální kritice.* Tvrzení, že estetický aspekt lidského života a s ním spojená instituce umění mají být podřízeny externím formám kritiky bývá mezi umělci a estéty přijímáno nevráživě. Moralista, tvrdí se, nemá žádnou autoritu předepisovat, co

je krásné, a co ne. Je proto třeba hned zkraje říci, jak se estetická a morální kritika estetického zájmu liší, odkud čerpají svou autoritu a k jakým soudům mají legitimní právo.

Dříve jsme na základě rozboru platónské triády nejvyšších hodnot dobra, pravdy a krásy uvedli, že estetický a kognitivní zájem jsou zájmy univerzální. Protože tyto hodnoty jsou vzájemně nepřevoditelné, lze konstatovat, že jim odpovídající zájmy jsou také zájmy *autonomní*. Spor dvou estetických zájmů o to, který z jejich předmětů je krásnější, vyřeší pouze estetická kritika. Spor dvou kognitivních zájmů o to, který soud je pravdivý, vyřeší jen jejich kognitivní kritika.

Avšak kognitivní i estetické zájmy jsou součástí jediné živé osoby, která pro ně (a pro všechny své ostatní zájmy) musí nalézt co nejharmoničtější uspořádání. „*Umění [zde ve smyslu oblasti estetického zájmu – pozn. JH] je podřízeno morální kritice, protože morálka není nic menšího než zákon, který určuje celé uspořádání zájmů, teprve v rámci nějž jsou umění a všechny ostatní dobré věci možné,*“ (ME, s. 174). Slova „zákon“ a „muset“ však v tomto případě nevyjadřují strukturně-ontologickou nutnost, nýbrž spíše povinnost, jež plyne z racionálního ideálu nejvyššího dobra. Samotná existence a dominance estetického zájmu v dané situaci je výsledkem úspěšné morální organizace zájmů. I skalní obhájce estetické autonomie musí přiznat, že jeho schopnost oceňovat krásu poklesne, jakmile jej rozbolí zuby.

Taktéž na společenské úrovni jsou sice věda a umění instituce, které nemají za úkol řešit konflikt různorodých zájmů, a proto je vůči nim morální kritika externí (na rozdíl od institucí svědomí, politiky, práva, ekonomie). Ale samotné jejich fungování je závislé na morální organizaci zájmů členů společnosti, kterou jsme označili jako sociální vůli. Základním a logickým požadavkem teoretické vědy a krásných umění je svobodná společnost (ve smyslu společensky uznávané autonomie jim dominantních zájmů) – avšak tato svoboda není přirozený stav, nýbrž výdobytek morálního úsilí:

*„Stefan Zweig se mýlil, když tvrdil, že oni malíři a hudebníci, kteří si užívali svobodné Paříže, nečinili žádný nárok na společnost.*



*Požadovali svobodu a jejich žádost byla vyslyšena. Ale za touto svobodou stojí instituce, které ji tvoří. [...] Ten, kdo si užívá svobody a žádá vítězství, ale zároveň se vyhýbá boji, je jenom částečným člověkem, bez ohledu na to, jak velkým je umělcem. [...] Společnost může, a měla by, dopřát umělci jeho nezodpovědnost; sama se bude těšit z jejich plodů. Ale umělec by měl přijmout toto privilegium s pokorou a špetkou sebeopovržení. Protože za jeho nezodpovědnost musí platit někdo jiný. Někdo musí postavit základy a bránit zdi jeho slonovinové věže a poskytovat mu životní nezbytnosti,” (OWiM, s. 187).*

Perry ve *One World in the Making* proto předkládá následující rozdělení rolí sociálních institucí: Úkolem morálních sociálních institucí – svědomí, práva, politiky, ekonomie – je tvořit takové uspořádání, v němž se (na jim odpovídajících úrovních) předchází konfliktu zájmů, a zároveň je dosahována *co nejvyšší míra svobody*. Protože však svoboda a absence konfliktu mohou vést k zahálce, konzumu a ustrnutí starých zvyků, je rolí *humanitních institucí (humane institutions)* cvičit a rozvíjet charakteristicky lidské zájmy bez vnějšího motivu: „*pravdu pro pravdu, krásu a pro krásu, dobro pro dobro,*“ (OWiM, s. 174).<sup>47</sup> Perry mluví o humanitních institucích či humanitní kultuře ze dvou důvodů: za prvé proto, že tyto instituce reprezentují zájmy charakteristicky lidské, za druhé proto, že jsou nadřazeny ostatním zájmům ve *všeobecně lidském pořadí preference* (OWiM, s. 174).<sup>48</sup> Za tyto humanitní instituce považuje Perry v první řadě teoretickou vědu (na rozdíl od vědy aplikované) a krásná umění (na rozdíl od umění užitých).

Morální kritika estetického zájmu tedy je nezbytnou součástí osobního i společenského života, která jeho autonomii neohrožuje, nýbrž umožňuje. Zároveň je také perspektivou, z níž na estetický zájem a umění musí pohlížet obecná teorie hodnoty.

---

<sup>47</sup> Svým pojetím humanitní kultury se Perry dovolává odkazu humanistického ideálu Wilhelma von Humboldta, v němž je čisté myšlení prostorem svobodného rozvinutí specificky lidských schopností člověka.

<sup>48</sup> Dříve jsme uvedli, že standard preference rozhoduje mezi předměty téhož zájmu. To se zdá v rozporu se právě uvedeným tvrzením, že zájmy humanitní kultury jsou preferovány před zájmy ostatními. Je ale třeba mít na paměti, že jeden zájem může být předmětem zájmu jiného, jako je tomu například v tomto případě: morální meta-zájem rozhoduje mezi svými předměty – partikulárními sub-personálními zájmy. Tedy: jestliže není možno zájmy integrovat podle standardu inkluzivity a je třeba mezi nimi rozhodovat podle standardu preference, pak jsou zájmy a instituce humanitní kultury nadřazeny zájmům ostatním (za předpokladu stejné míry jejich intenzity). I zde tedy platí výše uvedená pravidla o pořadí aplikace standardů kritiky hodnot a aplikaci standardu preference.

§9 Morálně pozitivní a negativní aspekty estetického zájmu; paradox sociální kontroly.

Estetický zájem vykazuje některé vlastnosti, které umožňují jeho snazší harmonizaci v rámci morální ekonomie, a jiné, které naopak jeho snadné harmonizaci brání. V *The Moral Economy* předkládá Perry kritiku těchto aspektů, vedenou, jak sám tvrdí, podle vzoru Platónovy kritiky umění z druhé, třetí a desáté knihy *Ústavy* (ME, s. 212). Ve zkrácené podobě opakuje své závěry, včetně odkazu k Platónovi, v *Realms of Value* (RoV, s. 344-345) a *One World in the Making* (OWiM, s. 184-188). Mezi morálně pozitivní aspekty estetického zájmu vypočítává následující:

(1) Estetický zájem, podobně jako zájem kognitivní, lze lépe integrovat s ostatními zájmy, protože je *nesobecký*; tzn. svůj předmět si nepřivlastňuje a nespotřebovává jej. Sdílený zájem různých subjektů o tentýž předmět jeho hodnotu nesnižuje, nýbrž zvyšuje.

(2) Morální i estetický zájem stavějí na přední místo ideál *harmonie*. V případě estetického zájmu jsou dílčí prvky předmětu harmonizovány v jednotě aktu aprehenze. V morálním zájmu je celkové uspořádání zájmů řízeno principem jejich nekonfliktu a harmonické spolupráce. Perry sice upozorňuje, že estetická a morální idea harmonie se liší, neboť v estetice je řídicím principem sjednocený celek, zatímco v morálce je to co nejsvobodnější realizace částí; platí ale, že ačkoliv ne každý esteticky harmonický celek je morální, každý morálně harmonický celek je estetický (RoV, s. 343). Pokud je předmětem estetického zájmu takový morální celek, dodává mu estetický zájem na atraktivitě, neboť abstraktní morální ideu převádí na smyslovou představu harmonie. Tuto charakteristiku estetického zájmu jsme ve druhé kapitole popsali jako fixaci idejí.

Dynamika vztahu estetické a morální harmonie je ale komplexnější, než náš dosavadní výklad naznačuje a než Perry ve svých textech explicitně uvádí. Nejenže se morální harmonie může stát předmětem estetického zájmu. Také esteticky harmonický celek, jenž nárokům morálního zájmu nevyhovuje, představuje pro morální integraci zájmů zvláštní výzvu. Harmonie nazřená v aprehenzi klade palčivou otázku, zda je jí analogická morální integrace

zájmů skutečně nemožná, anebo zda jí jen brání ustrnulé zvyky fungování morálního zájmu. Tvrdíme, že byť Perry tuto možnost nerozvedl, skrývá analogie estetické a morální harmonie mechanismus, jímž dobré umění zpětně podrobuje kritice fungování morálního zájmu, byť je tento estetickému zájmu nadřazen. Esteticky hodnotná umělecká díla, která v době svého vzniku došla morálního odsudku a zavržení, se běžně stávají s postupem času méně a méně kontroverzní a nezřídka získají kanonický status právě proto, že prostřednictvím estetické harmonie vznesla nárok na restrukturalizace způsobů fungování morálního zájmu, jež umožnila uskutečnění jí analogické harmonie sociální.

(3) Fixace idejí v materiálním záznamu estetického zájmu, například v uměleckém díle, má ve spojení s jeho nesobeckou, nespolečenskou povahou další pozitivní aspekt: usnadňuje interpersonální a společenskou shodu na jediném morálním účelu a umožňuje jeho sdílení. Například romány Emila Zoly či Uptonu Sinclaira, které prezentují velmi plastický obraz naprosté amorality, nejenže daly abstraktním morálním konfliktům konkrétní smyslovou podobu, ale navíc umožnily, aby tatáž představa o daném sociálním problému vedla množství lidí ke spolupráci na jeho vyřešení. Je tomu tak proto, že amoralita nahlížená ve fantazijní modifikaci zájmu obnažuje nedokonalost současného morálního uspořádání, a tedy také chyby v navyklém, konvenčním fungování morálního zájmu. Podobně jako v předchozím bodu tak docházíme k závěru, že ostentativně amorální díla (např. romány Oscara Wilda a markýze de Sade, či eseje Thomase de Quincey) nakonec svou provokativností vykonávají funkci morálního korektivu.

(4) Protože se estetický zájem obrací k hravé či fantazijní modifikaci ostatních zájmů, především praktických a morálních, může vytvořit šťastnou iluzi jejich naplnění, či bezbolestnou iluzi jejich selhání. Okolnostem, které znemožnily uskutečnění těchto zájmů propůjčuje dojem tragické nevyhnutelnosti a vlastnímu úsilí přichuť hrdinského vzdoru. Konflikt, zlo a utrpení mohou být hodnotnými předměty estetické aprehenze, jestliže se nás

přímo nedotýkají – a bez této estetizace by podmínky morálního zápasu člověka i společnosti byly neúprosné a zdrcující.

Perry shrnuje tyto čtyři aspekty, jimiž estetický zájem a jeho předmět umožňují harmonizaci v rámci morálního zájmu a pomáhají jeho realizaci:

*„Ve své symbolické roli pomáhá estetický předmět uchovat identitu [morálního] účelu uprostřed proměn osudu a jasně ji manifestovat. Jako vlajka může být vztyčen všem na očích; jako vlajka může sešikovat armády, regimenty a oddíly, i jejich budoucí náhradníky, podle téhož standardu. A konečně, estetický zájem může upevnit morální odhodlání tím, že kompenzuje životní praktické a teoretické neúspěchy a umožní lidem čelit odvráceným aspektům skutečnosti tím, že je nasvítí ve světle tragické krásy,“ (RoV, s. 344).*

Tyto aspekty estetického zájmu, které jsou pozitivní pro jeho morální harmonizaci, jsou ale vyváženy jeho negativními aspekty, či morálními úskalími, které ukrývá. V *The Moral Economy* uvádí Perry negativní aspekt každé z šesti charakteristických vlastností estetického zájmu (ME, s. 192-212). Protože se však v tomto výčtu tytéž aspekty opakují, lze je, po vzoru výkladu v *Realms of Value*, shrnout do následujících tří bodů:

(1) Protože estetický zájem je univerzální a soběstačný, tzn. protože může vyvstat v libovolné situaci, obrátit se k libovolnému předmětu, není závislý na žádné tělesné potřebě a je odolný vůči nasycení, může se stát dominantním či výchozím postojem subjektu k jeho prostředí. Tento postoj, nazývaný jako „estétství“ či „eskapismus“ vede na jedné straně k obsesi estetickými hodnotami a uspokojování estetického zájmu bez ohledu na cenu jeho uspokojení.

(2) Druhou stranou téhož postoje je oslabení ostatních zájmů včetně praktických a morálních: „*Estetický zájem může učinit fikci tak živou a povzbudivou, že je zaměněna za skutečnost; a člověk může zahynout na estetickou iluzi, tak jako žíznicí na poušti může zahynout kvůli svůdné miráži,*“ (RoV, s. 345). Estetický zájem je rekurentní a může svou intenzitou zastínit progresivní zájmy, které doprovází. Tento střet procesuálního zaměření estetického zájmu s lineární, na cíl zaměřenou morálkou Perry ilustruje srovnáním Paterova citátu: „*Nikoliv*

*plody zkušenosti, nýbrž zkušenost sama je cílem,*“ (Pater 1961, s. 249), s biblickým: „*Po ovoci poznáte je*“ (Matouš 7:16).

(3) Oba uvedené aspekty převahy estetického zájmu jsou důsledkem skutečnosti, že estetický zájem je (stejně jako zájem kognitivní) morálně indiferentní. Pokud je oblast estetiky autonomní, pokud se řídí vlastními pravidly, vybírá si estetický zájem své předměty bez morálního ohledu a může stejně dobře přidávat hodnotu tomu, co je morálně špatné, jako tomu, co je morálně dobré:

*„Je pravda, že umění následuje svou vlastní logiku, ale jeho téma je neomezené. Může zobrazovat triumf zla nad dobrem, jako ty nejtragičtější z tragédií. Tím, že [pravdivě] zobrazuju část reality, může pokřivovat jinou část. Může vyvolávat vášně špatné i dobré. [...] Estetický zájem činí z lidí spíš diváky v zápase dobra se zlem než straníky dobra,“ (OWiM, s. 185).*

Když Perry vyloží tyto morálně chvályhodné vlastnosti estetického zájmu na jednu stranu a jeho morálně zavrženíhodné vlastnosti na druhou, dochází ke stejnému závěru jako Platón v *Ústavě*: že estetický zájem v člověku a instituci umění ve společnosti je nutno podřídit morální kontrole. Částečně se s ním však rozchází v otázce, jak tuto kontrolu realizovat.

Krátce řečeno, Perry souhlasí s Platónem ve věci podřízení estetického zájmu morálnímu zájmu na osobní úrovni. Nástrojem tohoto podřízení má být vzdělávání a svědomí. Nesouhlasí s ním však na úrovni sociální a tvrdí, že společenská kontrola (či cenzura) umění se, na rozdíl od společenské kontroly vědy, míjí svým cílem.

Jeho argument vychází ze skutečnosti, že zájmy (a do jisté míry i standardy preference, byť v této otázce je Perry záměrně zdrženlivý) jsou zakotveny ve fyziologickém ustrojení člověka, především v nervové soustavě. Jestliže jsou si osoba a společnost podobné v tom, že obě jsou agregáty zájmů, liší se tím, že pouze osoba má svou totožnost zaručenu jednotou těla, tj. svého fyziologického ustrojení, a individualitou zkušenosti, kterou toto tělo poskytuje. Tato individualita, která v aktu aprehenze vystupuje do popředí, představuje hlavní rozdíl mezi estetickým a kognitivním zájmem, respektive uměním a vědou: „*Subjektivita, která je pro vědu*

*mor a má být odstraněna, je podstatou krásných umění a musí být zachována. Umění začíná a končí individuální zkušeností,*“ (OWiM, s. 197).

Vnější kontrola této subjektivity je na jednu stranu neúčinná, protože „*vnitřní vize*“ uniká vnější kontrole a její převleky jsou obtížně proniknutelné hrubým dohledem cenzora,“ (RoV, s. 345), na druhou stranu kontraproduktivní, protože jí umění ztrácí svou autonomii a estetický zájem svou univerzalitu. Stává se ze zájmu dominantního zájmem služebným: „*Umělec odvádí svou zvláštní službu tím, že je svoboděn a následuje svůj vnitřní hlas. Umění, kterému aplaudují vladaři a policie, není posuzováno podle svého vnitřního standardu,*“ (RoV, s. 345). Jestliže hlavním přínosem estetického zájmu je, že obrací pozornost na ty stránky skutečnosti, které jsou v praktickém či teoretickém zájmu potlačeny, pak podřízení umění vnější společenské kontrole tuto funkci znemožňuje, když tuto osvobozenou pozornost znovu znesvobodňuje. Platón tak podle Perryho dělá chybu, když vyhání básníka z obce a zakazuje lydičské a ionské harmonie, byť souhlasí, že tyto harmonie jsou morálně zavrženíhodné (ME, s. 202).

Správný způsob morálního dohledu nad estetickým zájmem a uměním proto podle Perryho představuje kontrola vnitřní, vedená svědomím (společenskou institucí zodpovědnou za harmonickou integraci zájmů na personální úrovni) a formovaná vzděláváním:

*„Ale existuje jiný způsob, jak společnost chránit před špatnými dopady umění, a tím je vzdělávání jedinců i společnosti v tom, jak umění používat. To znamená namísto regulace nabídky regulovat spotřebu. [...] Rozvíjení a kultivace zájmu o umění, stejně jako lásky k přírodě či společenské konverzaci, by pak nebylo omezeno, pokud se jedná o předměty, ale bylo by omezeno svými vztahy k jiným zájmům v rámci osobního a sociálního účelu,”* (ME, s. 191).

Tento projekt výchovy k morální regulaci vlastních estetických zájmů však zůstává v pouhém náčrtu a není v žádné z publikací podrobněji zpracován. Z předchozího výkladu je snad však zřejmé, že ačkoliv Perry podřizuje estetický zájem morální kritice a, na základě standardu inkluze, dává morálnímu zájmu poslední slovo, nevolá po puritánském omezení

estetického zájmu. Jeho ideálem je taková harmonická organizace zájmů, v níž je každému zájmu každého subjektu dopřána maximální míra svobody uskutečňovat se podle vlastních autonomních standardů bez omezení zájmů ostatních. Pokusili jsme se ukázat, že estetický zájem může být uskutečnění tohoto ideálu nápomocný, když upevňuje a posiluje morální zájem a naplňuje jeho abstraktní vyjádření konkrétními obrazy, ale také kritikou zbytnělých forem „falešné morálky“.

*§10 Kognitivní kritika umění.* Třetím typem kritiky, jenž je běžně aplikován na estetický zájem či umění, je kritika kognitivní. Tento typ kritiky se však od obou předchozích liší: estetická kritika je vůči estetickému zájmu interní; morální kritika je vůči němu externí, avšak je mu nadřazená, protože zájmy (včetně estetického) tvoří index předmětu zájmu morálního, jímž je jejich harmonizace. Kognitivní kritika je vůči estetickému zájmu externí a zároveň mimoběžná, protože na estetické zkušenosti nehodnotí její krásu, nýbrž její informativnost a pravdivost.

Mezi estetickým zájmem a kognitivním existuje podobnost: oba jsou univerzální a autonomní, a tudíž ve své čisté podobě indiferentní vůči zájmům morálním a praktickým. Díky tomu mohou v některých případech spolupracovat a jeden se může stát předmětem druhého: estetická záliba v pestrobarevném a různě tvarovaném hmyzu může povzbudit jeho zkoumání a kategorizaci, a naopak pochopení matematického problému může způsobit, že se jeho řešení jeví nejen správné, ale krásné či elegantní. Avšak shoda mezi estetickým a kognitivním zájmem je čistě náhodná: brouci stejných barev a tvarů mohou patřit do různých rodů či čeledí a řešení matematického problému může být složité a nevhledné, aniž by bylo méně správné. Estetický zájem je vůči otázce pravdivosti stejně indiferentní, jako vůči otázce morálního dobra.

Avšak přestože mezi estetickým a kognitivním zájmem neexistuje korelace, jejich předměty se vzájemně nevyklučují – a vztahuje se tedy na ně standard inkluzivity. Pokud předmět mé kontemplace může být krásný nebo pravdivý, pak je nejlepší, pokud je *zároveň* krásný a pravdivý. Požadavek na pravdivost či autentičnost umění proto ve skutečnosti není

kognitivní kritikou estetického zájmu, ani požadavek na eleganci definic není estetickou kritikou kognitivního zájmu, ale oba jsou požadavkem morální organizace těchto dvou zájmů:

*„Pokud je poznání zároveň racionální a empirické, a pokud je skutečnost to, co má být poznáno, pak můžeme říci, že estetický objekt odkrývá ty aspekty skutečnosti, které jinak vědeckému poznání unikají. Jmenovitě jednotu struktury a obsahu, kvantity a kvality,“ (RoV, s. 348).*

Tuto speciální formu morální organizace v úzké oblasti estetického zájmu nejlépe ukazuje Perryho rozlišování mezi estetickou hodnotou a „velikostí“ umění.

### **5.3 Estetická hodnota a „velikost“ umění**

§11 Rozlišení estetické hodnoty a „velikosti“ umění. Každý předmět estetického zájmu je nositelem estetické hodnoty. Když tyto předměty interní kritikou estetického zájmu uspořádáme, pokud je to možné, do jednotného pořadí preference, můžeme říci, který z nich je nositelem hodnoty nejvyšší, tedy je esteticky nejhodnotnější. Pokud na úrovni osoby operují estetické zájmy v izolaci od zájmů ostatních, je jediným relevantním typem kritiky kritika estetická, a jediným sledovaným typem hodnoty hodnota estetická.

Umění je podle Perryho společenská instituce, jejímž cílem je sdružovat, kultivovat a rozvíjet estetický zájem členů společnosti, a to jak v oblasti tvorby uměleckých děl jako záměrných objektů estetického zájmu, tak v oblasti jejich estetické kontempace. Avšak přestože je estetický zájem *raison d'être* umění, není to jediný zájem, který v provozu umění figuruje. Tvůrčí i recepční aktivity řízené estetickým zájmem jsou nezřídka zprostředkovávány zájmy mimo-estetickými. Jako příklad uvádí Perry estetický zájem umělce, jenž řídí proces tvorby uměleckého díla, ale který je zprostředkováván podřízenými zájmy praktickými – řešením konkrétních problémů syžetu, materiálu či techniky. Úspěch těchto aktivit se měří uspokojením dominantního estetického zájmu, ale jejich povaha je ryze praktická. Podobně estetický zájem diváka může být podporován a doplňován jeho zájmem kognitivním: ryzí estetická aprehenze může alternovat se snahou aplikovat své znalosti umění a jeho dějin, anebo



dozvědět se prostřednictvím díla více o jeho námětu, technice, či okolnostech jeho vzniku. O tom, proč se tak často děje ve prospěch dominantního estetického zájmu, jsme mluvili v minulé kapitole v §7 Očekávání v estetickém objektu. Platí, že ačkoliv dominantním zájmem tvůrců i recipientů umění je zájem estetický, může být umění nositelem řady mimo-estetických hodnot.

Z tohoto rozdílu mezi „čistým“ estetickým zájmem a smíšenou povahou instituce, která jej na společenské úrovni reprezentuje, vyvozuje Perry v posledním oddílu estetické kapitoly *Realms of Value* rozlišení mezi *estetickou hodnotou* a „*velikostí*“ („*greatness*“) umění. Estetická hodnota je plně autonomní a její hodnocení se řídí podle standardů vnitřní, estetické kritiky, které jsme představili výše. „Velikost“ je naproti tomu „*agregát nepřevoditelných hodnot, které společně působí na úsudek lidstva [...]*“, a proto „*[...] je nepřípustné zúžit soud velikosti na vnitřní estetické standardy,*“ (RoV, s. 350). Perry tak předjímá rozlišení mezi estetickou a uměleckou hodnotou, které v současné estetice zastává například Robert Stecker (Stecker 2019).

Hlavní rozdíl mezi krásou a „velikostí“ umění tkví v tom, že „velikost“ umění je agregátem vzájemně nepřevoditelných hodnot, které na umění lidé aplikují, a tedy (na rozdíl od krásy) nepodléhá jedinému internímu standardu. Homér, Feidias, Shakespeare, Rafael Santi a Mozart jsou všichni velcí umělci – ale jejich „velikost“ je nesrovnatelná, protože spočívá na různých hodnotách. A dále: žádný standard, který společnost na dílo aplikuje, není natolik bezvýznamný či nízký, aby nezvyšoval jeho velikost: užitečnost, morální hodnota, kognitivní hodnota, ale dokonce i skutečná fyzická velikost, četnost jeho výskytů a tržní cena zvyšují velikost díla. Pokud bychom chtěli definovat jediný standard velikosti, museli bychom se podle Perryho spokojit s konstatováním, že jde o „*[...] výsledný efekt mnoha nesrovnatelných hodnot, které nemají společného nic jiného, kromě svého účinku na hodnocení dostatečného množství osob po dostatečně dlouhou dobu, aby jej bylo možno popsat jako ‚všeobecné uznání lidstva‘,*“ (RoV, s. 350).

§12 *Nejrozšířenější hodnoty zakládající velikost umění.* Přestože každý dostatečně rozšířený společenský standard přispívá k hodnocení velikosti uměleckého díla, a proto není možno sestavit vyčerpávající seznam, uvádí Perry výčet typicky aplikovaných standardů velikosti. Jsou jimi: originalita, mistrovství, monumentalita, trvalost, hloubka účinku, kulturní význam, univerzalita, a mystická sublimace.

O významu *originality* či různorodosti objektů estetického zájmu jsme mluvili již ve druhé a čtvrté kapitole. Uvedli jsme, že ačkoliv estetický zájem nepodléhá principu nasycení, protože není založen na žádné fyziologické žádosti, podléhá principu habituace – postupné ztráty reaktivity na podobné podněty. Citovaný Pepperův článek (Pepper 1921), podobně jako tamtéž zmiňovaná McDougallova *Social Psychology* (McDougall 1908), konstatují, že nejvyšší míru zájmu vyvolávají středně diskrepantní podněty. Tento princip se Perry zdráhal označit za relevantní v rámci estetické kritiky, ale konstatoval jeho význam v umění (GToV, s. 561-562). Tímto významem je tedy kontribuce k umělecké velikosti.

*Mistrovstvím* Perry míní komparativně nejlepší zvládnutí požadavků nastolených určitým materiálem, technikou či uměleckou tradicí. Jestliže tvorba uměleckého díla za určitých specifických podmínek představuje estetický problém zprostředkovaný podřízenými praktickými zájmy, pak atribut mistrovství připadá nejúplnějšímu řešení tohoto problému, určenému podle standardu preference. Mistrovství tedy Perry pojímá jako výjimečné uspokojení zprostředkujících praktických zájmů v rámci řešení určitého estetického úkolu. Námitkou proti této interpretaci by mohly být případy, kdy se samotný zájem předvést praktické mistrovské schopnosti stává překážkou k uspokojení estetického zájmu, jak tomu bývá například při vystoupení hudebních virtuosů.

*Velikost, trvalost*, a dokonce i výše zmíněná *četnost* díla jsou fyzickými podmínkami jeho přetrvávání v čase, rozeznatelnosti a rozšíření. Samotná velikost a stáří Cheopsovy pyramidy, bez jakéhokoliv ohledu na její architektonické řešení, zastiňují všechny ostatní skvosty staroegyptské architektury již jen množstvím zpracované hmoty. A podle stejného

standardu lze chápat i celosvětový závod o nejvyšší budovu světa či největší knižní bestseller roku.

Protikladem k materiální kvantitě, reprezentované velikostí, trvalostí a četností díla, i k materiální kvalitě, reprezentované mistrovstvím, je subjektivně pociťovaný *účinek* díla. Předmětem estetického zájmu je aprehenze libovolného materiálu (v nejširším slova smyslu). Typ tohoto materiálu (index estetického objektu) ale přímo ovlivňuje, jak komplexní a vrstevnatý proces aprehenze je, a tedy, jak dlouho se estetický zájem dokáže udržovat. Umělecká díla, která umožňují, či dokonce vyžadují aprehenzi na všech úrovních smyslové a duševní činnosti, a která nabízejí na těchto úrovních materiál natolik bohatý, že dokáže udržet estetický zájem v činnosti zdánlivě neomezeně dlouho, bývají označována jako díla s *hlubokým účinkem*. Jsou to díla, k nimž se možné se opakovaně vracet, aniž by jejich účinek podle zákona habituace klesal, protože každý případ jejich estetické recepce odhaluje dosud neprozkoumané možnosti jejich aprehenze.

*Kulturním významem* pak má Perry na mysli díla, která na jednom místě shromažďují, ztělesňují a vyjadřují praktické, kognitivní, estetické a morální hodnoty své společnosti, svého národa, doby či civilizace. V tomto smyslu vystupují umělecká díla jako *pars pro toto* svého kulturního prostředí: Shakespearova dramata jako zrcadla Anglie alžbětínské, Dickensovy romány Anglie viktoriánské, Dantova *Božská komedie* jako odraz rodící se kultury italské renesance. A stejnou aspiraci vykazují i autoři, kteří se pokoušejí sepsat velký americký román své generace. „*Umění tak slouží účelům dějin a vzdělávání, neboť uchovává a koncentruje minulost v obsažitelných a zapamatovatelných jednotkách,*“ (RoV, s. 352).

Opačný druh účinku než kulturní význam označují atributy *univerzality* a *mystické sublimace*. Univerzalita či vše-lidskost znamená „*estetický zájem, který si pro kontemplaci vybírá společné vlastnosti každého lidského života,*“ (RoV, s. 352). Konstanty člověka jako biologického a sociálního tvora, láska, rodičovství, rodinné vztahy, válka, domov, stáří či smrt, představují náměty, které propůjčují uměleckým dílům všeobecnou platnost. Aby si však umění

mohlo klást nárok na skutečnou univerzalitu, nestačí tyto náměty zobrazovat, nýbrž musí obnažovat jejich podstatu a vystavovat jejich všeobecnost z nových perspektiv. Mystická sublimace pak označuje ještě vyšší úroveň obecnosti, jež činí umění „božským“ či „olympským“. Je to jeho schopnost osvobodit člověka na okamžik z hrůz konfliktu praktických a morálních zájmů, zahladit omezení a vady skutečnosti a předložit představu nejvyšší estetické a morální harmonie.

Perryho koncepcí „velikosti“ umění či umělecké hodnoty, včetně výčtu jejich osmi nejprominentnějších složek, zůstává bohužel pouhou skicou, bez dalšího vypracování. Každý z uvedených standardů velikosti by si zasloužil samostatnou kapitolu, která by jej přesně vymezila a pojednala s ním spojené problémy. To je ovšem úkol pro estetiku či teorii umění, nikoliv obecnou teorii hodnoty. I my, kdybychom se je pokusili podrobněji analyzovat, bychom se příliš vzdálili hlavnímu úkolu naší práce, jíž je podat shrnutí Perryho teorie estetické hodnoty.

Vzájemné působení standardů „velikosti“ umění pak rovněž představuje problém, kterému se Perry v *Realms of Value* nevěnuje. Zcela nepojednána proto zůstala otázka, zda agregace hodnot podle jednotlivých standardů znamená pouhé sčítání kvantity komparativních hodnot, anebo zda mezi jednotlivými standardy dochází ke složitějším interakcím. Na první pohled se zdá, že pravděpodobnější je druhá možnost. Lze například namítat, že ačkoliv všechna umělecká díla mají *nějakou* fyzickou velikost či rozsah, a ačkoliv u některých z nich je tato fyzická velikost důvodem jejich umělecké velikosti, neplatí, že by umělecká velikost díla rostla úměrně s jeho fyzickou velikostí. Pro odpověď na tento argument však v Perryho teorii nenalezneme oporu.

Další významnou otázkou, kterou rozlišení estetické hodnoty a umělecké hodnoty implicitně staví, je otázka, v jakém vztahu tyto dvě hodnoty jsou. Protože estetický zájem je v instituci umění zájmem dominantním, lze dovozovat, že určitá míra estetické hodnoty je podmínkou „velkého“ umění, a dokonce, že výše estetické hodnoty má pozitivní vliv na hodnotu uměleckou (např. skrz atribut mistrovství či hloubky účinku). Jak je tomu ale

v opačném směru? Není vysoká umělecká hodnota v některých případech také příslibem vysoké estetické hodnoty, zatímco v jiných spíše překážkou k ryze estetickému ocenění díla? Ani na tyto otázky bohužel Perryho pojednání nepřináší odpověď.

Přesto rozpoznání skutečnosti, že ačkoliv estetické hodnocení hraje v umění roli významnou, není jediným relevantním typem hodnocení uměleckých děl, a následné rozlišení estetické hodnoty a „velikosti“ umění, představují prozíravý krok, který nabízí cestu k řešení řady problémů estetiky a umělecké kritiky. V rámci všeobecné teorie hodnoty pak představuje významný střední článek v popisu místa, které je estetické hodnotě vymezeno v morální ekonomii. Umožňuje totiž plynulejší přechod mezi požadavkem absolutní autonomie estetického zájmu, jenž se uplatňuje v izolaci od zájmů ostatních, a požadavkem úplného podřízení estetického zájmu morální kritice, jenž se uplatňuje v interakci s ostatními zájmy. Instrukce umění zaujímá v Perryho teorii prostor, v němž sice estetický zájem dominuje, ale zároveň interaguje se zájmy ostatními, které k estetické hodnotě díla přidávají své vlastní, specifické hodnoty.

§13 *Shrnutí a závěr.* V této kapitole jsme se pokusili nastínit cestu, jíž se Perryho teorie ubírá, když má zodpovědět otázky po interakci estetického zájmu se zájmy ostatními a předložit standardy jeho kritiky. Čtenáři je jistě patrné, že byt' je tato kapitola nejrozsáhlejší z celé práce, zůstala v ní řada otázek bez odpovědi, anebo přinejmenším bez řádné argumentace. Je tomu tak proto, že zatímco v případě definice hodnoty, zájmu a jeho předmětu byl, navzdory občasné komplikovanosti, náš výklad sevřený kolem jediného problému, ve věci kritiky hodnot se pozornost nutně rozbíhá k dílčím otázkám a specifickým problémům jednotlivých normativních disciplín. Již jen skutečnost, že se zabýváme vzájemnými vztahy tří univerzálních zájmů na třech úrovních komplexity (osobní, inter-personální a společenské) slibuje rozsah pole, jenž nemůže být v jediné kapitole obsažen. Jinými slovy, obecná teorie hodnot zde plynule přechází do problematiky vlastní estetiky, což je půda, na níž se Perry neměl v úmyslu vydávat. Protože se tato práce drží svého cíle vyložit místo estetiky v Perryho obecné teorii hodnot,

neodklonili jsme se od tohoto tématu ani my, a to i za cenu, že necháváme ležet ladem potenciálně slibné (i potenciálně problematické) důsledky, které by Perryho pojetí mohlo pro estetiku mít.

Přesto jsme alespoň v obrysech nastínili odpověď na ústřední otázku naší práce: jakou roli hraje estetický zájem a estetická hodnota v ekonomii zájmů a hodnot ostatních? Popsali jsme, v jakých situacích vzniká konflikt zájmů a definovali jsme trojici standardů kvantitativní kritiky hodnot, která mezi nimi umožňuje rozhodnout. Jsou jimi standardy inkluzivity, preference a intenzity, uplatňované na morální situace v tomto pořadí. Dále jsme ukázali, že estetický zájem lze podrobit buď interní, estetické kritice, anebo externí kritice, mezi jejímiž druhy dominuje kritika morální. Interní estetická kritika se podle Perryho rozhoduje především na základě standardu preference. Perry, vycházející z argumentační struktury Humeova eseje *Of the Standard of Taste*, nabízí na personální úrovni vlastní verzi estetického relativismu, jenž je ovšem podmíněn správností zprostředkujících kognitivních soudů. Na sociální úrovni pak určuje estetickou hodnotu standardem inkluzivity (ovšem stále za předpokladu, že je založena na správných kognitivních soudech).

Silným Perryho tvrzením je, že, navzdory své autonomii v izolaci od ostatních zájmů, je estetická hodnota podřízena morální kritice. Perry představuje trojici důvodů, proč izolovaný a zbytnělý estetický zájem představuje riziko pro ideál morální integrace všech zájmů do jediného harmonického celku. Zároveň ale také dokládá, že pro svou pozitivitu, názornost a svobodnost založenou v hravém módu může být estetický zájem morální integraci výrazně prospěšný. Dovedli jsme navíc, že autonomní estetický zájem může prezentací zdánlivě amorální estetické harmonie obrátit pozornost na ty aspekty současného uspořádání hodnot, v nichž morální zájem podléhá nezdůvodněným konvencím a je sám překážkou vlastnímu úsilí. Vztah mezi estetickým a morálním zájmem je v tomto ohledu alespoň potenciálně obousměrný.

V závěrečné části této kapitoly jsme se zaměřili na Perryho pokus rozlišit v oblasti sociální instituce umění mezi ryze estetickou hodnotou a agregátem dalších hodnot, které

k uspokojení dominantního estetického zájmu přispívají, a které Perry nazývá „velikostí“ umění. Ačkoliv tento projekt zůstal ve fázi pouhého návrhu, jenž není schopen odpovědět ani na nejdůležitější otázky po vztahu estetické hodnoty a „velikosti“ umění, jedná se o pozoruhodný pokus odlišit od sebe hodnotu estetickou a uměleckou, jenž předznamenává diskuzi stále živou v současné estetice.

## Závěr

Filosofický problém hodnoty se, jak v úvodu ke *General Theory of Value* podotýká Ralph Barton Perry, svým rozsahem a spletností podobá gordickému uzlu, jež lze buďto dramaticky rozetnout, anebo dlouze a opatrně rozplétat (GToV, s. VII). Jak Perryho všeobecná teorie hodnoty, tak tato jí věnovaná práce zvolily přístup druhý. Avšak Perryho ambicí bylo rozplést celý uzel, nám stačilo z jím rozpleteného provazu očistit jediné vlákno: zajímalo nás, jak je v Perryho teorii definována hodnota estetická a jaký je její vztah k hodnotám ostatním.

Protože hodnota v obecném smyslu je Perrym definována jako předmětný korelát libovolného zájmu, určili jsme estetickou hodnotu jako libovolný předmět zvláštního estetického zájmu. Hlavními úkoly této práce tedy bylo (1) určit, jak je definován estetický zájem; (2) vysvětlit, co je předmětem tohoto zájmu a prokázat, že tento předmět je skutečně locus valoris v pravém smyslu; (3) představit způsoby interakce estetického zájmu s ostatními zájmy a odpovědět na otázku, zda je estetická hodnota autonomní, či zda je podřízena vnější kritice.

Abychom mohli popsat, čím se tento estetický zájem vyznačuje a čím se liší od zájmů ostatních, bylo nutné nejprve předložit obecnou analýzu a definici zájmu. Ukázali jsme, že Perry definuje zájem na různých úrovních: na biologické úrovni jako prozíravé přizpůsobení, na introspektivně psychologické úrovni jako afektivně-motorický postoj líbení, nebo nelíbení, a na behaviorální úrovni jako vědomé chování, které je určováno očekáváním. Struktura každého zájmu obsahuje afektivní složku, motorickou složku a kognitivní složku, jimž v Perryho terminologii odpovídají pojmy ovládající tendence, podřízené činnosti a anticipační sady. Tato struktura zůstává zachována, i když se zájem vyskytuje v různých modifikacích, které jsme popsali v dichotomiích pozitivního a negativního, progresivního a rekurentního a vážného a hravého.

Rozeznaná struktura zájmu a jeho možné modifikace nám umožnily identifikovat estetický zájem jako jeden z univerzálních typů zájmu (vedle zájmu praktického



a kognitivního), jehož definiční charakteristikou je, že se obrací k aprehenzi libovolného předmětu. Aprehenzi přitom rozumíme vrstevnatý sebereflektující prožitek uchopování předmětu prostřednictvím cití, vnímání, uchopování emocionální formy a idejí. Tento zájem je charakteristicky pozitivní, nezávislý na fyziologických žádostech, rekurentní, a přes svou kontemplativní povahu obsahuje aktivní udržování a rozvíjení pozornosti prostřednictvím anticipací. V komparaci s dobovým kontextem tvrdíme, že Perryho estetické stanovisko vychází z psychologické estetiky přelomu 19. a 20. století, reprezentované v USA estetikou H. R. Marshalla, ale jednoznačně zavrhuje její subjektivistické a hedonistické aspekty. Lze jej zařadit do tradice estetiky postojové, i když pojem „estetický postoj“ systematicky nepoužívá, a navzdory zdánlivé terminologické kontradikci ji lze smířit s požadavkem „bezzájmovosti“ či „nezainteresovanosti“, jež postojová estetika tradičně klade.

Z obecné analýzy předmětu zájmu vyplynulo, že tento předmět je intencionální, je zprostředkován omylným očekáváním a má problematickou povahu, tzn. jeho uskutečnění, či neuskutečnění závisí na správnosti soudu zakládajícího očekávání. Tato povaha se projevuje jeho index-predikátovou strukturou, jejíž první část označuje příležitost k určité interakci, zatímco druhá konání (podřízený akt), které této příležitosti odpovídá. Stejnou strukturu vykazuje také aprehenze, jež je skutečným předmětem estetického zájmu.

Estetická teorie, kterou Perry ve svém díle popisuje, je co možná nejširší a nejvíce konsensuální, neboť jeho hlavním a potenciálně nejproblematictější úkolem je vymezit její místo v rámci celkového systému hodnot. Perry označuje tento systém na osobní i společenské úrovni jako morální ekonomii, přičemž morálku definuje jako úsilí o maximálně inkluzivní a harmonickou organizaci zájmů. Hlavní otázkou pak je, do jaké míry je estetická hodnota autonomní, a do jaké míry se musí takto pojaté morální kritice podřídit. Prozkoumáním standardů kvantitativní kritiky hodnot jsme zjistili, že estetická kritika je autonomní do té míry, dokud rozhoduje mezi potenciálními příležitostmi estetického zájmu, nebo mezi různými estetickými zájmy na základě standardu preference. Estetický zájem je ale zájmem mezi zájmy,

a proto tam, kde se dostane do sporu se zájmy ostatními, musí být podroben morální kritice, vedené standardem inkluzivity. Tento ostrý kontrast mezi autonomií estetična a jeho podřízeností morálce je na společenské úrovni tlumen existencí instituce umění, v níž si estetický zájem zachovává dominanci, ale k jeho uspokojení prostředkují zájmy mimo-umělecké. Perryho teorie tak rozlišuje mezi ryzí estetickou hodnotou a hodnotou uměleckou („velikostí“ umění), jež je agregátem estetických a mimo-estetických hodnot.

Perryho všeobecná teorie hodnoty představuje rozsáhlý a systematický pokus vyrovnat se s problémem hodnoty v celé jeho šíři a vzít přitom v potaz specifika jednotlivých speciálních normativních disciplín. Tato práce se snaží prokázat, že Perryho projekt umožňuje zaujmout vůči estetické problematice neobvyklé hledisko: namísto formulace toho, co je pro estetickou hodnotu specifické, ukazuje, nakolik vychází ze společného základu všech hodnot. Její charakteristické rysy se takto ukazují teprve na pozadí jejich vztahů k hodnotám ostatním.

Přesto se i z tohoto všeobecného nadhledu ukázal Perryho přístup k otázkám estetiky vysoce pozorným a citlivým. Jeho největší přednosti spočívají v tom, že plně zohledňuje temporální rozměr estetické zkušenosti, zdůrazňuje sebereflexivní charakter aprehenze a funduje estetický zájem, stejně jako zájmy ostatní, v tělesném bytí subjektu. Na pevných základech biologické, psychologické a behaviorální analýzy zájmu a na Jamesovým pragmatismem ovlivněné analýze poznání by bylo v Perryho estetice možné vystavět robustní teorii vrstevnatého estetického objektu, jenž by byl zároveň primárním nositelem estetické hodnoty. Z historického hlediska je proto škoda, že se Perry o takový projekt nepokusil.

A v čem tedy spočívá zvláštní role estetické hodnoty mezi hodnotami ostatními? Ukázali jsme, že estetický zájem je v jistém smyslu zájmem *par excellence*, neboť je na jedné straně relativně nejvíce vzdálen instinktům navázaným na biologické potřeby organismu, na druhé straně je svou oscilací mezi pozorností k vnějšímu a vnitřnímu pólu aprehenze, stejně jako mezi rekurencí a progresivitou, nejlépe chráněn proti upadnutí do automatismu zvyku. Jeho role v rámci ekonomie lidských zájmů je proto dvojitá. Na jedné straně je názornou

předzvěstí či příslibem svobody a harmonie hodnot, o jejíž uskutečnění morální ekonomie usiluje. Slouží tak jako jakási nezávislá předsunutá hlídka (avant-garde) morálního úsilí lidstava, přinášející plastické a lákavé obrazy toho, co by mohlo být. Na druhé straně mu ale jeho svoboda a autonomie umožňují v hravém módu obnažovat nedostatky současného morálního uspořádání. Slouží tedy zároveň také jako zadní voj, jenž hlásí, když morální zájem upadne do nebezpečných kolejí zvyku. Na obou těchto postech je estetický zájem v rámci morální ekonomie nepostradatelný. Dovedeme-li toto militární přirovnání do konce, musíme jedním dechem dořici, že navzdory své relativně autonomní úloze musí estetický zájem, jakmile vypukne mezi zájmy konflikt, uposlechnout velící autoritu zájmu morálního a vrátit se na určenou pozici, neboť jeho svévole a insubordinace mohou ohrozit úspěch celého morálního projektu.

## Seznam použité literatury

- APTER, M. J. *Reversal Theory: Motivation, Emotion and Personality*. London and New York: Routledge. ISBN 1851684808.
- BALDWIN, J. M., 1901. *Dictionary of Philosophy and Psychology*. New York, NY: The MacMillan Company.
- BLAU, J. L., 1952. *Men and Movements in American Philosophy*. New York, NY: Prentice-Hall Inc.
- BOMAN, L., 1955. *Criticism and Construction in the Philosophy of the American New Realism*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- BULLOUGH, E., 2001. 'Psychical Distance' as a Factor in Art and an Aesthetic Principle. *British Journal of Psychology*. Vol. 5, No. 2, pp. 87–117.
- CAKIRPALOGLU, P., 2004. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia. ISBN 80-7220-195-6.
- EAMES, M. S., 1972. *Pragmatic Naturalism: An Introduction*. Carbondale, IL: Southern Illinois Press.
- FRANKEL, C., 1960. *The Golden Age of American Philosophy*. New York, NY: G. Braziller.
- HOLT, B. et al., 1910. The Program and First Platform of the Six Realists. *Journal of Philosophy, Psychology & Scientific Methods*. Vol. 7, No. 15, pp. 393–401. ISSN 2036-4091.
- HOLT, E. B. (ed.), 1912. *The New Realism: Cooperative Studies in Philosophy*. New York, NY: The Macmillan Company.
- HOLT, E. B., 1914. *The Concept of Consciousness*. New York, NY: The Macmillan Company.
- HUME, D., 1997. Of the Standard of Taste. In: *Csulb.edu* [online]. © 1997 [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://web.csulb.edu/~jvancamp/361r15.html>
- JAMES, W., 1912. *Essays in Radical Empiricism*. New York, NY: Longmans, Green and Co.
- JAMES, W., 1912. The Will to Believe. In: *The Will to Believe and Other Essays in Popular Philosophy*. New York, Bombay a Kalkata: Longmans, Green and Co., s. 1–31.
- JAMES, W., 1950. *The Principles of Psychology. Svazek I*. New York: Dover Publications.
- JAMES, W., 2010. *Principles of Psychology, svazek I*. Boston: Digireads.com Publishing 2010. ISBN 1-4209-3822-3.

- KANT, I. 1976. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda. ISBN 978-80-7298-501-2.
- KANT, I., 2015. *Kritika soudnosti*. Praha: Oikoymenh. ISBN 978-80-7298-500-5.
- LANGFELD, H. S., 1920. *The Aesthetic Attitude*. Port Washington, NY: Kennikat Press.
- LEE, O., 1945. Interest and Value. *The Journal of Philosophy*. Vol. XLII, No. 6, pp. 141–161. ISSN 2278-3075.
- LEE, V., 1912. *Beauty and Ugliness*. London: John Lane.
- LILLIE, R. S., 1920. The Place of Life in Space. *Journal of Philosophy*. Vol. XVII, pp. 484–485.
- MARSHALL, H. R., 1894. *Pleasure, Pain and Aesthetics*. London: MacMillan.
- MCDUGALL, W., 1908. *Introduction to Social Psychology*. London: Methuen and Co.
- MEINONG, A., 1912. Für die Psychologie und gegen den Psychologismus in der allgemeine Werttheorie. *Logos*. Vol. III, p. 7.
- MEINONG, A., 1960. The Theory of Objects. In: CHISHOLM, R. (ed.). *Realism and the Background of Phenomenology*. New York: Free Press. ISBN 978-1258144326.
- MORPURGO-TAGLIABUE, G., 1985. *Současná estetika*. Praha: Odeon.
- MÜNSTERBERG, H., 1909. *The Eternal Values*. New York, NY: Cornell University Library 1909.
- NOVOZÁMSKÁ, J. G., 1968. *Santayana a americká filosofie*. Praha: Academia Praha. ISBN 508-21-865.
- OGDEN, R. M., 1950. The Esthetic Attitude. *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*. Vol. II, No., pp. 408-413.
- PARKER, D. H., 1930. Value as Any Object of Any Interest. *International Journal of Ethics*. Vol. XL, No. 4, pp. 465–473.
- PARKER, D. H., 1957. *The Philosophy of Value*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- PATER, W., 1961. *The Renaissance*. New York, NY: Random House.
- PEPPER, S. C., 1921. The Law of Habituation. *Psychological Review*. Vol. XXVIII, No. 1, pp. 61–71.

- PEPPER, S. C., 1921. The Law of Habituation. *Psychological Review*. Vol. XXVIII, No. 1, pp. 61–71.
- PEPPER, S. C., 1937. *Aesthetic Quality*. New York, NY: Charles Scribner's Sons.
- PEPPER, S. C., 1943. The Esthetic Object. *The Journal of Philosophy*. Vol. XL, No. 18, pp. 477–482.
- PEPPER, S. C., 1946. *The Basis of Criticism in the Arts*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- PEPPER, S. C., 1947. *A Digest of Purposive Values*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press 1947.
- PEPPER, S. C., 1950. A Brief History of General Theory of Value. In: *A History of Philosophical Systems (FERM, Vergilius ed.)*. New York, NY: Philosophical Library, pp. 493–503.
- PEPPER, S. C., 1953. The Concept of Fusion in Dewey's Aesthetic Theory. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. Vol. XII, No. 2, pp. 169–176.
- PEPPER, S. C., 1958. *The Sources of Value*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press. ISBN 0-520-01798-6.
- PERRY, R. B., 1902. Poetry and Philosophy. *The Philosophical Review*. Vol. XI, No. 6, pp. 576–591.
- PERRY, R. B., 1906. Review: Poetry and the Individual. *Journal of Philosophy, Psychology, and Scientific Methods*. Vol. III, No. 16, pp. 439–442.
- PERRY, R. B., 1909. *The Moral Economy*. New York: Charles Scribner's Sons.
- PERRY, R. B., 1910. Review: Kunst und Moral. *The Philosophical Review*. Vol. XI, No. 6, pp. 393–401.
- PERRY, R. B., 1910. The Ego-Centric Predicament. *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*. Vol. VII, No. 1, pp. 5–14.
- PERRY, R. B., 1916. *The Free Man and the Soldier*. New York: Charles Scribner's Sons.
- PERRY, R. B., 1918. *The Present Conflict of Ideals. A Study of the Philosophical Background of the World War*. New York: Longmans, Green and Co.
- PERRY, R. B., 1920. *Annotated Bibliography of the Writings of William James*. New York, NY: Longmans, Green and Co.

- PERRY, R. B., 1921. *Present Philosophical Tendencies*. Cambridge, MA: Harvard University Press (reprint Forgotten Books 2012). PIBN 1000053766.
- PERRY, R. B., 1926a. *General Theory of Value*. New York, NY: Longmans, Green and Co.
- PERRY, R. B., 1926b. *Philosophy of the Recent Past*. New York: Charles Scribner's Sons 1926.
- PERRY, R. B., 1935. *The Thought and Character of William James*. Boston, MA: Little, Brown, and Company.
- PERRY, R. B., 1945. *One World in the Making*. New York: Current Books, Inc.
- PERRY, R. B., 1949. *Characteristically American*. New York: Alfred A. Knopf.
- PERRY, R. B., 1954. *Realms of Value*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- PERRY, Ralph B., 1914. The Definition of Value. *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*. Vol. XI, No. 6, pp. 141–162.
- PLATÓN, 1993. *Ústava*. Praha: Svoboda-Libertas.
- PRALL, D. W., 1921. *A study in the theory of value*. Berkeley, CA: University of California Publications in Philosophy.
- PRALL, D. W., 1921. *A study in the theory of value*. Berkeley, CA: University of California Publications in Philosophy.
- PRALL, D. W., 1967. *Aesthetic Judgment*. New York: Thomas Y. Cromwell Company.
- PRATT, C. C., 1934. Objectivity of Esthetic Value. *The Journal of Philosophy*. Vol. XXXI, No. 2, pp. 38–45.
- PRATT, C. C., 1950. *Music as the Language of Emotion*. New York: Whithall Pavilion.
- RECK, A. J., 1961. *Recent American Philosophy*. New York: Pantheon Books (a division of Random House).
- RECK, A., 1964. *Recent American Philosophy*. New York, NY: Pantheon Books.
- RIND, M., 2002. The Concept of Disinterestedness in Eighteenth-Century British Aesthetics. *Journal of the History of Philosophy*. Vol. XL, No. 1, s. 67-87
- SANTAYANA, G., 1955. *The Sense of Beauty. Being an Outline of Aesthetic Theory*. New York: Dover Publications, Inc. ISBN 486-20238-0.
- SHERRINGTON, C. S., 1906. *The Integrative Action of Nervous System*. New York: Charles Scribner's Sons 1906.

- SILVIA, P. J., 2001. Interest and Interests: The psychology of Constructive Capriciousness. *Review of General Psychology*. Vol. V, No. 3, pp. 270–290.
- SILVIA, P. J., 2005. What is Interesting? Exploring the Appraisal Structure of Interest. *Emotions*. Vol. V, No. 1, s. 89–102
- SMITH, B., 1994. *Austrian Philosophy: The Legacy of Franz Brentano*. Chacago/LaSalle: Open Court Publishing Company. ISBN 0-8126-9307-8.
- STECKER, R., 2019. *Intersections of Value: Art, Nature, and the Everyday*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0198789956.
- STOLNITZ, J., 1961. On the Origins of “Aesthetic Disinterestedness”. *The Journal of Aesthetics and Art Criticims*. Vol. XX, No. 2, s. 131-143
- SULLY, J., 1897. *Teacher's Handbook of Psychology*. New York, NY: Longmans, Green, and Co. 1897.
- TOLMAN, E. C., 1967. *The Purposive Behavior in Animals and Men*. New York: Meredith Publishing Company.
- TOMKINS, S., 1962. *Affect Imagery Consciousness: Volume I, The Positive Affects*. London: Tavistock.
- URBAN, W. M., 1909. *Valuation Its Nature and Laws*. New York, NY: The MacMillan Co.
- VOROVKA, K., 1929. *Americká filosofie*. Praha: Sfinx Bohumil Janda.